

Класика англійського детективу

Агата Крісті

УБИВСТВА
ЗА АБЕТКОЮ

Класика англійського детективу

Агата Крісті

УБИВСТВА
ЗА АБЕТКОЮ

Агата Крісті

Убивства за абеткою

Агату Крісті знають у всьому світі як королеву детективу. Близько мільярда примірників її творів продано англійською мовою, ще мільярд – у перекладі 100 іноземними мовами. Вона – найпопулярніший автор усіх часів. За кількістю перевидань її книжки поступаються лише Біблії та творам Шекспіра. Вона – автор 80 детективних романів та збірок оповідань, 19 п'єс і 6 романів, опублікованих під ім'ям Мері Вестмейкот.

Перший роман Агати Крісті – «Таємнича пригода в Стайлзі» – був написаний наприкінці Першої світової війни, в якій письменниця брала участь, перебуваючи у волонтерському медичному загоні. У цьому романі вона створила образ Еркюля Пуаро – маленького бельгійського детектива, якому судилося стати найпопулярнішим героєм у літературі детективного жанру після Шерлока Холмса. Цей роман був опублікований у видавництві «Бодлі-Гед» 1920 року.

Після цього Агата Крісті щороку видавала по книжці, а 1926-го написала свій шедевр – «Убивство Роджера Екройда». То була її перша робота, опублікована видавництвом «Коллінз», що започаткувала плідну й ефективну співпрацю, яка тривала 50 років і спричинилася до створення 70 книг. «Убивство Роджера Екройда» стало також першою книжкою Агати Крісті, яка була інсценована – під назвою «Алібі» – і успішно поставлена на одній із лондонських сцен Вест-Енду. «Пастка на мишей», найславетніша п'єса письменниці, була вперше поставлена 1952 р. й не сходить зі сцени протягом найтривалішого часу в історії театральних вистав.

1971 р. Агата Крісті отримала титул Дами Британської Імперії. Вона померла 1976 р., а кілька її творів вийшли друком помертньо. Найуспішніший бестселер письменниці – «Сонне вбивство» – з'явився друком дещо згодом у тому ж таки році, після чого вийшли її автобіографія та збірки оповідань «Останні справи міс Марпл», «Пригода в затоці Поленза» й «Поки триває світло». 1998 р. «Чорна кава» стала першою з п'єс Агати Крісті, на сюжеті якої побудував свій роман інший автор, Чарлз Осборн.

*Джеймсу Воттсу, одному з моїх
найвідданіших читачів*

Передмова

капітана Артура Гастінгса, офіцера Британської імперії

Цього разу я відійшов від своєї звичної практики описувати лише ті випадки та сцени, свідком яких був сам. Тому окремі розділи написані від третьої особи.

Хочу запевнити читачів, що події, описані в цих розділах, достовірні. Якщо я дозволив собі певну поетичну вольність, описуючи думки та почуття персонажів, то лише тому, що вважаю: я встановив їх із достатньою точністю. Можу додати, що все це «перевінив» мій друг, сам Еркюль Пуаро.

На закінчення скажу: якщо я надто детально описав деякі другорядні особисті стосунки, які виникли внаслідок цієї дивної серії злочинів, то саме тому, що ніколи не можна недооцінювати людську природу. Еркюль Пуаро свого часу дуже драматично показав мені, що романтика може бути побічним продуктом злочину.

Щодо розв'язання таємниці вбивства за абеткою можу лише сказати, що, на мій погляд, Пуаро проявив справжню геніальність, вирішивши задачу, зовсім не схожу на ті, що траплялися йому раніше.

Розділ перший

Лист

У червні 1935 року я повернувся з ранчо в Південній Америці, щоб провести приблизно півроку на батьківщині. Там для нас настали важкі часи. Як і всі інші, ми постраждали від економічної кризи. Я мав вирішити деякі справи в Англії, які, як гадав, могли успішно завершитися лише завдяки моєму особистому втручанню. Дружина залишилася наглядати за ранчо.

Навряд чи варто згадувати, що, тільки-но прибувши в Англію, я кинувся шукати свого старого друга Еркюля Пуаро.

Я знайшов його в одній із квартир із готельною обслугою в новобудові Лондона. Я звинувачував його в тому (і він погодився зі мною), що він вибрав саме цю будівлю лише через її строгі геометричні форми та пропорції.

– Саме так, мій любий друже, симетрія тут милує око, вам не здається?

Я відповів, що тут аж забагато прямих кутів, і, натякаючи на старий жарт, запитав, чи в цьому суперсучасному готелі курей не змушують нести квадратні яйця.

Пуаро щиро розсміявся.

– О, ви це пам'ятаєте? Шкода, та ні. Наука не змусила курей відповідати на запити сьогодення. Вони й досі несуть яйця різних розмірів та забарвлення.

Я з любов'ю подивився на друга. Він мав чудовий вигляд, наче ми бачилися лише вчора.

– Пуаро, ви в прекрасній формі, – сказав я. – Ви взагалі не постаріли. Насправді, якби це було можливо, я б сказав, що у вас менше сивих волосин, ніж колись.

Пуаро аж засяяв.

– І чому це неможливо? Так і є.

– Ви маєте на увазі, що ваше волосся із сивого стає чорним, а не навпаки?

– Точнісінько.

– Але це ж науково неможливо!

– Не зовсім.

– Тоді це щось екстраординарне. Це протиприродно.

– Як завжди, Гастінгсе, ви мила й наївна душа. Роки вас не змінили! Ви сприймаєте факт і відразу ж видаєте його пояснення, навіть не помічаючи, що це робите.

Я здивовано втупився в нього.

Не кажучи ні слова, він пішов у спальню й повернувся з пляшечкою, яку вручив мені.

Я взяв її, все ще не добираючи розуму.

На ній було написано:

Ревівіт поверне природний відтінок волосся. Ревівіт – не фарба. У п'яти відтінках – попелястому, каштановому, золотисто-рудому, темно-русявому, чорному.

– Пуаро, – вигукнув я, – ви пофарбували волосся!

– О, нарешті до вас дійшло!

– То ось чому ваше волосся чорніше, ніж коли я вас бачив востаннє.

– Точно.

– Боже мій! – мовив я, відходячи від шоку. – Гадаю, коли я приїду наступного разу, у вас будуть фальшиві вуса. А може, й уже є?

Пуаро затремтів. Вуса завжди були важливими для нього. Він надзвичайно пишався ними. Мої слова зачепили його за живе.

– Ні, ні, справді, *mon ami*¹. Молю Бога, щоб той день був ще далеко. Фальшиві вуса! *Quel horreur!*²

Він енергійно посмикав їх, щоб переконати мене, що вони справжні.

– Вони все ще пишні, – сказав я.

– *N'est ce pas?*³ Ніколи в цілому Лондоні я не бачив вусів, що зрівнялися б з моїми.

«Ото вже запишався», – подумав я. Але нізачо в світі не сказав би цього, боячись засмутити Пуаро.

Замість цього я запитав, чи й досі він при нагоді займається розслідуваннями.

– Мені відомо, – сказав я, – що ви покинули все багато років тому...

– *C'est vrai*⁴. Я вирощував кабачки! Але сталося вбивство, і я послав кабачки до дідька. І відтоді – я чудово знаю, що ви зараз скажете: я мов примадонна, яка дає прощальний спектакль. І цей спектакль повторюється незліченну кількість разів!

Я розсміявся.

– Це правда. Щоразу кажу собі – це кінець! Та ні, з'являється щось

нове! І мушу визнати, що зовсім не переймаюся тим, що не відійшов від справ. Якщо маленькі сірі клітини не тренувати, вони заіржавіють.

– Розумію, – сказав я. – Ви тренуєте їх помірковано.

– Авжеж. Я сам обираю. Для Еркюля Пуаро тепер самі лише «вершки»!

– І багато тепер «вершків»?

– *Pas mal*⁵. Нещодавно я ледве врятувався.

– Від невдачі?

– Ні, ні. – Пуаро знітився. – Але мене, Еркюля Пуаро, мало не прикінчили.

Я присвиснув.

– Винахідливий убивця!

– Радше не винахідливий, а недбалий, – сказав Пуаро. – Саме так, недбалий. Але не будемо про це говорити. Знаєте, Гастінгсе, я значною мірою сприймаю вас як свій талісман.

– Справді? – спитав я. – Чому це?

Пуаро не відповів на запитання прямо. Він продовжував:

– Коли я почув, що ви повертаєтеся, відразу ж сказав собі: щось трапиться. І ми вийдемо на полювання, ми двоє, як у старі добрі часи. Але якщо так, справа буде нетипова. Має бути щось... – він схвильовано махнув рукою, – щось *recherché*⁶ – особливе – *fine*⁷...

В останнє слово він вклав усю його своєрідність, що не надається до перекладу.

– Їй-богу, Пуаро, – сказав я. – Можна подумати, що ви замовляєте вечерю в «Рітці».

– Тимчасом як злочин не можна замовити? Ваша правда, – зітхнув він. – Але я вірю в щастя, у фатум, якщо вам буде завгодно. Ваша доля – бути поруч зі мною й захистити мене від непростимої помилки.

– Що ви називаєте «непростимою помилкою»?

– Не помічати очевидного.

Я прокрутив цю думку в голові, так і не зрозумівши суті.

– Що ж, – сказав за мить, усміхаючись. – І цей суперзлочин уже скоїли?

– *Pas encore*⁸. Принаймні... це...

Він замовк. Стурбовано нахмутив чоло. Руки автоматично поправили кілька предметів, які я випадково зачепив.

– Я не впевнений, – сказав він повільно.

У його тоні було щось таке дивне, що я вражено глянув на нього.

Його обличчя все ще хмурилось.

Раптом, рішуче кивнувши, він перетнув кімнату й підійшов до

письмового столу біля вікна. Навряд чи потрібно казати, як дбайливо там усе було підписано та розкладено по шухлядках, тому Пуаро відразу ж знайшов необхідне.

Він повільно підійшов до мене з листом у руці. Мовчки перечитав його й подав мені.

– Скажіть мені, *mon ami*, який висновок можна з цього зробити?

Зацікавлений, я взяв листа.

Його було написано друкованими літерами на цупкому білому папері.

Містере Еркюлю Пуаро,

ви тішите себе тим, що можете розкрити таємниці, які занадто складні для нашої нещасної, твердолобої англійської поліції. Побачимо, містере Велемудрий Пуаро, які ви розумні. Можливо, ця робота видасться непростю. Поглядайте на Андовер двадцять першого числа цього місяця.

Ваш Абеткар

Я подивився на конверт. Адресу також надрукували. – Проштампували в Лондоні, – сказав Пуаро, коли я звернув увагу на штамп. – Ну, і яка ваша думка?

Я лише знизав плечима й повернув йому листа.

– Гадаю, якийсь божевільний.

– Це все, що ви можете сказати?

– А хіба, на вашу думку, це не схоже на божевільного?

– Так, мій друже, схоже.

Його голос був похмурий. Я зацікавлено подивився на нього.

– Пуаро, ви сприймаєте це надто серйозно.

– Божевільного, *mon ami*, треба серйозно сприймати. Божевільня – річ дуже небезпечна.

– Так, звісно... Про це я не подумав. Та я хотів сказати, що це нагадує якийсь ідіотський розіграш. Може, якийсь намулений ідіот залив за комірць.

– *Comment?*⁹ Що зробив?

– Нічого, такий вираз. Я про хлопця, який «під мухою». Чорт забирай, про того, хто надто багато випив.

– *Merci*¹⁰, Гастінгсе, фраза «під мухою» мені знайома. То, як ви кажете, може, там нічого більше й немає...

– Але ви думаєте, що є? – запитав я, вражений невдоволенням у його голосі.

Пуаро з сумнівом похитав головою, але нічого не сказав.

– Ви вжили якихось заходів?

– Що тут можна вдіяти? Я показав його Джеппу. Він такої само думки, як і ви. «Тупий розіграш» – ось його слова. У Скотленд-Ярді такі листи отримують щодня.

– Але цей лист ви сприйняли серйозно.

Пуаро повільно мовив:

– Щось у цьому листі, Гастінгсе, мені не подобається. Попри все, його тон привернув мою увагу.

– Але що?

Він похитав головою, взяв листа і знову сховав його у письмовий стіл.

– Якщо ви справді так серйозно його сприймаєте, що б ви могли зробити? – запитав я.

– Ви – людина дії, як завжди! Але що я можу зробити? Поліція графства бачила листа, але не сприйняла його серйозно. Немає відбитків пальців. Не існує жодних підказок, щоб встановити можливого автора.

– Справді, залишилася лише ваша інтуїція.

– Ніякої інтуїції, Гастінгсе. Інтуїція – не те слово. Це мої *знання* та мій *досвід* підказують, що тут щось не так.

Він почав жестикулювати, позаяк йому забракло слів. Потім знову похитав головою.

– Може, я роблю з мухи слона. У будь-якому разі залишається тільки чекати.

– Добре, двадцять перше припадає на п'ятницю. Якщо біля Андовера станеться величезне пограбування, тоді...

– О, це буде таким полегшенням.

– Полегшенням? – Я втупився в нього. Це слово, здається, зовсім сюди не пасувало. – Пограбування може викликати тривогу, але навряд чи полегшення! – сказав я.

Пуаро енергійно похитав головою.

– Помиляєтеся, мій друже. Ви не розумієте, про що я. Пограбування було б полегшенням, адже звільнило б мій розум від страху перед іншим.

– Перед чим?

– Убивством! – сказав Еркюль Пуаро.

Розділ другий

(Не від імені капітана Гастінгса)

Містер Александр Бонапарт Каст підвівся зі стільця й, жмурячись, оглянув обшарпану спальню. Його спина зацімплена від тривалого сидіння, і він витягнувся на повен зріст. У цю мить випадковий спостерігач помітив би, що містер Каст насправді доволі високий чоловік. Його сутулість та короткозорість справляли хибне враження.

Підійшовши до поношеного пальто, що висіло на дверях, він дістав із кишені коробку дешевих цигарок і сірників. Запалив цигарку й повернувся до столу. Витяг залізничний довідник, заглянув у нього й знову взявся до вивчення надрукованого на машинці списку імен, відтак одне з них відмітив «галочкою».

Був четвер, 20 червня.

Розділ третій

Андовер

Мене вразило погане передчуття Пуаро щодо анонімного листа, якого він отримав, але маю визнати, що все це вискочило мені з голови, коли двадцять перше число таки настало, і згадав я про це лише коли мого друга навідав Джепп – головний інспектор Скотленд-Ярду. Ми знали інспектора з відділу карного розшуку вже багато років, і він щиросердечно привітав мене.

– Не може бути, – вигукнув він. – Це ж капітан Гастінгс повернувся з глушини... як її там? Як у старі добрі часи, ви разом із мсьє Пуаро. Маєте гарний вигляд, лише на маківці трохи порідшало. Та що вдієш, ми всі до цього йдемо. І в мене та сама проблема.

Я трохи поморщився. Адже був певен, що, завдяки старанності, з якою я зачісував волосся назад, на маківку, зализину, на яку натякав Джепп, помітити було годі. Однак Джепп ніколи не був особливо тактовним, коли йшлося про мене, тому, зробивши добродушне обличчя, я погодився, що ніхто з нас не молодіє.

– За винятком мсьє Пуаро, – сказав Джепп. – Чудова реклама засобу для зміцнення волосся. А на обличчі як усе буяє, пишніше, ніж колись. Це ж треба в такому поважному віці стати знаменитістю. Замішаний у всіх голосних справах: убивствах у потягах, літаках, вищих колах, він скрізь – і тут, і там. Відтоді як пішов у відставку, Пуаро прославився.

– Я вже казав Гастінгсу, що я мов примадонна, яка щоразу дає прощальний спектакль, – усміхнувся Пуаро.

– Не здивуюсь, якщо ви закінчите тим, що розслідуватимете власну смерть. – Джепп широко розсміявся. – А це ідея. Можна написати книжку.

– Доведеться це робити Гастінгсу, – сказав Пуаро, підморгуючи мені.

– Ха-ха-ха! Оце буде сміху, – реготав Джепп.

Я не міг зрозуміти, чому ця ідея здалася йому такою смішною. Зрештою, я вважав цей жарт нетактовним. Пуаро, мій давній друг, старіє. Навряд чи йому приємні жарти про наближення кінця.

Можливо, вираз обличчя якось виказав мої почуття, тому що Джепп змінив тему.

– Ви чули про анонімного листа до мсьє Пуаро? – запитав він.

– Я показував його Гастінгсу, – відповів мій друг.

– Правда, – вигукнув я. – Це вилетіло мені з голови. Чекайте, а про яке число мова?

– Двадцять перше, – сказав Джепп. – Тому я й зайшов. Учора було двадцять перше. Із цікавості я ввечері телефонував у Андовер. Це таки розіграш. Нічого не сталося. Розбите вікно – дитина кидала камінці – та кілька випадків з п'яницями та дебоширами. Отже, цього разу наш бельгійський друг дав маху.

– Зізнаюся, що мені полегшало, – зізнався Пуаро.

– А ви добрячого галасу наробили, – співчутливо сказав Джепп. – Боже, та ми щодня такі листи десятками отримуємо. Люди, яким немає чого робити, а в голові вітер свище, сидять та й пишуть. Але насправді вони не замислюють нічого лихого. Просто шукають яскравих відчуттів.

– Я й справді вчинив по-дурному, поставившись до цього так серйозно, – мовив Пуаро. – Не варто мені пхати носа в чужу локшину.

– Ви сплутали справи й вуха, – сказав Джепп.

– Прошу?

– Нічого, просто сплутали кілька приказок. Що ж, мушу йти. Маю справу на сусідній вулиці. Заберу викрадену коштовність. Просто зайшов по дорозі, щоб вас заспокоїти. Шкода змушувати ці сірі клітини працювати намарне.

З цими словами, щиро сміючись, Джепп пішов.

– А старигань Джепп не надто змінився, еге ж? – запитав Пуаро.

– Він постарів. Стає сивий, як туман, – відістив я. Пуаро кашлянув і сказав:

– Знаєте, Гастінгсе, є один засіб. Його порадив мій перукар, надзвичайно винахідливий чоловік. Чіпляєте на голову накладку, а зверху зачісуєте власне волосся. Це не зовсім перука, як ви розумієте, але...

– Пуаро! – закричав я. – Кажу вам уперше й востаннє: я не хочу мати нічого спільного з гидкими винаходами вашого клятого перукаря! Що з моєю маківкою?

– Нічого, геть нічого.

– Схоже на те, що я *лисцю*.

– Зовсім ні! Зовсім ні!

– Звісно, через літню спеку там, в Америці, моє волосся трохи прорідилось. Але все повернеться, коли я застосую хороший тонік для зміцнення волосся.

– *Précisément*¹¹.

– Зрештою, яке до цього діло Джеппу? Він завжди був хамовитим. Ще й

без почуття гумору. Із тих, хто сміється, коли вихопити крісло з-під людини, що саме сідає.

– Над таким чимало б сміялось.

– Надзвичайно нерозумно.

– Із погляду того, хто сідав, так.

– Що ж, – сказав я, коли повернулося самовладання. (Визнаю, що я уразливий, коли мова про густину мого волосся.) – Шкода, що справа з анонімним листом так нічим і не закінчилась.

– Цього разу я таки помилився. Думав, що лист пахнув смаленим. А то просто дурощі. Боже мій, я старію й стаю підозріливим, як сліпий сторожовий пес, що гавкає без причини.

– Якщо ми збираємося співпрацювати, треба шукати інший «елітний» злочин, – сказав я зі смішком.

– Пам'ятаєте, що ви одного разу сказали? Якби можна було замовити злочин, як замовляють вечерю, що б ви обрали?

Я відразу ж підіграв.

– Подумаймо. Що в нашому меню? Крадіжка? Фальсифікація? Ні, думаю, ні. Якось надто по-вегетаріанськи. Я за вбивство, криваве вбивство, звісно ж, із гарніром.

– Авжеж. Із *hors d'oeuvres*¹².

– А хто буде жертвою: чоловік чи жінка? Гадаю, чоловік. Якась шишка. Американський мільйонер. Прем'єр-міністр. Власник солідної газети. Місце вбивства... Як щодо старої доброї бібліотеки? Атмосфера там найбільш придатна. Щодо зброї – це може бути химерно вигнутий кинджал або тупе знаряддя, як от вирізьблений кам'яний божок.

Пуаро зітхнув.

– Звісно, є ще отрута, – сказав я. – Та це завжди вимагає певної обізнаності в темі. Чи револьвер – луна від пострілу пронизує ніч. Тоді ще одна чи дві вродливі дівчини.

– Із каштановим волоссям, – пробурмотів мій друг.

– Ваш старий жарт. Одну з дівчат, ясна річ, несправедливо підозрюватимуть, а ще в неї має бути якесь непорозуміння з її хлопцем. Крім того, будуть і інші підозрювані: жінка в літах, чорнява та небезпечна, кілька приятелів чи суперників убитого, нічим не примітний секретар – темна конячка, здоров'як із безцеремонними манерами, кілька звільнених слуг або єгерів чи когось подібного і тупуватий детектив типу Джеппа. Що ж, мабуть, усе.

– Це ваша ідея про елітне вбивство?

– Бачу, ви не погоджуєтесь.

Пуаро сумно дивився на мене.

– Ви зробили чудовий огляд майже всіх написаних детективних історій.

– Гаразд, – сказав я. – А що б замовили *ви*?

Пуаро заплющив очі й відхилився на спинку крісла. Із його вуст полинуло воркотання.

– Дуже простий злочин. Без жодних ускладнень. Злочин у тихому домашньому колі, спокійний та *intime*¹³.

– Як злочин може бути *intime*?

– Уявіть собі, – промуркотів Пуаро, – що четверо людей грають у бридж, а п'ятий, зайвий, сидить у кріслі біля каміна. Наприкінці вечора виявляється, що чоловік біля каміна мертвий. Один із чотирьох, коли йому випало бути тлумачом, підійшов і вбив його, в той час як інші троє за грою нічого не помітили. Оце було б убивство. *Хто з чотирьох це зробив?*

– Що ж, – сказав я. – Не бачу тут нічого захопливого!

Пуаро з докором подивився на мене.

– Ні, бо немає вигадливо вигнутих кинджалів, шантажу, смарагду, який насправді – викрадене око божка, східних отрут, які не залишають слідів. У вас мелодраматична душа, Гастінгсе. Вам подавай не одне, а цілу низку вбивств.

– Визнаю, – сказав я, – що друге вбивство в книжці часто все оживляє. Якщо вбивство відбувається в першому розділі й треба прослідувати за алібі кожного персонажа аж до передостанньої сторінки, це трохи нудно.

Задзвонив телефон, і Пуаро підвівся, щоб відповісти.

– Алло, – сказав він. – Алло! Так, це Еркюль Пуаро.

Хвилину чи дві він слухав, а потім його обличчя змінилось.

Його частина розмови складалася з коротких незв'язаних фраз.

– *Mais oui*¹⁴... Так, звісно... Так, ми приїдемо... Авжеж... Мабуть, так, як ви кажете... Гаразд, візьму. Тоді *à tout à l'heure*¹⁵.

Він поклав слухавку й підійшов до мене.

– Гастінгсе, це інспектор Джепп.

– Ну?

– Він щойно повернувся в Скотленд-Ярд. Є повідомлення з Андовера.

– З Андовера? – збуджено вигукнув я.

Пуаро повільно сказав:

– Знайшли вбитою стару жінку на прізвище Ашер, власницю невеличкої крамнички з тютюном та газетами.

Думаю, я почувався дещо розчарованим. Мій інтерес, що спалахнув при згадці про Андовер, раптово зник. Я очікував на щось фантастичне,

надзвичайне! Убивство старої власниці тютюнової крамниці здавалося дещо жалюгідним і нуднуватим.

Пуаро продовжував тим само повільним і серйозним голосом:

– Андоверська поліція вважає, що вони схоплять того, хто це зробив.

Я відчув новий спалах розчарування.

– Схоже, жінка мала погані стосунки зі своїм чоловіком. Він п'є, і норов у нього крутий. Він не раз погрожував убити її. Однак, – продовжував Пуаро, – зважаючи на те, що сталося, поліція хоче ще раз поглянути на анонімного листа. Я сказав, що ми з вами негайно вирушаємо в Андовер.

Мій настрій трохи покращився. Зрештою, яким жалюгідним не здавався б цей злочин, це було *вбивство*, а я давненько не перетинався зі злочинами та злочинцями.

Я майже не вслухався в наступні слова Пуаро. Та пізніше пригадав їх і зрозумів їхнє значення.

– Це початок, – сказав Еркюль Пуаро.

Розділ четвертий

Місіс Ашер

В Андовері нас прийняв інспектор Глен, високий блондин із приємною усмішкою.

Для чіткості розуміння коротко викладу сухі факти, пов'язані зі справою.

Злочин виявив констебль Дувєр о першій ночі двадцять другого числа. Роблячи обхід, він поторгав двері крамниці й виявив, що вони відчинені. Увійшов і спершу подумав, що там нікого немає. Та, посвітивши ліхтариком за прилавок, помітив скорчене тіло старої. Поліцейський лікар, який прибув на місце злочину, визначив, що жінку вбили ударом по голові, ймовірно, коли вона нагнулася за пачкою цигарок із нижньої полиці за прилавком. Смерть настала вісім-дев'ять годин перед тим, як виявили тіло.

– Та ми змогли визначити час більш точно, – пояснив інспектор. – Ми знайшли чоловіка, який купив тут пачку тютюну о 17 : 30. А інший увійшов до крамниці о 18 : 05 і подумав, що вона порожня. Це обмежує момент вбивства періодом з 17 : 30 до 18 : 05. Поки що ніхто не бачив того типа Ашєра поблизу крамниці, але, звісно, шанси на це є. О дев'ятій вечєра він був у «Трьох коронах» п'яний як чіп. Коли ми дістанемося до нього, затримаємо за підозрою в убивстві.

– Не надто приємна особа, інспекторе? – запитав Пуаро.

– Гидкий тип.

– Він не жив із дружиною?

– Ні, вони роз'їхалися кілька років тому. Ашер – німець. Колись працював офіціантом, але почав прикладатися до чарки і з часом втратив роботу. Його дружина якийсь час працювала прислугою. Її остання робота була кухаркою-економкою у старої леді, міс Роуз. Вона виділяла гроші зі своєї зарплатні чоловікові, щоб він утримував себе, та він усе пропивав і приходив до неї на роботу влаштовувати сцени. Тому вона й пішла працювати до міс Роуз у Грейндж. Це віддалене місце, за три милі від Андоєра. Він не міг туди часто ходити. Коли міс Роуз померла, залишивши місіс Ашер невелику спадщину, жінка відкрила свій тютюново-газетний бізнес – крихітну крамничку з дешевими цигарками, газетами та іншими дрібничками. Їй якраз вистачало на життя. Ашер час від часу

заходив і ображав її, а вона, щоб позбутися його, давала трохи грошей. Він щотижня отримував п'ятнадцять шилінгів.

– Вони мали дітей? – запитав Пуаро.

– Ні. Та є племінниця, яка працює неподалік Овертона. Надзвичайно добра та серйозна молода жінка.

– То кажете, Ашер погрожував своїй дружині?

– Так. Він просто монстр, коли вип'є: лаявся і клявся, що розіб'є їй голову. Життя в місіс Ашер було непросто.

– Скільки їй було років?

– Близько шістдесяти. Дуже шанована та працююча жінка.

Пуаро похмуро запитав:

– На вашу думку, інспекторе, злочин скоїв той чоловік, Ашер?

Інспектор обережно прокашлявся.

– Надто рано робити висновки, містере Пуаро, але я хотів би почути особисто від Франца Ашера, як він провів минулий вечір. Якщо дасть задовільну відповідь – то й добре, а якщо ні...

Настала багатозначна пауза.

– Із крамниці нічого не зникло?

– Нічого. Гроші в касі. Ніщо не вказує на крадіжку.

– Думаєте, Ашер прийшов у крамницю п'яний, почав ображати дружину і зрештою вбив її?

– Це здається найбільш вірогідним. Але мушу визнати, сер, що я все ще хочу поглянути на того дивного листа, якого ви отримали.

Пуаро віддав йому листа, інспектор, хмуричись, прочитав його.

– Не схоже, що це Ашер, – сказав він нарешті. – Сумніваюся, що він ужив би слово «наша» до британської поліції, – хіба що намагався бути вельми хитрим, та я сумніваюся, що в нього на це вистачило розуму. Крім того, він геть себе занепастив. Його руки так тремтять, що він не зміг би чітко надрукувати літери. Папір доброї якості, та й чорнило теж. Дивно, що в листі вказане двадцять перше число цього місяця. Але, ясна річ, це може бути просто збіг.

– Так, це можливо.

– Але мені не подобаються такі збіги, містере Пуаро. Занадто точно збіглось.

Він на мить замовк. Чоло прорізала зморшка.

– Абеткар. Що то, в дідька, за Абеткар? Побачимо, може, Мері Дровер (це племінниця) зможе нам чимсь допомогти. Дивна справа. Якби не лист, я б із певністю ставив на Франца Ашера.

– Ви щось знаєте про минуле місіс Ашер?

– Вона родом з Гемпширу. Дівчиною почала працювати в Лондоні як прислуга. Там познайомилася з Ашером і вийшла за нього заміж. Їм, мабуть, тяжко жилося під час війни. Вона пішла від нього в 1922 році. Тоді вони ще жили в Лондоні. Жінка переїхала сюди, щоб утекти від нього, але Ашер пронюхав, де вона, й подався за нею, діймаючи через гроші...

Увійшов констебль.

– Так, Бріггсе, що там?

– Той чоловік, Ашер, сер. Ми привезли його.

– Гаразд. Де він був?

– Ховався у вантажному вагоні на запасній залізничній колії.

– Справді? Ведіть його сюди.

Франц Ашер був справді жалюгідним і неприємним суб'єктом. Він то голосно ридав, то щулився, то бісився. Його осоловілий погляд перебігав з одного обличчя на інше.

– Чого ви хочете від мене? Я нічого не скоїв. Який сором, який скандал, що ви привезли мене сюди. Свині, та як ви посміли? – Його тон раптом змінився. – Ні, ні, я не це мав на увазі. Ви б не образили бідного старого чоловіка. Не поведіться з ним жорстоко. Усі погано ставляться до бідного старого Франца! Бідний старий Франц!

Містер Ашер почав плакати.

– Годі, Ашере! – сказав інспектор. – Візьміть себе в руки. Я вас не звинувачую поки що. І ви не зобов'язані робити жодних заяв, якщо не хочете. Але, з іншого боку, якщо ви не маєте стосунку до вбивства вашої дружини...

Ашер урвав його. Його голос переріс у крик.

– Я не вбивав її! Я її не вбивав! Це все брехня! Кляті англійські свині, ви всі проти мене! Я не вбивав її, не вбивав!

– Ашере, ви часто їй погрожували.

– Ні, ні. Ви не розумієте. Це був жарт, просто жарт між мною та Алісою. Вона розуміла.

– Дуже смішний жарт! Ашере, може, таки скажете, де ви були вчора ввечері?

– Так, так, я все скажу. Я навіть не підходив до Аліси. Я був із друзями, з добрими друзями. Спершу ми були в «Семи зірках», а потім у «Рудому собаці».

Він швидко заговорив, запинаючись.

– Дік Вілловс, він був зі мною, і старий Карді, і Джордж, і Платт, і ще багато хлопців. Кажу вам, я навіть близько біля Аліси не був. Ach Gott¹⁶, я кажу вам правду.

Його голос переходив у крик. Інспектор кивнув своєму підлеглому.

– Виведи його. Затриманий за підозрою.

– Не знаю, що й думати, – сказав він, коли виводили неприємного, тремтливого старого з озлоблено викривленою щелепою. – Якби не лист, я б сказав, що це він.

– А що за чоловіків він згадав?

– Погана компанія. Жоден з них не побоїться лжесвідчити. Не сумніваюся, що він провів із ними більшу частину часу. Все залежить від того, чи бачили його біля крамниці між 5 : 30 і 6 : 00.

Пуаро задумливо похитав головою.

– Ви впевнені, що з крамниці нічого не зникло?

Інспектор знизав плечима.

– Як сказати. Може, й узяли одну-дві пачки цигарок, та навряд чи за таке вбивають.

– І нічого, як би це сказати, не залишили в крамниці? Щось дивне, невідповідне?

– Там був залізничний довідник, – сказав інспектор.

– Залізничний довідник?

– Так. Він був розгорнутий і лежав на прилавку обкладинкою догори. Наче хтось шукав потяг з Андовера. Може, сама стара чи якийсь покупець.

– Вона продавала такі довідники?

Інспектор похитав головою.

– Ні, лише дешеві графіки руху. А то був товстий довідник, такі продаються лише у «Смітс» чи великих магазинах канцтоварів.

В очах Пуаро загорівся вогник. Він нахилився вперед.

Погляд інспектора також засвітився.

– Залізничний довідник, кажете ви. А видання «Бредшоу» чи «АВС»?

– Боже, сер! – сказав інспектор. – Це було «АВС»!

Розділ п'ятий

Мері Дровер

Гадаю, мій інтерес до справи виник після першої згадки про залізничний довідник «АВС». До цього вона не викликала в мене особливого ентузіазму. Це пересічне вбивство старої з крамниці на глухій вулиці надто вже нагадувало ті звичні злочини, про які регулярно пишуть у газетах. Я вважав, що згадка про двадцять перше число в анонімному листі – просто збіг. І був переконаний, що місіс Ашер стала жертвою того п'яного звіра, її чоловіка. Але згадка про залізничний довідник (добре відомий під скороченою назвою «АВС», бо інформація про всі залізничні станції була подана там в алфавітному порядку) змусила мене тріпотіти від хвилювання. Авжеж, це точно не може бути збіг.

І пересічний злочин постав переді мною в новому світлі.

Хто ж був тією таємничою особою, що вбила місіс Ашер і залишила після себе залізничний довідник «АВС»?

Вийшовши з поліцейного відділку, ми спершу відвідали морг, щоб побачити тіло вбитої жінки. Мене пройняло дивне відчуття, коли я вдивлявся в це зморщене, старе обличчя, рідке сиве волосся, гладко зачесане над скронями. Воно здавалося таким спокійним, таким далеким від будь-якого насильства.

– Вона так і не зрозуміла, хто чи що вдарило її, – зазначив сержант. – Доктор Керр так і сказав. Я радий, що було саме так. Бідолашна, така була порядна жінка.

– Колись вона була красунею, – сказав Пуаро.

– Справді? – недовіжливо пробурмотів я.

– Так, подивіться на лінію підборіддя, вилиці, форму голови.

Він зітхнув, прикрив тіло простирадлом, і ми вийшли з моргу.

Нашим наступним кроком стала коротка розмова з поліцейським лікарем. Доктор Керр був чоловіком середнього віку і здавався доволі компетентним. Він говорив жваво та впевнено.

– Знаряддя вбивства не знайшли, – сказав він. – Неможливо точно сказати, що це було. Замашна палиця, кийок, торба з піском – будь-що з цього підійшло б.

– Щоб завдати такого удару, потрібно багато сили? Лікар різко зиркнув

на Пуаро.

– Ви про те, чи міг би німецький чоловік років сімдесяти зробити таке? Так, це цілком можливо. Якщо в ударного кінця зброї достатня вага, навіть слабка особа досягла б бажаного результату.

– У такому разі вбивцею може бути як чоловік, так і жінка?

Припущення заскочило лікаря зненацька.

– Жінка? Що ж, зізнаюсь, я навіть не подумав пов'язувати жінку з таким злочином. Але, звісно, це можливо, цілком можливо. Хоча з погляду психології я б не вважав це жіночим злочином.

Пуаро закивав, погоджуючись із лікарем.

– Саме так, саме так. На перший погляд, це доволі неправдоподібно. Але треба врахувати всі ймовірності. Як саме лежало тіло?

Лікар докладно описав нам положення жертви. На його думку, вона стояла спиною до прилавка, а отже, й до вбивці, коли завдали удару. А тоді рухнулася під прилавок, тому випадкові відвідувачі крамниці її й не помітили.

Після того, як ми подякували доктору Керру та вийшли, Пуаро сказав:

– Ви розумієте, Гастінгсе, що в нас є один додатковий пункт на користь невинності Ашера. Якби він ображав свою дружину й погрожував їй, за прилавком вона стояла б до нього обличчям. Замість цього вона повернулася спиною до нападника, очевидно, діставала тютюн або сигарети для клієнта.

Я ледь здригнувся. – Як моторошно!

Пуаро сумно кивнув.

– *Pauvre femme!*¹⁷ – пробурмотів він.

Потім він подивився на годинник.

– Думаю, Овертон не так далеко звідси. Може, поїдемо туди, щоб поговорити з небогою покійниці?

– Спершу варто піти у крамницю, де вчинено злочин?

– Краще я зроблю це пізніше. Маю на те причини. Він більше нічого не пояснив, і за кілька хвилин ми вже їхали лондонською трасою в бік Овертона.

Адреса, яку дав нам інспектор, привела нас до великого будинку, розташованого десь за милю від села в напрямку Лондона.

На наш дзвінок вийшла гарненька брюнетка з очима, почервонілими від сліз.

Пуаро галантно запитав:

– Схоже, ви Мері Дровер, тутешня покоївка?

– Так, сер, саме так. Я – Мері.

– Тоді, можливо, я зможу поговорити з вами кілька хвилин, якщо ваша господиня не заперечуватиме? Це щодо вашої тітки, місіс Ашер.

– Господиня вийшла, сер. Я певна, що вона не проти, якщо ви зайдете.

Вона відчинила двері невеликої вітальні. Ми ввійшли, Пуаро сів на стілець біля вікна й пильно подивився на дівчину.

– Гадаю, ви вже знаєте про смерть тітки.

Дівчина кивнула, очі знову наповнилися слізьми.

– Я дізналася сьогодні вранці, сер. Тут була поліція. О, який жах! Бідна тітонька! Її життя було таке важке, а тепер ще й це. Як це страшно!

– Поліція не сказала, що ви повинні приїхати в Андовер?

– Сказала, що я маю прийти на дізнання в понеділок, сер. Та мені там ніде зупинитись. Не можу уявити, що саме зараз мушу зайти в ту крамницю. Крім того, не хотілося б залишати господиню надовго без покоївки.

– Ви любили тітку, Мері? – спокійно запитав Пуаро.

– Звісно, сер. Вона була така добра до мене. Я переїхала до неї в Лондон після смерті матері. Мені тоді було одинадцять років. У шістнадцять я почала працювати покоївкою, але завжди проводила вихідні з тіткою. Неприємностей з тим німчурою в неї було багато. Вона називала його «мій старий чортяка». Ніколи не залишав її в спокої. Клятий дармоїд і канюка, – із запалом говорила дівчина.

– Ваша тітка ніколи не намагалася законними методами позбутися цього переслідування?

– Бачте, він був її чоловіком, сер, від цього не втечеш.

Дівчина говорила просто, але переконливо.

– Скажіть мені, Мері, він їй погрожував, так?

– Так, сер, він говорив страшні речі. Обіцяв перерізати горло, і таке інше. Лаявся, кляв її як німецькою, так і англійською. Та все ж тітонька казала, що він був красенем, коли вона вийшла за нього. Просто страшно подумати, що стається з людьми.

– Так, ваша правда. Тому, Мері, думаю, чуючи такі погрози, ви не надто здивувалися, коли дізналися про те, що сталося.

– Навпаки, сер, я дуже здивувалась. Бачте, я ніколи й не думала, що він справді мав це на увазі. Я вважала, що це просто злі, але пустопорожні балачки. І не схоже, що тітка боялася його. Я навіть бачила, як він утікав, як собака, підібгавши хвоста, коли вона сердилася на нього. Він боявся її, якщо ви про це.

– І все-таки вона давала йому гроші.

– Але ж він був її чоловіком, сер.

– Так, ви вже казали. – Пуаро на мить замовк, а потім продовжив: – Що ж, припустімо, він її не вбивав.

– Не вбивав? – Вона втупилася в детектива.

– Я так і сказав. Припустімо, що її вбив хтось інший. У вас є ідеї, хто б ще міг це зробити?

Дівчина дивилася на нього ще більш здивовано.

– Поняття не маю, сер. Це здається цілком неймовірним, еге ж?

– Ваша тітка нікого не боялась?

Мері похитала головою.

– Тітка не боялася людей. Вона була гостра на язик і могла дати відсіч будь-кому.

– Ви не чули, як вона згадує, що хтось мав на неї зуб?

– Ні, сер.

– Вона колись отримувала анонімні листи?

– Які листи ви сказали, сер?

– Листи без підпису чи підписані чимсь на кшталт «АВС»?

Він пильно дивився на Мері, та було очевидно, що дівчина розгубилась. Вона здивовано похитала головою.

– Крім вас, у тітки є родичі?

– Уже ні, сер. Вона була однією з десятиох дітей у сім'ї, але крім неї лише троє не померли в дитинстві. Дядько Том загинув під час війни, дядько Гаррі відправився до Південної Америки, і відтоді про нього ні звістки. Мама теж померла, тому залишилася тільки я.

– Ваша тітка мала заощадження? Відкладала на «чорний день»?

– Невеличку суму в ощадному банку, сер. «Щоб пристойно поховали», як казала вона. Іншими словами, вона ледве зводила кінці з кінцями. Як інакше, з таким старим чортом?

Пуаро задумливо кивнув. І сказав радше собі, ніж їй:

– Поки що нічого не зрозуміло. Жодних підказок. Якщо все прояснюватиметься... – Він піднявся. – Якщо ви мені знадобитеся, Мері, я напишу на цю адресу.

– Але насправді, сер, я йду з роботи. Мені не подобається провінція. Я залишалася тут лише тому, що, здавалося, тітоньці спокійніше, коли я поруч. Але зараз... – На її очах знову виступили сльози. – Немає причин залишатися тут, тому я повертаюся до Лондона. Дівчині там веселіше.

– Прошу вас написати мені свою адресу, коли переїдете. Ось моя візитка.

Він передав їй картку, і дівчина здивовано глянула на неї.

– Отже, сер, ви не з поліції?

– Я приватний детектив.

Вона стояла й мовчки дивилася на Пуаро. Тоді спитала:

– Відбувається щось... дивне, сер?

– Так, дитино, щось дивне. Можливо, пізніше ви зможете мені допомогти.

– Я зроблю все можливе, сер. Це неправильно, що тітоньку вбили.

Дівчина висловилася дивно, але дуже зворушливо. За мить ми поверталися в Андовер.

Розділ шостий

Місце злочину

Провулок, у якому сталася трагедія, виходив на головну вулицю. Крамниця місіс Ашер була на півдорозі праворуч.

Коли ми звернули в провулок, Пуаро подивився на годинник, і я зрозумів, чому він відкладав візит на місце злочину. Годинник якраз показував 17 : 30. Пуаро хотів відтворити атмосферу вчорашнього дня якомога точніше.

Але якщо він справді цього прагнув, то зазнав невдачі. Звісно ж, у цей час вулиця мало нагадувала себе вчорашню. Між приватними будинками небагатих мешканців були розкидані кілька крихітних крамничок. Я припустив, що, як правило, там ходить багато людей, здебільшого бідняки, і на тротуарі та на дорозі граються юрби дітей.

А зараз біля одного з будинків був справжній натовп. Неважко здогадатися, біля якого саме. Ми бачили масу людських істот, що з великою зацікавленістю спостерігали за місцем, де вбили іншу людську істоту.

Підійшовши ближче, ми в цьому переконалися. Перед невеликою пошарпаною крамницею із зачиненими віконницями схвилюваний молодий поліцейський флегматично закликав натовп розійтися. Разом із колегою йому все-таки вдалося досягти деяких зрушень: кілька людей, розчаровано зітхнувши, повернулися до своїх щоденних обов'язків, але на їхніх місцях миттєво з'явилися інші, щоб досхочу надивитися на місце, де було скоєно вбивство.

Пуаро зупинився трохи осторонь. Звідти, де ми стояли, чітко виднівся напис над дверима. Пуаро ледь чутно прочитав:

– «А. Ашер». *Oui, c'est peut être là*¹⁸...

Він на мить затих.

– Увійдімо, Гастінгсе. Я з радістю погодився.

Ми пробралися через натовп і звернулися до молодого поліцейського. Пуаро пред'явив документи, які дав йому інспектор. Констебль кивнув, відімкнув двері та впустив нас. Ми зайшли, викликавши великий інтерес у витріщак.

Віконниці були зачинені, і всередині було дуже темно. Констебль знайшов вимикач, але малої потужності лампочка не дуже допомогла.

Я роззирнувся.

Крамничка була доволі похмура. Лежали розкидані та вкриті одноденним пилом кілька дешевих журналів і вчорашніх газет. За прилавком ряди полиць із тютюном та сигаретами сягали стелі. Там само стояли кілька банок із м'ятними цукерками та льодяниками. Звичайна крамничка, як і тисяча інших.

Констебль повільною гемпширською говіркою описував *mise en scène*¹⁹.

– Вона лежала одразу за прилавком. Лікар каже, що вона так і не зрозуміла, що її вдарило. Мабуть, тягнулася до однієї з полиць.

– Тримала щось у руці?

– Ні, сер, але ми знайшли пачку «Плеєрс» поруч із тілом.

Пуаро кивнув. Він обводив крамницю поглядом, не пропускаючи деталей.

– А залізничний довідник? Де він лежав?

– Тут, сер.

Поліцейський вказав на місце на прилавку.

– Розгорнутий на сторінці про Андовер, лежав обкладинкою догори. Схоже, що вбивця читав розклад потягів до Лондона. Якщо це так, він узагалі не з Андовера. Та, звісно, залізничний довідник міг належати іншій людині, що не має нічого спільного з убивством і просто забула його.

– Відбитки пальців? – запитав я.

Чоловік захитав головою.

– Ми одразу ж усе тут перевірили, сер. Жодних слідів.

– Навіть на прилавку? – запитав Пуаро.

– Там їх надто багато. Усі перемішані й сплутані.

– А відбитки Ашера серед них були?

– Рано щось казати, сер.

Пуаро кивнув і запитав, чи вбита жила над крамницею.

– Так, сер, пройдіть через ці двері в дальнім кутку. Вибачте, що я не супроводжуватиму вас, але мушу залишатись.

Пуаро увійшов у вказані двері, я попрямував за ним. За крамничкою була мініатюрна кімната, вітальня, поєднана з кухнею. Охайна, чиста, однак похмура й убого обставлена. На полиці над каміном було кілька фотографій. Я підійшов і почав їх розглядати. Пуаро приєднався до мене.

Фотографій було три. Одна з них – дешевий знімок Мері Дровер, дівчини, з якою ми того дня говорили. Вона, мабуть, була у своєму

найкращому одязі, а на обличчі проступила незграбна, дерев'яна усмішка, яка часто спотворює риси того, хто позує, і робить бажанішим миттєвий знімок.

Друге фото було більш дороге – художньо розмитий портрет старшої жінки з сивим волоссям. Шию обвивав високий хутряний комір.

Я вирішив, що це, мабуть, міс Роуз, яка залишила місіс Ашер невелику спадщину, що й дало тій змогу відкрити свою справу.

Третє фото було дуже старе, вицвіле й пожовкле. На ньому, обнявшись, стояли молоді чоловік і жінка в старомодному одязі. Чоловік мав бутоньєрку на піджаку, а в усій його позі відчувалась атмосфера урочистості.

– Напевно, весільна фотографія, – сказав Пуаро. – Бачите, Гастінгсе, хіба я не казав, що вона була красунею?

Він мав рацію. Ні старомодна зачіска, ні чудернацький одяг не могли приховати красу дівчини на знімку, її чітких рис обличчя та гордої постави. Я придивився до другої постаті на фото. Було майже неможливо впізнати жалюгідного Ашера в молодому джентльменському чоловікові з військовою виправкою.

Я пригадав лукавого старого пияка та виснажене важкою працею обличчя небіжки й поморщився від думки про нещадність часу.

Від вітальні сходи вели нагору до двох інших кімнат. Одна з них стояла порожня, без меблів, а друга, очевидно, була спальнею небіжки. Поліція обшукала її та залишила все як було. Кілька старих пошарпаних ковдр на ліжку, невелика купа поштопаної білизни в одній шухляді, куховарські рецепти в іншій, копійчаний роман «Зелений оазис», пара нових панчіх, жалюгідних у їхньому дешевому блиску; дві порцелянові фігурки – дуже побитий дрезденський пастушок і собака з синіми та жовтими плямами, чорний плащ і шерстяний светр, що висіли на гачках, – ото й були всі пожитки небіжки Аліси Ашер.

Якщо й були якісь особисті папери, поліція їх забрала. – *Pauvre femme!* – пробурмотів Пуаро. – Ходімо, Гастінгсе, тут нам немає чого робити.

Коли ми знову опинилися на вулиці, провагавшись якусь мить, Пуаро перейшов на протилежний бік. Навпроти магазину місіс Ашер була овочева крамниця – з тих, що викладають більшість товару радше надворі, ніж усередині.

Пуаро прошепотів мені кілька інструкцій, а потім увійшов у крамницю. Почекавши зо дві хвилини, я зайшов за ним. Він саме торгувався за качан салату. Я ж, у свою чергу, купив фунт полуниці.

Пуаро захоплено говорив із дебелою жінкою, що обслуговувала його.

– Це вбивство сталося саме навпроти вас, адже так? Оце історія! А скільки галасу вона тут наробила!

Опасиста жінка, очевидно, втомилася говорити про вбивство. Імовірно, вона лише це й робила цілісінький день. Жінка лише зауважила:

– Було б непогано, якби ця юрба роззяв забралася звідси. На що там дивитись? Не можу зрозуміти.

– Учора ввечері все було зовсім інакше, – сказав Пуаро. – Може, ви навіть бачили вбивцю, що входив у крамницю. Високий блондин з бородою, еге ж? Чув, що він росіянин.

– Що? – Вона раптом підняла голову. – Кажете, це скоїв росіянин?

– Я так розумію, що поліція заарештувала його.

– Хто б міг подумати! – Жінка розхвилювалася, стала балакучіша. – Іноземець!

– *Mais oui*²⁰. Я думав, ви помітили його вчора ввечері?

– Що ж, у мене небагато часу, щоб роззиратися, це точно. Вечір – найбільш напружений час, тому що багато людей ідуть цим шляхом додому. Високий блондин із бородою? Ні, не скажу, що бачила когось, хто б відповідав такому опису.

Тут я вставив свою репліку:

– Вибачте, сер, – я сказав Пуаро. – Гадаю, ви помиляєтесь. Мені сказали, що то був невисокий *брюнет*.

Почалася палка дискусія, в якій брала участь повна леді, її щуплявий чоловік і посильний, хлопчина з хрипким голосом. Помітили не менше чотирьох невисоких брюнетів, а хриплий хлопчина бачив високого блондина.

– Але той був без бороди, – з жалем додав він.

Нарешті, зробивши покупки, ми вийшли із закладу, так і не зізнавшись у брехні.

– І навіщо це все, Пуаро? – запитав я з легким докором.

– *Parbleu*²¹, я хотів дізнатись, які шанси, що хтось чужий непомітно пройде в крамницю навпроти.

– Не можна було просто запитати, без тієї павутини брехні?

– Ні, *mon ami*. Якби я «просто запитав», як ви кажете, то не отримав би відповіді на жодне з моїх запитань. Ви ж самі англієць, Гастінгсе, але схоже, не зовсім розумієте, як англійці відповідають на пряме запитання. Вони неминуче стають підозрілими, і в результаті – мовчання. Якби я попросив у цих людей необхідну інформацію, вони закрилися б, як устриці. Але я зробив дещо дивну заяву, а ви її заперечили – і завдяки цьому їхні

язики миттєво розв'язались. Ми також дізналися, що той час – найбільш напружений, усі поринають у свої справи й вулицею проходить багато людей. Гастінгсе, наш убивця добре обрав час.

Він замовк, а тоді додав із ноткою докору:

– Хіба у вас узагалі немає здорового глузду, Гастінгсе? Я попросив вас зробити *quelconque*²² покупку, і ви навмисне обираєте полуницю! Вона вже починає протікати через пакет і загрожує вашому добротному костюму.

Трохи перелякавшись, я помітив, що так воно й було. Я квапливо віддав полуницю маленькому хлопчикові, який був вельми здивований і трохи підозріливий.

Пуаро додав салат, і дитина остаточно розгубилась. Він продовжував повчати мене:

– Ніколи не купуйте полуницю в дешевій овочевій крамниці. Полуниця, окрім свіжозібраної, завжди виділяє сік. Банан, кілька яблук, навіть капуста, але не полуниця...

– Це перше, що спало на гадку, – сказав я, щоб виправдатись.

– У вас проблеми з уявою, – строго відказав Пуаро. Він зупинився на тротуарі.

Будинок та магазин праворуч від крамниці місіс Ашер був порожній. На одному з вікон був напис: «Здається в оренду». По інший бік був будинок із не дуже чистими мусліновими шторами.

До цього будинку й рушив Пуаро, і, позаяк там не було дзвінка, він кілька разів вигадливо постукав молоточком. За якусь мить двері відчинило дуже брудне дитя з носом, якому варто було приділити трохи уваги.

– Доброго вечора, – сказав Пуаро. – Твоя мама вдома?

– Га? – сказала дитина.

Вона дивилася на нас неприязно, підозріло.

– Твоя мама, – сказав Пуаро.

Дитині знадобилося декілька секунд, щоб усвідомити сказане, а тоді вона повернулась, крикнула в бік сходів «Мамо, тебе!» і трохи поспішно зникла в темному інтер'єрі будинку.

Через перила заглянула жінка з різкими рисами обличчя й почала спускатись.

– Не марнуйте свій час... – почала вона, та Пуаро перервав її.

Він зняв капелюха й урочисто вклонився.

– Доброго вечора, мадам. Я співробітник «Вечірнього вогника». Хочу попросити вас прийняти п'ять фунтів як оплату й дозволити нам написати статтю про вашу покійну сусідку, місіс Ашер.

Сердиті слова застигли на губах жінки, вона спустилася сходами, пригладжуючи волосся й поправляючи спідницю.

– Будь ласка, заходьте. Сюди, ліворуч. Сідайте, сер. Крихітна кімнатка була загромаджена гарнітуром, підробкою в стилі епохи короля Якова, але нам вдалося протиснутися всередину й сісти на жорсткий диван.

– Маєте мені вибачити, – казала жінка. – Даруйте, що я щойно говорила з вами так різко, але навіть не повірите, як доводиться потерпати від різних торговців, що приходять сюди, пропонуючи те чи інше – пирососи, панчохи, торбинки з лавандою та схоже безглуздя. І всі такі переконливі та гречні. Навіть ім'я заздалегідь дізнаються. Місіс Фаулер, це, місіс Фаулер, те...

Пуаро вправно підхопив ім'я:

– Що ж, місіс Фаулер, сподіваюся, ви виконаєте моє прохання.

– Навіть не знаю. – П'ять фунтів заманливо стояли перед очима місіс Фаулер. – Звісно, я знала місіс Ашер, але щоб щось написати...

Пуаро поспішив запевнити її, що їй не потрібно докладати жодних зусиль. Він дізнається в неї необхідні факти й напише сам. Підбадьорена місіс Фаулер охоче поринула в спогади, здогади та чутки.

Місіс Ашер була відлюдькуватою. Привітною її не назвеш, та, бідолашна, мала багато проблем, усі це знали. По правді, Франца Ашера варто було засадити у в'язницю багато років тому. Не те щоб місіс Ашер боялася його – вона була справжньою фурією, коли її вивести з себе. Вона в боргу не залишалась. Але, самі знаєте, до часу дзбан воду носить. Скільки разів говорила їй місіс Фаулер: «Колись той чоловік вас приб'є. Згадаєте мої слова!» І вбив, правда ж? А вона, місіс Фаулер, була за стіною й не чула ні звуку!

Під час паузи Пуаро вдалося вставити запитання.

– Чи отримувала місіс Ашер якісь особливі листи, без підпису або підписані якимось на кшталт «АВС»?

З явним жалем місіс Фаулер заперечила це:

– Я знаю, про що ви. Їх ще називають анонімками. Там повно слів, які соромно вимовити вголос. Але не думаю, що Франц Ашер узагалі таке писав. Що? Залізничний довідник «АВС»? Ніколи такого не бачила і впевнена, якби місіс Ашер надіслали щось подібне, я б знала. Кажу вам, я мало не впала, коли почула про все це. Мені розповіла моя дівчинка, Едді. «Мамо, – каже вона, – ти знаєш, скільки поліціантів у сусідньому будинку!» Це так мене налякало! «Що ж, – сказала я, коли про все це дізналась. – Це доводить, що їй не слід було залишатися самій у будинку, ота її небога мала жити з нею. П'яний чоловік – як голодний вовк. І кажу

вам, її чоловік – справжній дикий звір! Я багато разів її попереджувала, а тепер мої слова оправдалися. “Він уб’є тебе!” – казала я їй». І що він зробив? Не знаєш, чого чекати від п’яного, і вбивство це доводить.

Вона закінчила говорити і глибоко зітхнула.

– Схоже, ніхто не бачив, як Ашер входив у крамницю, так? – запитав Пуаро.

Місіс Фаулер зневажливо фуркнула.

– Звісно, він не виказував би себе, – сказала вона. Як містер Ашер увійшов, не виказуючи себе, вона не зволила пояснити. Жінка погодилася з Пуаро, що в будинку не було чорного ходу й Ашер у цьому районі був відомою постаттю.

– Він же не хотів, щоб його за це повісили, то й добре ховався.

Пуаро якийсь час намагався підтримувати нитку розмови, але коли стало зрозуміло, що місіс Фаулер розказала все, що знала, і не один раз, він закінчив інтерв’ю, спершу виплативши обіцяну суму.

– Схоже, Пуаро, ви переплатили тих п’ять фунтів, – наважився на докір я, коли ми вийшли на вулицю.

– Поки що так.

– Думаєте, вона знає більше, ніж розказала нам?

– Друже, ми зараз у такій ситуації, коли невідомо, які запитання ставити. Ми як маленькі діти, які грають у хованки в темряві. Витягуємо руки й рухаємося навіпамацьки. Місіс Фаулер розповіла нам усе, що, як вона думає, їй відомо, й підкинула кілька здогадок про всяк випадок. Однак у майбутньому її свідчення цілком можуть знадобитись. І я інвестував цю суму в майбутнє.

Я не зовсім зрозумів суті, але в ту мить ми наштовхнулися на інспектора Глена.

Розділ сьомий

Містер Партридж та містер Ріддел

Інспектор Глен мав доволі похмурий вигляд. Час після обіду він провів, за моїми висновками, намагаючись отримати повний список осіб, яких було помічено в тютюновій крамниці.

– І ніхто нікого не бачив? – запитав Пуаро.

– О так, бачили. Трьох високих чоловіків зі зlodійкуватою зовнішністю, чотирьох невисоких чоловіків із чорними вусами, двох бородатих, трьох огрядних – усі нетутешні, і в усіх, якщо вірити свідкам, був зловісний вираз обличчя! Не розумію, як ще ніхто не побачив неподалік банди чоловіків у масках і з револьверами!

Пуаро співчутливо всміхнувся.

– Хтось стверджує, що бачив того Ашера?

– Ні, ніхто. І це ще один пункт на його користь. Я щойно говорив начальнику поліції, що це робота для Скотленд-Ярду. Не вірю, що це злочин місцевого рівня.

Пуаро похмуро сказав:

– Погоджуюсь із вами.

Інспектор продовжив:

– Знаєте, мсьє Пуаро, це гнила справа, гнила справа... Мені це не подобається...

Перш ніж повернутися в Лондон, ми опитали ще двох чоловіків.

Перша розмова була з містером Джеймсом Партриджем. Містер Партридж був останнім, хто бачив місіс Ашер живою. Він зробив у неї покупку о 17 : 30.

Містер Партридж був невисоким чоловіком, працював клерком у банку. Він носив пенсне, був дуже стриманий, строгий на вигляд і надзвичайно точний у висловлюваннях. І мешкав у такому само охайному та доглянутому будиночку, як і він сам.

– Містер... е-е... Пуаро, – сказав він, поглянувши на картку, яку мій друг передав йому. – Від інспектора Глена? Як я можу вам допомогти, містере Пуаро?

– Я розумію, містере Партридж, що ви були останнім, хто бачив місіс Ашер живою.

Містер Партридж склав докупи кінчики пальців і подивився на Пуаро так, ніби той був сумнівним банківським чеком.

– Це дуже суперечливий момент, містере Пуаро, – сказав він. – Багато людей могли зробити покупки в місіс Ашер після мене.

– Якщо так, то вони не заявили про це.

Містер Партридж закашляв.

– Деякі люди, містере Пуаро, не мають почуття громадянського обов'язку.

Він здивовано поглянув на нас через пенсне.

– Авжеж, – пробурмотів Пуаро. – Ви, я так розумію, пішли в поліцію за власним бажанням?

– Звісно, що так. Щойно я почув про цей жахливий випадок, я зрозумів, що моя заява може бути корисною, й пішов у поліцію.

– Дуже правильна позиція, – урочисто сказав Пуаро. – Може, ви будете такі ласкаві й перекажете мені свою історію?

– Звісно. Я повертався в цей будинок і рівно о 17 : 30...

– Вибачте, а звідки ви так точно знали час?

Містер Партридж трохи роздратувався, що його перервали.

– Пробив церковний годинник. Я подивився на свій годинник і виявив, що він на хвилину спізнюється. Це було саме перед тим, як я увійшов до крамниці місіс Ашер.

– Робити покупки там було для вас звичкою?

– Я робив це доволі часто. Крамниця була по дорозі додому. Тож раз чи двічі на тиждень я мав звичку купувати там дві унції німецького тютюну «Джон Коттон».

– Ви взагалі знали місіс Ашер? Щось про її життєву ситуацію чи минуле?

– Абсолютно нічого. Окрім того, що замовляв покупку чи робив принагідні зауваження про погоду, я ніколи не розмовляв з нею.

– Ви знали, що вона мала чоловіка-п'яницю, який часто погрожував їй?

– Ні, я нічого про неї не знав.

– Однак ви знали її в обличчя. Чи щось у її вигляді було незвичне і вразило вас учора ввечері? Може, вона здавалася чимось схвильованою чи засмученою?

Містер Партридж задумався.

– Наскільки я помітив, вона здавалася такою, як і завжди, – відповів він.

Пуаро підвівся.

– Дякую вам, містере Партридж, за те, що відповіли на ці запитання. У вас випадково немає довідника «АВС»? Хочу подивитися, коли

відправляється потяг у Лондон.

– На полиці просто за вами, – сказав містер Партридж.

На згаданій полиці були «АВС», «Бредшоу», щорічник фондової біржі, довідник адрес «Келліз», «Хто є хто» і місцевий довідник адрес.

Пуаро взяв довідник «АВС», вдав, що шукає потяг, потім подякував містеру Партриджу й вийшов.

Наша наступна розмова з містером Альбертом Рідделом мала зовсім інший характер. Містер Альберт Ріддел був колійним обхідником, а розмовляли ми під супровід брязкання тарілок очевидно знервованої дружини містера Ріддела, гарчання його собаки й неприхованої ворожості самого містера Ріддела.

Це був незграбний велетень із широким обличчям і маленькими підозрілими очима. Він саме їв м'ясний пиріг, запиваючи його дуже міцним чорним чаєм. Витріщався на нас сердито з-за обідка своєї чашки.

– Я вже один раз усе розказав, хіба ні? – прогарчав він. – До чого тут знову я? Розказав це чортовій поліції, а тепер знову маю переповідати все двом чортовим іноземцям.

Пуаро кинув на мене швидкий здивований погляд, а потім сказав:

– Направду, я співчуваю вам, але що вдієш? Мова про вбивство, еге ж? Потрібно бути дуже, дуже обережним.

– Краще розкажи джентльмену те, що він хоче, Берте, – нервово сказала жінка.

– Стули пельку, – заревів велетень.

– Ви не пішли, я гадаю, в поліцію, з власної волі, – зробив обережне зауваження Пуаро.

– Якого дідька я мав це робити? Це ж не моє діло.

– Спірне питання, – холодно сказав Пуаро. – Скоєно вбивство. Поліція хоче знати, хто був у крамниці. Особисто я думаю – як би це сказати, – що природніше було б, якби ви самі пішли в поліцію.

– У мене є робота. І не кажіть, що я мав витратити на це свій вільний час...

– Але, як з'ясувалося, поліції повідомили ваше ім'я як людини, яка заходила в крамницю місіс Ашер, і вони мусили прийти до вас. Їх задовольнило ваше пояснення?

– А чому ні? – люто вимагав пояснення Берт.

Пуаро тільки знизав плечима.

– До чого ви хилите, містере? Ніхто проти мене нічого не має. Усі знають, хто прикінчив стару, той по... її чоловік.

– Але того вечора його на вулиці не було, а ви були.

– Намагаєтеся пришити це мені, еге ж? Ну, це у вас не вийде. Навіщо мені було таке робити? Думаєте, що я хотів поцупити бляшанку її клятого тютюну? Вважаєте мене клятим маніяком-убивцею, чи як там кажуть? Думаєте, що я...

Він загрозово підвівся зі свого місця. Його дружина невиразно сказала:

– Берте, Берте... Не кажи такого. Берте, вони подумують...

– Заспокойтеся, пане, – сказав Пуаро. – Я вимагаю лише розповісти про ваш візит. Та ваша відмова здається мені, як би це сказати, трохи дивною...

– Хто сказав, що я від чогось відмовлявся? – Містер Ріддел опустився назад у своє крісло. – Я не проти.

– То була шоста година, коли ви зайшли до крамниці?

– Саме так, хвилина чи дві по шостій, якщо бути точним. Хотів пачку «Голд флейк». Я штовхнув двері...

– Отже, вони були прикриті?

– Так. Я ще подумав, що, можливо, крамниця вже зачинена. Але ні. Я ввійшов, нікого не було. Я постукав по прилавку і трохи почекав. Ніхто не прийшов, то я й вийшов. Оце й усе, так що намотайте собі на вуса.

– Ви бачили тіло, яке лежало за прилавком?

– Ні, ви б теж не побачили, якби не шукали.

– Деся поблизу лежав залізничний довідник?

– Так, був, перевернутий. Мені в голову стукнуло, що стара, певно, мала терміново поїхати й забула замкнути магазин.

– Можливо, ви підняли довідник чи посунули його по прилавку?

– Я не торкався тої клятої речі. Зробив лише те, що сказав.

– І ви не бачили нікого, хто б виходив із крамниці перед тим, як ви туди ввійшли?

– Нічого не бачив. І нема чого до мене чіплятись... Пуаро кивнув.

– До вас ніхто не чіпляється, принаймні поки що. Гарного вечора, мсьє.

Він залишив чоловіка з роззявленим ротом, а я пішов слідом за ним.

На вулиці Пуаро звівся з годинником.

– Якщо поспішити, мій друже, то, може, встигнемо на потяг о 19 : 02. Ходімо швидше.

Розділ восьмий

Другий лист

– І що? – нетерпляче запитав я.

Ми сиділи у вагоні першого класу, який був весь у нашому розпорядженні. Потяг-експрес щойно від'їхав з Андовера.

– Цей злочин, – сказав Пуаро, – скоїв чоловік середнього зросту, з рудим волоссям, зизуватий на ліве око. Він злегка накульгує на праву ногу й має родимку просто під лопаткою.

– Пуаро? – закричав я.

Якусь мить я був геть спантеличений. Потім іскорка в очах мого друга повернула мене до реальності.

– Пуаро! – знову сказав я, цього разу з докором.

– *Мон ami*, а чого ви очікували? Ви дивитеся на мене з собачою відданістю й вимагаєте офіційної заяви в стилі Шерлока Голмса! Тепер правда: *я не знаю ні прикмет убивці, ні де він живе, ні як його спіймати.*

– Якби тільки він залишив якусь підказку, – пробурмотів я.

– Так, підказка, саме підказка завжди вас приваблює. Шкода, що він не запалив цигарку й не залишив попелу, а потім не ступив у нього черевиком із шипами незвичної форми. Ні, він не такий люб'язний. Але принаймні, мій друже, у вас є залізничний довідник. «АВС», оце для вас – підказка!

– Думаєте, він залишив його помилково?

– Звісно ні. Він залишив його навмисне. На це вказують відбитки пальців.

– Але ж їх на довіднику не було.

– Ось це я й маю на увазі. Яким був учорашній вечір? Теплим червневим. Хто тиняється в такий вечір у рукавицях? Такий чоловік напевно привернув би увагу. Отож, позаяк відбитків на довіднику немає, їх напевно ретельно витерли. Невинний залишив би відбитки, винний – ні. Отже, наш убивця поклав там довідник навмисне – але попри все, це теж підказка. Той довідник хтось купив, хтось його приніс – це зачіпка.

– Гадаєте, таким чином ми можемо щось дізнатись?

– Скажу відверто, Гастінгсе, я не надто надіюсь. Цей чоловік, цей невідомий «Х», очевидно пишається своїми здібностями. Він не з тих, хто прокладає шлях, яким можна слідувати напростець.

- То насправді з «АВС» жодної користі.
- Не в тому сенсі, який ви маєте на увазі.
- А в іншому сенсі?

Пуаро відповів не відразу. Він повільно сказав:

– Відповідь: так, із цього є користь. Ми стикнулися з незнайомим персонажем. Він ховається в темряві й прагне там і залишатись. Але в самій природі речей *він не в змозі не проливати на себе світло*. В якомусь сенсі нам нічого про нього не відомо, з іншого боку, ми вже знаємо чимало. Я бачу, як його постать помалу набирає форм: чоловік, який чітко й добре друкує, який купує папір високої якості, якому дуже потрібно самовиразитись. Я бачу його дитиною, яку, можливо, ігнорували чи уникали, бачу, як він зростає із внутрішнім відчуттям меншовартості, в боротьбі з несправедливістю... Бачу, як те внутрішнє прагнення відстояти себе, сфокусувати увагу на собі стає сильнішим, бачу події, обставини, які руйнують це прагнення, нагромаджуючи, можливо, ще більше приниження. І в його душі сірник уже піднесено до порохової доріжки.

– Це лише здогад, – заперечив я. – Він практично ніяк не допоможе.

– Ви надасте перевагу недогарку сірника, попелу від цигарки та черевикам із шипами! Завжди так було. Але ми як мінімум можемо поставити собі кілька практичних запитань. Чому «АВС»? Чому місіс Ашер? Чому Андовер?

– Минуле жінки видається доволі простим, – задумався я. – Розповіді тих двох чоловіків розчарували. Вони не сказали нам більше, ніж уже було відомо.

– Правду кажучи, я багато й не очікував. Але ми не могли не звернути увагу на двох можливих кандидатів на вбивство.

– Насправді ви ж не думаєте...

– Існує принаймні можливість, що вбивця живе в Андовері чи поблизу нього. Це є варіантом відповіді на наше запитання: «Чому Андовер?» Що ж, у потрібний нам час у крамниці побували два чоловіки. Кожен із них міг би бути вбивцею. І досі немає нічого, що вказало б нам, що той чи другий *не* вбивця.

– То, мабуть, та велика неповоротка тварюка, Ріддел, – зауважив я.

– О, я схильний, не роздумуючи, виправдати Ріддела. Він був знервований, бушував, очевидно, почувався незручно...

– Але насправді це лише вказує...

– На особу, яка діаметрально протилежна тій, що написала листа з підписом «Абеткар». Марнославство і самовпевненість – ось характеристики, які нам слід шукати.

– Когось, хто любить показати себе?

– Можливо. Але деякі люди за нервовою і скромною манерою приховують достатньо марнославлення і самовдоволення.

– Ви ж не вважаєте, що той дрібний містер Партридж...

– Для нього це більш типово. Він поводить себе так, як поведився б автор листа, – відразу йде в поліцію, виштовхує себе на перший план, насолоджується своїм становищем.

– Ви справді так вважаєте?

– Ні, Гастінгсе. Особисто я вірю, що вбивця не з Андовера, але ми не повинні нехтувати жодною гілкою розслідування. І хоча я й казав «він» увесь час, ми не повинні виключати можливість, що тут уплутана жінка.

– Невже!

– Метод нападу чоловічий, я погоджуюсь. Але анонімні листи пишуть радше жінки, а не чоловіки. Треба брати це до уваги.

Я кілька хвилин мовчав, потім сказав:

– І що робитимемо далі?

– Мій енергійний Гастінгсе, – сказав Пуаро і всміхнувся мені.

– То що ми робитимемо?

– Нічого.

– Нічого? – В моєму голосі чітко пролунало розчарування.

– Хіба я чарівник? Маг? Що б ви хотіли, щоб я зробив?

Прокручуючи справу в голові, я зрозумів, що відповідь дати важко. Однак я був переконаний, що слід щось робити, а не сидіти склавши руки.

Я сказав:

– Маємо довідник «АВС», папір і конверт...

– Ясна річ, робота з цим ведеться. Поліція має всі засоби у своєму розпорядженні для такого типу розслідування. Якщо тут можливо щось розкопати, то будьте певні, що вони це зроблять.

Довелося мені задовольнятися цим.

У наступні дні я помітив, що Пуаро, як не дивно, ухилявся від того, щоб обговорювати цю справу. Коли я намагався знову торкнутися цієї теми, він нетерпляче відмахувався від неї.

У своїх думках я побоювався, що зрозумів його намір. З убивством місіс Ашер Пуаро зазнав поразки. Абеткар кинув йому виклик – і переміг. Мій друг, звиклий до безперервної послідовності успішних справ, був чутливий до своєї поразки – настільки, що навіть не міг витримати обговорення цієї теми. Можливо, це було ознакою дріб'язковості в такій великій людині, але навіть найрозсудливіші з нас схильні до того, що голову затьмарюють колишні успіхи. У випадку з Пуаро процес

затмарення голови тривав роками. Не дивно, що наслідки цього нарешті стали помітними.

Я з розумінням поставився до слабкості свого друга й надалі не згадував про справу. Прочитав у газеті звіт про розслідування. Він був дуже короткий, без згадки про лист Абеткаря, а вердикт був такий: злочин скоїла невідома особа чи група осіб. Преса майже не зацікавилася цим злочином. У ньому не було нічого ефектного, цікавого для публіки. Газети скоро забули про вбивство старої жінки, надаючи перевагу більш зворушливим темам.

Правду кажучи, справа поступово зникала і з моїх думок, почасти через те, що, гадаю, мені не подобалося думати про Пуаро, асоціюючи його з поразкою. Та ось 25 липня справа раптом відновила.

Я не бачив Пуаро кілька днів, оскільки на вихідних був у Йоркширі. Повернувся в понеділок по обіді, а лист прийшов із вечірньою поштою. Пригадую раптовий, гострий ковток повітря, який зробив Пуаро, коли розрізав саме той особливий конверт.

– Він прийшов, – сказав детектив.

Я пильно дивився на нього, не розуміючи.

– Ви про що?

– Другий розділ справи «АВС».

Хвилину я дивився на нього, не розуміючи. Та справа справді стерлася з моєї пам'яті.

– Читайте, – сказав Пуаро й передав мені листа. Як і попередній, він був надрукований на якісному папері.

Дорогий містере Пуаро!

Що скажете? Перший раунд за мною, я гадаю. Андоверська справа пішла як по маслу, чи не так?

Але веселощі тільки починаються. Дозвольте звернути вашу увагу на Бексгілл-на-морі. Дата: 25-те число цього місяця.

Ото повеселимось! Ваш і т.д.

Абеткар

– Боже милостивий, Пуаро, – закричав я. – Це значить, що цей одержимий збирається скоїти ще одне вбивство?

– Авжеж, Гастінгсе. Чого ще ви очікували? Думали, що андоверська справа – це окремий випадок? Пам'ятаєте, як я казав: «Це початок»?

– Але це жахливо!

– Так, жахливо.

– Ми маємо справу з маніяком-убивцею.

– Так.

Його мовчання вражало більше за будь-яке красномовство. Здрігнувшись, я віддав йому листа.

Наступного ранку ми були на нараді. Начальник поліції Сассекса, помічник комісара з відділу карного розшуку, інспектор Глен з Андовера, старший інспектор поліції Сассекса Картер, Джепп та молодший інспектор на прізвище Кром, а ще доктор Томпсон, відомий психіатр, – усіх зібрали разом. Марка на листі була з Гемпстеда, але, на думку Пуаро, цей факт не мав великого значення.

Справу ґрунтовно обговорювали. Доктор Томпсон був приємним чоловіком середніх років, який, незважаючи на свою вченість, використовував побутову мову, уникаючи спеціальних термінів.

– Без сумніву, – сказав помічник комісара, – обидва листи написані однією рукою. Їх писала та сама людина.

– І в нас є всі підстави вважати, що ця особа причетна до андоверського вбивства.

– Безумовно. Тепер маємо точне попередження про другий злочин, який має статися 25-го числа, післязавтра, в Бексгіллі. Яких заходів ми можемо вжити?

Начальник поліції Сассекса дивився на свого старшого інспектора.

– Отже, Картере, що скажете?

Інспектор понуро похитав головою.

– Усе складно, сер. Немає навіть найменшої підказки, ким може бути жертва. Відверто кажучи, яких тут можна вжити заходів?

– У мене пропозиція, – пробурмотів Пуаро.

Вони повернули обличчя до нього.

– Думаю, є вірогідність, що прізвище можливої жертви буде починатися з літери «Б».

– Це принаймні було б щось, – із сумнівом сказав комісар.

– Принцип абетки, – задумано мовив доктор Томпсон.

– Я припускаю це як можливість, не більше. Мені це спало на думку, коли я побачив прізвище Ашер, чітко написане на дверях крамниці нещасної жінки, яку вбили минулого місяця. Коли я отримав листа, в якому називався Бексгілл, то подумав, що, можливо, жертву, як і місце, можуть обирати за алфавітом.

– Імовірно, – сказав лікар. – З іншого боку, може бути, що прізвище Ашер було збігом і цього разу жертва з яким завгодно прізвищем знову виявиться старою жінкою, що утримує магазин. Досі він не дав нам жодної підказки, яка була б мотивом.

– У божевільних бувають мотиви, сер? – скептично запитав старший інспектор.

– Звісно, бувають, чоловіче. Надзвичайно точна логіка є однією з особливих характеристик гострої манії. Людина може вірити в те, що божественно призначена вбивати проповідників, чи то лікарів, чи старих жінок у тютюнових крамницях. За цим завжди криється якась зрозуміла причина. Ми не повинні дозволяти абетковій справі обмежувати нас. Бексгілл услід за Андовером *можже* бути лише збігом.

– Щонайменше ми можемо вжити якихось запобіжних заходів, Картере, і взяти на замітку всіх із прізвиськом, що починається з літери «Б», особливо власників невеликих крамничок, а також простежити за всіма продавцями тютюнових виробів і газет у кіосках, які працюють поодиноці. Не думаю, що ми можемо зробити щось більше. І, природно, тримати руку на пульсі щодо всіх чужинців, наскільки це можливо.

Старший інспектор тяжко зітхнув.

– Зараз, коли закінчується навчання у школах і починаються канікули? Люди просто заповоняють Бексгілл на цьому тижні.

– Ми повинні робити все, що можемо, – різко відповів начальник поліції.

Черга дійшла до інспектора Глена.

– Я спостерігатиму за усіма, хто пов'язаний зі справою Ашера. За тими двома свідками, Партриджем та Рідделом, і, звісно, за самим Ашером. Якщо в них виникне найменший намір залишити Андовер, за ними будуть стежити.

Нарада закінчилася після ще кількох пропозицій і короткої беззмістовної розмови.

– Пуаро, – сказав я, коли ми прогулювалися біля річки. – Цей злочин точно можна попередити?

Він повернув до мене своє обезсилене обличчя.

– Здоровий глузд міста, у якому повно людей, проти безумства однієї людини? Боюсь, Гастінгсе, – я дуже боюсь. Пам'ятаєте про довготривалий успіх Джека-Різника?

– Це жахливо, – відповів я.

– Божевілля, Гастінгсе, страшна річ... Мені страшно... Мені дуже страшно...

Розділ дев'ятий

Убивство в Бексгіллі-на-морі

Я досі пам'ятаю, як прокинувся вранці двадцять п'ятого липня. Було десь о пів на восьму.

Пуаро стояв біля мого ліжка й легенько тряс мене за плече. Лише один погляд на нього, і зі стану напівпритомності я перейшов до цілковитого оволодіння собою.

– Що трапилося? – запитав я, різко підвівшись. Відповідь, що пролунала, була доволі простою, та в ці три слова було вкладено всю гаму емоцій.

– *Це вже трапилось.*

– Що? – закричав я. – Маєте на увазі... але *сьогодні* – двадцять п'яте.

– Це трапилося минулої ночі... точніше сьогодні рано-вранці.

Я вискочив із ліжка, і, поки нашвидкоруч одягався, він коротко переповідав, що саме довідався з телефонної розмови.

– На пляжі в Бексгіллі знайшли тіло дівчини. Її ідентифікували як Елізабет Барнард, кельнерку з одного кафе, вона мешкала з батьками в маленькому новому будиночку. За медичними показами, час смерті – між 11 : 30 та першою ночі.

– Вони впевнені, що це саме той злочин? – запитав я, намащуючи щоки пінкою для гоління.

– *Власне, під тілом знайшли довідник «ABC», розгорнутий на сторінці потягів до Бексгілла.*

Я здригнувся.

– Який жах!

– *Faites attention*²³, Гастінгсе. Не хочу ще однієї трагедії у власному помешканні!

Я понуро витер кров з підборіддя.

– Який план нашої кампанії? – запитав я.

– За кілька хвилин по нас приїде машина. Принесу вам чашку кави сюди, щоб не затримуватись.

За двадцять хвилин ми вже перетинали Темзу, поспішаючи з Лондона поліцейською машиною.

Із нами їхав інспектор Кром, що був присутній на нещодавній нараді, він офіційно очолював розслідування.

Кром суттєво відрізнявся від інспектора Джеппа. Набагато молодший, мовчазний та поважний. Освічений і начитаний, він був, як на мене, трішки самовдоволеним. Він нещодавно відзначився, розкривши серію вбивств дітей, – терпляче вислідив злочинця, і той уже був у Бродморі²⁴.

Кром, очевидно, був вдалим вибором інспектора для цієї справи, але, на мою думку, він був занадто в цьому переконаний. Із Пуаро він поводився трохи зверхньо. Ставився до нього як молодший до старшого, проте доволі самовпевнено, наче школяр з елітної школи.

– Я мав тривалу розмову з доктором Томпсоном, – мовив він. – Його дуже цікавлять «ланцюжкові», чи «серійні», вбивства. Це – результат особливого викривленого типу менталітету. Простій людині, звісно, важко зрозуміти різні тонкощі, очевидні з погляду медицини. – Він прокашлявся. – Власне, моя остання справа – не знаю, чи ви про неї читали, – це справа Мейбл Гомер, школярки з Масвелл-Гілл, знаєте... Той чоловік, Кеппер, був непередбачуваним. Надзвичайно важко було пов'язати його з тим убивством... А це в нього було вже третє! Справляв враження цілком нормальної людини, як от ви чи я. Та існують різноманітні тести... мовні пастки, знаєте... доволі сучасні, звісно, такого не було у ваш час. Коли ви змусите чоловіка викрити себе, він – ваш! Він розуміє, що ви знаєте, і втрачає впевненість. І вже виказує себе повністю.

– Навіть у мій час таке інколи траплялося, – сказав Пуаро.

Інспектор Кром глянув на нього і, щоб підтримати розмову, пробурмотів:

– Невже?

Усі якийсь час мовчали. Коли проминули станцію Нью-Кросс, Кром промовив:

– Якщо бажаєте щось запитати про справу – прошу.

– Припускаю, опису померлої дівчини у вас немає, так?

– Їй було двадцять три роки, працювала кельнеркою в кафе «Рудий кіт»...

– *Pas ça*²⁵. Мене цікавить... чи була вона миловидною?

– Щодо цього не маю жодної інформації, – відповів інспектор Кром, натякаючи, що хоче завершити розмову. Його поведінка наче свідчила: «Справді... ці іноземці! Усі однакові!»

В очах Пуаро з'явилося ледь приховане задоволення.

– Вам це не видається важливим, еге? Проте *pour une femme*²⁶ це

першочергово важливе. Часто це вирішує жіночу долю!

Знову – мовчання.

Пуаро відновив розмову вже тоді, коли ми наближалися до Севеноакса.

– Чи вам випадково не повідомили, як і чим дівчину задушили?

Інспектор Кром відповів коротко.

– Задушили власним паском... цупка плетена штука, як я зрозумів.

Очі Пуаро широко розкрились.

– Ага, – мовив він. – Нарешті маємо точну інформацію. Це вже про щось свідчить, еге ж?

– Я ще його не бачив, – холодно відповів інспектор Кром.

Я вже не міг стерпіти небагатослівність та брак уяви цього чоловіка.

– Це дає нам характеристику вбивці, – сказав я. – Дівчину задушили її власним паском. Це вказує на особливу жорстокість!

Пуаро кинув на мене погляд, якого я не міг зрозуміти. Здавалося, він стримував бажання пожартувати. Я подумав: може, це попередження мені не виголошувати своїх думок при інспекторові?

І знову замовк.

У Бексгіллі нас зустрічав старший інспектор Картер. Із ним був симпатичний, інтелігентний на вигляд молодий інспектор на прізвище Келсі. Його посвятили в деталі справи, щоб він співпрацював із Кромом.

– Ви захочете провести своє дізнання, Кроне, – сказав старший інспектор. – Тож я надам вам загальну інформацію про справу, а тоді відразу можете приступати.

– Дякую, сер, – мовив Кром.

– Ми повідомили її батька та матір, – сказав старший інспектор. – Для них це жахливий шок. Я залишив їх на самоті, щоб вони трохи заспокоїлися перед тим, як їх розпитуватимуть, тож ви можете почати спочатку.

– Є інші члени родини, так? – запитав Пуаро.

– Є ще сестра – друкарка з Лондона. Їй уже повідомили. І є молодий чоловік... Власне, вчора ввечері дівчина мала бути з ним на побаченні, здається.

– Абетковий довідник чимсь допоміг? – запитав Кром.

– Він тут, – старший інспектор кивнув у бік стола. – Відбитків пальців немає. Розгорнутий на сторінці Бексгілла. Новий примірник, мушу заважити: не схоже, що його часто розгортали. І купували не тут. Я перевірів усі можливі канцелярські крамниці.

– Хто знайшов тіло, сер?

– Один із цих полковників, що полюбляють свіже ранкове повітря.

Полковник Джером. Він гуляв із собакою близько шостої ранку. Ішов уздовж узбережжя в напрямку Кудена і вниз до пляжу. Собака відбіг від нього й почав щось нюхати. Полковник його покликав. Пес не вертався. Полковник глянув у той бік і подумав, що щось там дивне. Підійшов і придивився. Вчинив дуже правильно. Взагалі не торкався її, а одразу викликав нас.

– І час смерті визначили приблизно – опівночі минулої ночі?

– Між північчю та першою ночі – це доволі точно. Наш убивця-жартівник – людина слова. Якщо сказав двадцять п'ятого – то двадцять п'ятого, хоча, можливо, минуло лише кілька хвилин.

Кром кивнув.

– Так, такий його спосіб мислення. Щось іще? Ніхто не бачив нічого, що могло б допомогти?

– Ні, як нам відомо. Та ще рано казати. Усі, хто бачив дівчину в білому, що йшла з чоловіком минулого вечора, скоро придуть нам про це розповісти, та, як я здогадуся, було чотириста чи п'ятсот дівчат у білому, що гуляли з хлопцями минулого вечора. Мороки буде чимало.

– Що ж, сер, краще мені взятися до роботи, – мовив Кром. – Кафе та домівка дівчини. Варто відвідати обидва місця. Келсі може піти зі мною.

– А мсьє Пуаро? – запитав старший офіцер.

– Я приєднаюся до вас, – мовив Пуаро до Крома з легким поклоном.

Кром, як мені здалося, мав трохи роздратований вигляд. Келсі, який раніше не бачив Пуаро, широко всміхався.

Було доволі неприємно, що, зустрічаючи мого друга вперше, люди завжди сприймали його комічно.

– Як щодо паска, яким її задушили? – запитав Кром. – Містер Пуаро схильний вважати, що це важливий доказ. Думаю, що він хотів би його оглянути.

– *Du tout*²⁷, – швидко сказав Пуаро. – Ви мене не так зрозуміли.

– Із нього нічого не візьмеш, – сказав Картер. – То був не шкіряний пасок... інакше, можливо, там залишилися б відбитки пальців. А тут цупкий шовк – ідеальний для того, для чого його використали.

Я здригнувся.

– Що ж, – мовив Кром, – час нам вирушати.

І ми пішли.

Наш перший візит був у кафе «Рудий кіт». Розташована на березі моря, то була звичайнісінька чайна. Там були невеличкі столики, вкриті картатими помаранчевими скатертинами, й надзвичайно незручні плетені крісла з помаранчевими подушками. Це місце спеціалізувалося на

вранішній каві, п'яти сортах чаю («Девоншир», «Фармхауз», «Фруктовий», «Карлтон» і «Простий») та кількох простих обідніх стравах на жіночий смак: яєчні, креветках і макаронах, запечених із сиром.

Вранішню каву саме почали подавати. Власниця поспішно відвела нас у дуже брудну робочу кімнату позаду кафе.

– Міс... е... Мерріон? – запитав Кром.

Міс Мерріон пропищала високим пригніченим голосом справжньої леді:

– Так мене звати. Це надзвичайно скорботна ситуація. Надзвичайно скорботна. Важко навіть подумати, як це вплине на наш бізнес!

Міс Мерріон була дуже худя жінка років сорока з розпатланим рудим волоссям (насправді вона сама була напрочуд схожа на рудого кота). Вона нервово перебирала різноманітні рюші та бантики, що були частиною її уніформи.

– Матимете наплив, – заохотливо сказав інспектор Келсі. – Ось побачите! Навіть не встигатимете чай подавати!

– Бридко, – відреагувала на це міс Мерріон. – Справді бридко. Це спонукає до зневіри в людській природі.

Та, попри все, її очі засвітились.

– Міс Мерріон, що ви можете розповісти про померлу дівчину?

– Нічого, – впевнено мовила міс Мерріон. – Зовсім нічого!

– Скільки вона тут працювала?

– Це було її друге літо.

– Ви були нею задоволені?

– Вона була хорошою кельнеркою – прудкою та погідливою.

– І миловидною, так? – поцікавився Пуаро.

А тепер уже й міс Мерріон зиркнула на нього з думкою «Ох уже ці іноземці».

– Вона була хорошою, охайною дівчиною, – мовила стримано.

– О котрій вона закінчила зміну вчора ввечері? – запитав Кром.

– О восьмій. Ми зачиняємось о двадцятій. Не подаємо вечері. Немає попиту на вечерю. На чай та яєчню (Пуаро здригнувся) люди приходять до дев'ятнадцятої, інколи пізніше, але година пік у нас закінчується до 18 : 30.

– Вона не розповідала, як планувала провести вечір?

– Авжеж ні, – з притиском мовила міс Мерріон. – У нас не такі стосунки були.

– Ніхто до неї не приходив? Нічого такого?

– Ні.

– Вона поводитись як звичайно? Не була збуджена чи пригнічена?

– Справді не можу сказати, – байдуже мовила міс Мерріон.
– Скільки кельнерок у вас на роботі?
– Зазвичай дві, і додаткові дві після двадцятого липня й до кінця серпня.

– Але міс Барнард не була додатковою?
– Ні, вона була однією з постійних.
– Як щодо другої?
– Міс Гіглі? Хороша молода леді.
– Чи були вони з міс Барнард подругами?
– Я справді не знаю.
– Можливо, нам краще з нею поспілкуватись.
– Зараз?
– Якщо ваша ласка.

– Я пришлю її, – мовила міс Мерріон, підводячись. – Прошу, не затримуйте її надовго. У нас гаряча пора, вранішня кава.

Кішкоподібна руда міс Мерріон залишила кімнату. – Дуже витончена, – завважив інспектор Келсі.

Він перекривив її манірний дамський тон: «Я справді не знаю».

До кімнати, трішки задихавшись, забігла повненька дівчина, темноволоса, рожевощока, з широко розплющеними від збудження очима.

– Мене прислала міс Мерріон, – оголосила вона, важко дихаючи.

– Міс Гіглі?

– Так, це я.

– Ви знали Елізабет Барнард?

– О так, я знала Бетті. Чи то не жахливо? Занадто жахливо! Важко повірити, що це правда. Я весь ранок дівчатам говорила, що просто не можу в це повірити! «Знаєте, дівчата, – сказала я, – здається, що це неправда. Тобто Бетті Барнард, яка весь час тут була, вбили! Просто не можу повірити». Так я говорила. П'ять чи шість разів ущипнула себе, щоб перевірити, чи не прокинувся. Бетті вбили... Це... знаєте, про що я... здається нереальним.

– Ви добре знали померлу дівчину? – запитав Кром.

– Що ж, вона працювала тут довше, ніж я. Я прийшла лише минулого березня. Бетті вже була тут торік. Була вона досить тиха, знаєте, що маю на увазі. Не з тих, хто багато жартує чи сміється. Я не маю на увазі, що вона була тишко... в душі вона досить весела і все таке, але вона... власне, вона була й тиха, й не тиха, якщо розумієте, про що я.

Про інспектора Крома скажу, що він був дуже терпляча людина. Як свідок пишна міс Гіглі просто наполегливо дратувала. Кожну фразу вона

повторювала та пояснювала сто разів. Результат у підсумку був доволі скупим.

Стосунки з померлою дівчиною в неї не були дуже близькі. Елізабет Барнард, як можна здогадатися, вважала себе на голову вищою від міс Гіглі. Вони приязно спілкувалися в робочий час, та дівчата нечасто бачилися поза роботою. Елізабет Барнард мала «друга», який працював агентом із нерухомості «Корт і Бранскілл». Ні, він не був ні містером Кортом, ні містером Бранскіллом. Простий службовець. Вона не знала його прізвища. Та добре знала з вигляду. Симпатичний... ох, дуже симпатичний та завжди гарно вдягнений. Очевидно, що в серці міс Гіглі тріпотіла маленька заздрість.

У підсумку вдалось отримати таке. Елізабет Барнард нікому в кафе не довірила свої плани на вечір, але, на думку міс Гіглі, вона мала намір зустрітися зі своїм «другом». Була одягнена в нову білу сукню, «таку милу з тим модним комірцем».

Ми поспілкувалися з іншими двома дівчатами, проте марно. Бетті Барнард нічого й нікому не розповідала про свої плани, і ніхто не бачив її в Бексгіллі протягом вечора.

Розділ десятий

Сім'я Барнардів

Батьки Елізабет Барнард мешкали в крихітному бунгало, одному з близько п'ятдесяти нещодавно зведених будівельником-спекулянтom на околиці міста. Назва на ньому була Лландадно. Містер Барнард, кремезний чоловік років п'ятдесяти п'яти з розгубленим виглядом, помітив, що ми наближаємось, і чекав, стоячи на порозі.

– Заходьте, джентльмени, – мовив він.

Ініціативу взяв інспектор Келсі.

– Це – інспектор Кром зі Скотленд-Ярду, сер, – сказав він, – прибув, щоб допомогти нам у цій справі.

– Зі Скотленд-Ярду? – з надією промовив містер Барнард. – Це добре. Того мерзотника-убивцю треба запроторити у в'язницю. Моя бідолашна дівчинка... – Його обличчя скривилося від болю.

– А це – Еркюль Пуаро, теж із Лондона, і...

– Капітан Гастінгс, – сказав Пуаро.

– Радий познайомитися, джентльмени, – механічно проговорив містер Барнард. – Проходьте всередину. Не знаю, чи моя бідолашна дружина в змозі з вами поспілкуватись. Така розбита.

Проте, поки ми розміщувались у вітальні будиночка, до нас вийшла місіс Барнард. Вона, очевидно, нещодавно гірко ридала, її очі були червоні, жінка пересувалася невпевненою ходою людини, що пережила сильне потрясіння.

– О, матінко, все гаразд, – мовив містер Барнард. – Ти впевнена, що добре почувася... га?

Він погладив її по плечу й посадив у крісло.

– Старший інспектор був дуже люб'язний, – продовжив він. – Повідомивши нам таку новину, сказав, що всі запитання залишить на пізніше, коли ми відійдемо від першого шоку.

– Так жорстоко. Ох, як це жорстоко, – вигукнула місіс Барнард у сльозах. – Найжорстокіше, що могло коли-небудь трапитися, саме так.

В її голосі чулася співоча інтонація, і на якусь мить я подумав, що жінка – іноземка, та тоді згадав напис на брамі й зрозумів, що «колли-неббудь» у її вимові було, насправді, доказом вельського походження.

– Це надзвичайно болісно, мадам, знаю, – озвався інспектор Кром. – І ми вам дуже співчуваємо, але потрібно зібрати всі можливі факти, щоб приступити до роботи якнайшвидше.

– Логічно, – захитав головою містер Барнард.

– Вашій дочці було двадцять три, як я розумію. Вона мешкала тут, із вами, і працювала в кафе «Рудий кіт», усе правильно?

– Правильно.

– Це – нове помешкання, так? Де ви жили до цього?

– Працював у залізній крамниці в Кеннінгтоні. Пішов на пенсію два роки тому. Завжди хотів жити біля моря.

– У вас дві доньки?

– Так, старша донька працює в офісі в Лондоні.

– Вас не стривожило те, що молодша не повернулася додому минулої ночі?

– Ми не знали, – зі сльозами в голосі промовила місіс Барнард. – Ми з татком завжди йдемо спати рано. Наш час – дев'ята година. Ми навіть не знали, що Бетті не повернулася додому, доки не прийшов офіцер поліції й не сказав... сказав...

Вона розридалась.

– У вашої дочки була звичка... е-е-е... повертатися пізно?

– Ви знаєте, які зараз дівчата, інспекторе, – промовив Барнард. – Незалежні, такі вони. Літніми вечорами додому не поспішають. Однак Бетті зазвичай поверталася до одинадцятої.

– Як вона заходила? Двері були відімкнені?

– Ключ під килимком. Ми так завжди робимо.

– Ходили розмови, здається, що ваша дочка була заручена?

– Тепер це не роблять так формально, – сказав містер Барнард.

– Його звати Дональд Фрейзер, мені він сподобався. Навіть дуже сподобався, – мовила місіс Барнард. – Бідолашний хлопець, для нього це буде горем – ця новина. Чи він уже знає, цікаво?

– Він працює в «Корт і Бранскілл», як мені відомо?

– Так, це агенція нерухомості.

– Він зазвичай зустрічався з вашою дочкою після роботи?

– Не щовечора. Точніше, раз чи двічі на тиждень.

– Вам відомо, чи вона планувала зустрітися з ним учора?

– Вона не казала. Бетті ніколи багато не говорила про те, що мала намір робити чи куди збиралася йти. Та вона була хорошою дівчиною, така була Бетті. Ох, не можу повірити...

Місіс Барнард знову почала схлипувати.

– Опануй себе, старенька. Намагайся триматися, матусю, – просив її чоловік. – Нам треба в усьому розібратись.

– Я впевнена, що Дональд ніколи б... ніколи б... – схлипувала міс Барнард.

– Та зберися вже, – повторив містер Барнард.

– Клянуся Богом, я так хочу вам допомогти... але річ у тім, що я нічого не знаю... взагалі нічого, що могло б вам допомогти знайти клятого негідника, який таке вчинив. Бетті була веселою щасливою дівчиною... з достойним молодим чоловіком, з яким вона... власне, ми називали це «виходити гуляти», за моєї молодості. Чому хтось захотів її вбити, мені незрозуміло, це не має сенсу.

– Ви маєте слухність, містере Барнард, – сказав Кром. – Скажу вам, що я хотів би зробити – оглянути кімнату міс Барнард. Там може щось бути – листи чи щоденник.

– Оглядайте, прошу, – промовив містер Барнард, підводячись.

Він показав дорогу. Кром рушив за ним, тоді Пуаро, потім Келсі, а я замикав процесію.

Я зупинився на мить, щоб зав'язати шнурівку, і в цей момент почув, як під'їхало таксі. Із нього вискочила дівчина. Вона заплатила водієві й поспішила стежиною до будинку, в руках мала маленьку валізку. Увійшовши, вона побачила мене й завмерла на порозі. Щось у її поставі привернуло мою увагу.

– Хто ви? – запитала вона.

Я спустився на кілька сходинок. Розгубився й не знав, що відповісти. Назвати себе? Чи сказати, що я прийшов із поліцейськими? Проте дівчина не дала мені часу на роздуми.

– Що ж, – мовила вона, – можна здогадатись. Вона зняла свою маленьку білу шерстяну шапочку й кинула її на підлогу. Тепер я міг краще роздивитися дівчину, вона трохи повернулась, і на неї падало світло.

Моя перша асоціація була з нідерландськими ляльками, якими мої сестри гралися в дитинстві. Вона мала чорне волосся, рівно підстрижене під «каре» з гривкою на усе чоло. У неї були високі вилиці, та й уся її постава була, як тепер модно, кістлява, проте це якимсь чином додавало їй привабливості. Вона не була красунею, радше простакуватою, та в ній була якась сила, цілеспрямованість, що робила її людиною, яку неможливо не помітити.

– Ви міс Барнард? – запитав я.

– Я – Меган Барнард. Ви з поліції, гадаю?

– Власне, – сказав я. – Не зовсім...

Вона мене перебила.

– Гадаю, мені вам нема чого сказати. Моя сестра була хорошою розумною дівчиною, в якій не було друзів чоловічої статі. Приємного вам ранку.

Протягом цієї розмови вона всміхнулася, наче кидаючи мені виклик.

– Таку фразу зазвичай використовують, правильно? – запитала вона.

– Я не репортер, якщо ви на це натякаєте.

– То хто ж ви? – вона оглянулася навколо. – Де мама й тато?

– Ваш батько показує поліції кімнату вашої сестри. Ваша мати – там.

Вона дуже засмучена.

Здавалося, дівчина прийняла рішення.

– Ходіть сюди, – сказала вона.

Вона відчинила двері й пройшла крізь них. Я попрямував за нею та опинився в маленькій охайній кухоньці.

Я мав намір зачинити за собою двері, але раптом відчув опір. За мить Пуаро прослизнув до кімнати й зачинив за собою двері.

– Мадемуазель Барнард? – запитав він, швидко кивнувши.

– Це – мсьє Еркюль Пуаро, – сказав я.

Меган Барнард зиркнула на нього, оцінюючи.

– Я про вас чула, – мовила вона. – Ви – модний приватний нишпорка, так?

– Не дуже красивий опис... але пасує, – відказав Пуаро.

Дівчина сіла на край кухонного стола. Пошукала в сумочці цигарки. Взяла одну до рота, запалила, а тоді проговорила між затажками:

– Не розумію, як пов'язаний мсьє Еркюль Пуаро з нашим невеличким скромним злочином.

– Мадемуазель, – сказав Пуаро. – Того, чого ви не розумієте, і того, чого я не розумію, напевно, дуже багато. Але практичного значення це не має. А з тим, що має, буде непросто дати раду.

– І що ж це?

– Смерть, мадемуазель, народжує *упередження*. Упередження, що виправдовує померлого. Я чув, що ви щойно сказали моєму другу Гастінгсу. «Хороша розумна дівчина, в якій не було друзів чоловічої статі». Ви це сказали, висміюючи газети. І це правда – коли помирає молода дівчина, саме такі речі й говорять. Вона була розумною. Вона була щасливою. Мала добру вдачу. Не мала турбот. Не мала неприємних знайомств. Люди дуже добрі до померлих. Знаєте, чого б я зараз хотів? Хотів би знайти когось, хто знав Елізабет Барнард, але не відає, що вона вже померла! Тоді, можливо, мені вдасться почути щось корисне для себе –

правду.

Меган Барнард дивилася на нього мовчки якийсь час і курила. Потім нарешті заговорила. Від її слів я аж підскочив.

– Бетті, – сказала вона, – була повнісінька дурепа!

Розділ одинадцятий

Меган Барнард

Як я їй сказав, слова Меган Барнард, а ще їй до цього сухий діловий тон, з яким вона їх вимовила, змусили мене підстрибнути на місці.

Проте Пуаро лише ледь кивнув із похмурим виглядом. – *A la bonne heure*²⁸, – сказав він. – А ви розумні, мадемуазель.

А Меган Барнард промовила тим самим відчуженим тоном:

– Я дуже любила Бетті. Але моя любов не закривала мені очі на те, якою немудрою й дурненькою вона була, я деколи їй це навіть казала! Так воно є між сестрами.

– А вона прислуховувалася до вашої критики?

– Напевно, ні, – цинічно відповіла Меган.

– Чи не могли б ви, мадемуазель, бути точнішою? Дівчина якийсь час вагалась.

Злегка всміхаючись, Пуаро мовив:

– Я вам допоможу. Я чув те, що ви сказали Гастінгсу. Що ваша сестра була розумною, щасливою дівчиною й не мала друзів чоловічої статі. То було... *un peu*²⁹... *протилежним* до правди, так?

Меган повільно проговорила:

– Бетті нікому не шкодила. Хочу, щоб ви це зрозуміли. Все було досить прямолінійно. Не була вона дівчиною на вихідні. Нічого такого. Але вона любила, коли її запрошували вийти погуляти чи на танці... Дешеві лестощі, компліменти і все таке.

– І вона була симпатичною... так?

Це питання, яке я вже чув утретє, цього разу отримало потрібну відповідь.

Меган зісковзнула зі стола, підійшла до своєї валізи, відкрила її та витягла звідти щось, що вручила Пуаро.

То була шкіряна рамка з портретом світловолосої усміхненої дівчини. Її волосся, яке, очевидно, перед тим завивали, покривало голову пухнастими кучерями. Усмішка була вигнута й неприродна. Це не було обличчя, яке можна назвати красивим, та його дешева привабливість впадала у вічі.

Пуаро віддав рамку зі словами:

– Ви з нею не схожі, мадемуазель.

– Я у нашій сім'ї – простачка. Завжди це знала. Здавалося, що вона відкидала цей факт як геть несуттєвий.

– У якому сенсі, на ваш погляд, ваша сестра поводитися нерозумно? Маєте на увазі, можливо, її стосунки з містером Дональдом Фрейзером?

– Саме це, власне. Дон – дуже спокійна людина... але він... що ж... природно, йому не подобалися деякі речі... і тоді...

– І тоді що, мадемуазель?

Він сконцентрував на ній свій непорушний погляд. Можливо, мені здалось, але вона на якусь мить завагалася перед тим, як дати відповідь.

– Я боялася, що він її покине. І було б шкода. Він – людина, на яку можна покластися, працьовитий, міг би стати для неї хорошим чоловіком.

Пуаро продовжував пильно на неї дивитись. Вона не червоніла під його поглядом, а відповідала своїм, не менш упевненим, і в ньому було щось, що нагадало мені про перше враження від її підкреслено горділивої поведінки.

– То ось як воно, – зрештою вимовив Пуаро. – Ми вже не говоримо правду.

Вона стисла плечима й повернулася до дверей.

– Що ж, – сказала вона. – Я зробила все, що могла, щоб вам допомогти.

Її зупинив голос Пуаро.

– Заждіть, мадемуазель. Маю вам щось сказати. Поверніться.

Нехотячи, як я подумав, вона послухалась.

На мій подив, Пуаро заходився розповідати всю історію про абетку, вбивство в Андовері й залізничний довідник, який знаходять поруч із тілами.

Йому не довелося скаржитися на брак зацікавленості з її боку. Рот у неї роззявився, очі заблищали, вона хапала кожне його слово.

– Це все правда, мсьє Пуаро?

– Так, правда.

– Ви справді хочете сказати, що мою сестру позбавив життя жадливий маніяк-убивця?

– Саме так.

– О! Бетті... Бетті... Як страшно!

– Бачте, мадемуазель, тому я й прошу надати мені інформацію, нічого не приховуючи й не роздумуючи, чи вона може комусь зашкодити.

– Так, тепер я це розумію.

– Тож продовжимо наше спілкування. У мене склалося враження, що цей Дональд Фрейзер може бути жорстоким та ревним, чи це так?

Меган Барнард тихо промовила:

– Тепер я вам довіряю, мсьє Пуаро. Я розповім вам цілковиту правду. Дон, як я вже згадувала, дуже тиха людина, замкнена, якщо розумієте, про що я. Він не завжди може виразити все, що думає, словами. Та в нього всередині – сильний протест. І він має ревниву натуру. Він завжди ревнував Бетті. Був їй відданий, і, звісно, їй він теж дуже подобався, та Бетті не міг подобатись один чоловік, і вона не могла не звертати увагу на інших. Такою вона була. Вона могла... кинути оком на симпатичного хлопця, що міг би провести з нею час. І, ясна річ, працюючи в «Рудому коті», вона завжди мала нагоду зустрічатися з чоловіками, особливо під час літніх відпусток. Бетті була гостра на язик, і якщо хтось із нею починав жартувати – вона жартувала у відповідь. А потім могла з ними зустрітись, піти в кіно чи щось таке. Нічого серйозного, ніколи нічого такого, їй просто подобалося весело проводити час. Бетті говорила, що, оскільки одного дня осяде з Доном, краще їй повеселитися, доки є можливість.

Меган замовкла, і Пуаро сказав:

– Я розумію. Продовжуйте.

– Саме такого її ставлення Дон не міг зрозуміти. Якщо він їй так подобався, то чому вона прагнула проводити час з іншими чоловіками? Раз чи двічі між ними відбулися бурхливі сварки через це.

– Мсьє Дон тоді вже не був тишком?

– Як і всі спокійні люди, якщо втрачають терпіння, то втрачають із люттю. Дон був таким жорстоким, що Бетті налякалась.

– Коли це трапилось?

– Була одна сварка майже рік тому, а ще гірша – понад місяць тому. Я була вдома на вихідні й допомогла їм помиритись, і саме тоді я зробила спробу втовкмачити Бетті, як поводитися, сказала їй, що вона мала дурепа. А вона відповіла, що в цьому немає ніякої шкоди. Що ж, частково то було правдою, та в будь-якому разі, до добра їй це не довело. Бачите, після торішньої сварки в неї з'явилася звичка використовувати корисні для неї побрехеньки, за принципом «очі не бачать – серце не болить». Остання сварка через те, що вона сказала Дону, що їздила в Гастінгс побачитися з подружкою, а він довідався, що вона насправді була з якимсь чоловіком в Істборні. Як виявилось, той був одруженим і приховував це все, що було ще гірше. Відбулася жахлива сцена: вона кричала, що заміж за нього ще не вийшла й має право зустрічатися з ким хоче, а Дон, увесь блідий, аж тремтів і кричав, що одного разу... одного разу...

– Так?

– Він скоїть убивство, – тихо договорила Меган. Вона замовкла й

пильно дивилася на Пуаро.

А той похмуро кивнув.

– Тож, природно, ви боялись...

– Я не вірила, що він справді це зробив, ні на мить! Та я боялася, що це вийде на яв – сварка і все, що він тоді сказав. Про це знали декілька людей.

Знову Пуаро похмуро кивнув.

– Отак. Дозволю собі сказати, мадемуазель, що завдяки самолюбству вбивці саме це могло б трапитись. Якщо Дональд Фрейзер уникне підозри, то це завдяки маніакальному вихвалянню Абеткаря.

Він помовчав якийсь час, потім спитав:

– Вам відомо, чи нещодавно ваша сестра зустрічалася з тим одруженим чоловіком або з якимсь іншим?

Меган похитала головою.

– Не знаю. Мене тут не було, бачте.

– А як ви думаєте?

– Вона, можливо, вже не зустрічалася саме з тим чоловіком. Він, напевно, зник, як тільки запідозрив, що може виникнути скандал, проте мене б не здивувало, якщо Бетті... власне, знову розповідала Дону кілька побрехеньок. Розумієте, вона дуже любила ходити на танці та в кіно, і, звісно, Дон не міг собі дозволити постійно її туди водити.

– Якщо таке сталося, то чи вона довірилася б комусь? Дівчині з кафе, наприклад?

– Не думаю, що це можливо. Бетті не могла терпіти ту дівчину, Гіглі. Вважала її простакуватою. А інші були новенькими. Та й Бетті була не з тих, хто комусь довіряється.

У дівчини над головою задзеленчав електричний дзвінок.

Вона підійшла до вікна, виглянула назовні. І різко сховала голову назад.

– Це – Дон...

– Запросіть його сюди, – швидко проговорив Пуаро. – Я б хотів із ним поспілкуватися перед тим, як наш доблесний інспектор візьме його в свої руки.

Меган Барнард блискавкою вискочила з кухні, а за кілька секунд повернулася, ведучи Дональда Фрейзера за руку.

Розділ дванадцятий

Дональд Фрейзер

Мені одразу стало шкода цього молодого чоловіка. Його бліде втомлене обличчя і збентежений погляд вказували на те, яке велике потрясіння він нещодавно пережив.

Він був привабливий хлопець із хорошою статуєю, ростом близько шести футів, не красень, але з приємним обличчям, вкритим веснянками, з високими вилицями та полум'яно-рудим волоссям.

– Що це, Меган? – промовив він. – Чому тут? Заради Бога, скажи мені... я щойно довідався... Бетті...

Його голос затремтів.

Пуаро підсунув стілець, і той опустився на нього.

Потім мій друг витяг із кишені маленьку флягу, влив її вміст у чашку, що стояла в серванті, й сказав:

– Випийте трохи, містере Фрейзер. Це вам допоможе.

Молодий чоловік послухався. Бренді повернуло трішки рум'янцю на його обличчя. Він випростався у кріслі й знову звернувся до дівчини. Його поведінка була доволі стримана.

– То це правда? – промовив він. – Бетті мертва? Убита?

– Це правда, Доне.

Він наче механічно проговорив:

– Ти щойно повернулася з Лондона?

– Так. Мені зателефонував тато.

– Потягом о дев'ятій тридцять, гадаю? – запитав Дональд Фрейзер.

Його свідомість, втікаючи від реальності, шукала захисту в несуттєвих деталях.

– Так.

На кілька хвилин запала тиша, потім Фрейзер промовив:

– Поліція? Вони щось роблять?

– Вони зараз нагорі. Переглядають речі Бетті, здається.

– Вони не мають уявлення, хто... Вони не знають?

Він замовк.

Фрейзер був чутливою, сором'язливою людиною, що не любила вимовляти вголос жорстокі факти.

Пуаро підійшов трохи ближче й поставив запитання.

Він говорив діловим, сухим тоном, наче запитував про якісь дрібні деталі.

– Міс Барнард розповідала вам, куди збиралася піти вчора ввечері?

Фрейзер відповів. Здавалося, механічно:

– Сказала, що хотіла поїхати з подругою в Сент-Леонардс.

– Ви їй повірили?

– Я... – Раптом автомат ожив. – Що, до біса, ви цим хочете сказати?

Його обличчя набуло загрозливого вигляду, скривилося від раптового запалу, і це дало мені зрозуміти, що дівчина могла б боятися викликати в ньому лють.

Пуаро твердо сказав:

– Бетті Барнард позбавив життя жорстокий убивця.

Лише правдиво відповідаючи на запитання, ви можете допомогти нам знайти його.

На мить його погляд перейшов на Меган.

– Саме так, Доне, – сказала та. – Зараз не час турбуватися про власні почуття чи про почуття когось іншого. Ти повинен сказати правду.

Дональд Фрейзер дивився на Пуаро з підозрою.

– А хто ви? Ви не з поліції?

– Я краще, ніж поліція, – мовив Пуаро. Сказав без свідомої пихи. Для нього це була лише констатація факту.

– Скажи йому, – наполягала Меган.

Дональд Фрейзер здався.

– Я не був упевнений, – заговорив той. – Я повірив їй, коли вона це сказала. І не думав, що може бути інакше. Потім... можливо, було щось у її поведінці. Я... я, власне, почав замислюватись.

– Так? – сказав Пуаро.

Він сів навпроти Дональда Фрейзера. Детектив не зводив погляду з очей співрозмовника, наче гіпнотизуючи його чарами.

– Мені було соромно за свою підозріливість. Але... але я таки підозрював... Я думав про те, щоб піти до узбережжя та простежити за нею, коли вона вийде з кафе. І, власне, пішов туди. Потім зрозумів, що не можу цього зробити. Бетті мене побачить і розлютиться. Вона одразу зрозуміє, що я за нею стежу.

– Що ж ви зробили?

– Поїхав у Сент-Леонардс. Дістався туди до восьмої години. Потім стежив за автобусами, чи вона не там... Та її не було...

– А потім?

– Я... я наче втратив голову. Був переконаний, що вона з іншим чоловіком. Гадав, що, можливо, він відвіз її автомобілем до Гастінгса. Тож поїхав туди... перевіряв готелі та ресторани, тинявся біля кінотеатрів, пішов до пірсу. Бісова дурість. Навіть якби вона була там, я б навряд чи її знайшов, і до того ж була купа інших місць окрім Гастінгса, куди він міг її відвезти.

Він затих. Попри розважливий тон його розмови, я вловив відтінок сліпої, незрозумілої розпуки та люті, які ним тоді заволоділи.

– Зрештою, я це полишив, вернувся додому.

– О котрій?

– Не знаю. Я йшов пішки. Напевно, вже була опівніч чи після опівночі, коли я дістався дому.

– Тоді...

Двері кухні відчинились.

– Ось ви де, – сказав інспектор Келсі.

Інспектор Кром проштовхнувся повз нього, кинув погляд на Пуаро й ще на двох чужинців.

– Міс Меган Барнард і містер Дональд Фрейзер, – промовив Пуаро.

– А це інспектор Кром із Лондона, – пояснив він далі.

Звертаючись до інспектора, він продовжував:

– Поки ви проводили розслідування нагорі, я тут спілкувався з міс Барнард та містером Фрейзером, намагаючись знайти щось, що кине світло на всю цю справу.

– Невже? – проговорив інспектор Кром, чиї думки були спрямовані не на Пуаро, а на двох новоприбулих.

Пуаро попрямував у коридор. Коли він проходив повз інспектора Келсі, той добродушно запитав:

– Щось довідались?

Та його увагу відволік колега, і він не дочекався відповіді.

Я приєднався до Пуаро в коридорі.

– Вас щось зацікавило, Пуаро? – запитав я.

– Лише надзвичайна великодушність убивці, Гастінгсе.

У мене не вистачило сміливості сказати, що я не маю ані найменшого уявлення, про що він.

Розділ тринадцятий

Нарада

Наради!

Більшість моїх спогадів про справу Абеткаря сконцентрувалася на нарадах.

Наради в Скотленд-Ярді. Вдома в Пуаро. Офіційні наради. Неофіційні наради.

Зокрема, ця нарада мала вирішити, чи варто оприлюднити для преси факти, які мали стосунок до анонімних листів.

Убивство в Бексгіллі привернуло більше уваги, ніж убивство в Андовері.

Воно мало, звісно, більше причин для такої популярності. Бодай тому, що жертвою була молода й симпатична дівчина. Також воно сталося на популярному приморському курорті.

Усі деталі злочину повідомлялися й щодня повторювалися, трохи перефразовані. Залізничний довідник «АВС» тепер отримав свою долю уваги. Улюбленою теорією було те, що вбивця придбав довідник у цій місцевості і це важлива зачіпка для встановлення його особи. Також це, здавалося, вказувало на те, що він прибув сюди потягом і планував попрямувати в Лондон.

Залізничний довідник узагалі не фігурував у андоверському вбивстві, тож наразі громадськість ще не поєднала для себе ці злочини.

– Нам потрібно обрати напрямок дій, – сказав помічник комісара. – Питання в тому, який спосіб дасть нам найкращі результати. Чи варто нам оприлюднити всі факти й забезпечити співпрацю з громадськістю – все-таки то була б співпраця з кількома мільйонами людей, які звертали б увагу на божевільного...

– Він не матиме вигляд божевільного, – втрутився доктор Томпсон.

– ...звертали б увагу на продаж довідників «АВС» і так далі. Та, з іншого боку, гадаю, що приховане розслідування має свої переваги: підозрюваний не має можливості довідатися про нашу роботу, хоча є шанс, що він і так знає те, що знаємо ми. Він навмисно привернув до себе увагу листами. Агов, Крімє, яка ваша думка?

– Я так на це дивлюся, сер. Якщо ви оприлюдните інформацію, то

гратимете в гру Абеткаря. Це те, чого він хоче, – публічність, знаменитість. Ось чого він воліє. Я маю рацію, чи не так, докторе? Він хоче наробити галасу.

Томпсон кивнув.

Помічник комісара задумливо сказав:

– Тож ви за те, щоб його стримати. Відмовити йому в публічності, якої він так палко бажає. А як щодо вас, мсьє Пуаро?

Пуаро заговорив не одразу. А коли вже заговорив, то склалося враження, що він дуже обережно підбирає слова.

– Для мене це важко, сер Лайонел, – сказав він. – Як ви можете сказати, я зацікавлена особа. Мені було поставлене завдання. Якщо я скажу: «Приховайте факти, не оприлюднюйте їх», – чи це не говоритиме моє самолюбство? Мовляв, я хвилююся про свою репутацію? Це так важко! Заговорити... розповісти все... У цьому є свої переваги. Це щонайменш є попередженням... З іншого боку, я настільки ж переконаний, як і інспектор Кром, що саме цього хоче вбивця.

– Гм! – сказав помічник комісара, потираючи підборіддя. Він поглянув на доктора Томпсона. – Припустімо, що ми відмовимо нашому божевільному в задоволенні публічністю, якої він воліє. Як, найімовірніше, він учинить?

– Скоїть ще один злочин, – одразу відповів доктор. – Щоб змусити вас діяти.

– А якщо ми винесемо все на перші шпальти? Тоді якою буде його реакція?

– Та сама відповідь. Першим способом ви *живитимете* його мегаломанію, другим – *придушуватимете* її. А результат буде однаковим. Новий злочин.

– Що скажете, мсьє Пуаро?

– Погоджуюся з доктором Томпсоном.

– Безвихідна ситуація... еге ж? Скільки злочинів, на вашу думку, цей... божевільний планує?

Доктор Томпсон кинув погляд навпроти, на Пуаро.

– Схоже на те, що від «А» до «Z», – мовив він життєрадісно. – Звісно, так далеко він не зайде. Навіть близько. Ви схопите його за комір задовго до цього. Цікаво знати, що він вигадас на літеру «X». – Томпсон почувався винним за своє жартівливе припущення. – Та ви впіймаєте його задовго до цього. «G» чи «H», скажімо.

Помічник комісара гримнув кулаком по столу.

– Боже мій, кажете, що матимемо ще п'ять убивств?

– Та стільки не буде, сер, – мовив інспектор Кром. – Повірте мені. Він так упевнено говорив.

– А ви на яку літеру абетки ставите, інспекторе? – запитав Пуаро.

Відчувалася ледь помітна нотка іронії в його тоні. Кром, мені здалося, глянув на нього з відтінком неприязні, що перепліталась із властивою йому врівноваженою самовпевненістю.

– Можливо, схопимо його на наступній, мсьє Пуаро. У будь-якому разі, гарантую, що впіймаємо його до «F».

Він звернувся до помічника комісара.

– Гадаю, що я усвідомив психологію злочину доволі чітко. Доктор Томпсон виправить мене, якщо помиляюсь. Як я розумію, щоразу, коли Абеткар скоює ще один злочин, самовпевненість убивці зростає на сто відсотків. І щоразу він відчуває: «Я розумний, вони не зможуть мене впіймати!» – і стає таким самовпевненим, що починає втрачати обережність. Він переоцінює свою мудрість і тупість інших. Невдовзі не звертатиме увагу на будь-які перестороги. Чи не так, докторе?

Томпсон кивнув.

– Зазвичай це трапляється саме так. Не використовуючи медичних термінів, я б сам не зміг описати цю ситуацію краще. Вам про таке щось відомо, мсьє Пуаро? Ви згодні?

Не думаю, що Крому сподобалося звертання Томпсона до Пуаро. Інспектор вважав, що він і тільки він є експертом у цій темі.

– Усе так, як говорив інспектор Кром, – погодився Пуаро.

– Параноя, – пробурмотів доктор.

Пуаро звернувся до Крома.

– Чи існують якісь матеріальні докази у справі Бексгілла?

– Нічого конкретного. Кельнер із «Сплендід» в Істборні упізнав на фотографії мертву дівчину, яка ввечері двадцять четвертого вечеряла там у компанії чоловіка середнього віку в окулярах. Її також упізнали в придорожньому кафе «Вогняна квасолька», що на півдорозі між Бексгіллом та Лондоном. Кажуть, що вона там була близько дев'ятої вечора двадцять четвертого з чоловіком, схожим на морського офіцера. Хтось із них помиляється, проте один із випадків можливий. Звісно ж, є ще кілька впізнань, але більшість із них нічого не варті. І ми не змогли простежити довідник «АВС».

– Що ж, Кроче, ви, схоже, робите все можливе, – промовив помічник комісара. – Що ви скажете, мсьє Пуаро? Чи якийсь із напрямків розслідування викликає у вас певні припущення?

Пуаро говорив повільно:

– Як на мене, з'явилась одна дуже важлива зачіпка – мотив.

– Хіба це не очевидно? Принцип абетки. Ви так це назвали, докторе?

– *Ça, oui*³⁰, – сказав Пуаро. – Принцип абетки присутній. Проте чому саме він? Кожен божевільний завжди має конкретні причини для злочинів, які коїть.

– Нумо, нумо, Пуаро, – сказав Кром. – Зверніть увагу на справу Каменяра в 1929 році. Все закінчилося тим, що він намагався розправитися з кожним, хто його хоч трішки дратував.

Пуаро звернувся до нього.

– Саме так. Проте, якщо ви достатньо значима й поважна особа, потрібно позбутися дріб'язкових роздратувань. Якщо вам на чоло сідає муха знову й знову, лоскочучи вас і доводячи цим до божевілля, що ви зробите? Ви спробуєте вбити ту муху. Без докорів сумління. Ви – важливі, муха – ні. Ви вбиваєте муху, і проблема щезає. Ваші дії здаються вам розваженими й виправданими. Ще одна причина для вбивства мухи – пристрасть до гігієни. Муха – потенційне джерело загрози для суспільства, тож потрібно, щоб вона щезла. Саме так працює свідомість психічно неадекватного злочинця. Але розгляньте тепер таку справу: *жертви обрані за абеткою, тож їх усувають не тому, що вони джерело роздратування особисто для вбивці*. Збіг був би занадто великим, щоб поєднати одне з другим.

– Маєте рацію, – мовив доктор Томпсон. – Я пам'ятаю випадок, коли чоловіка однієї жінки засудили до смерті. Вона почала вбивати членів суду одного за одним. Минуло багато часу, доки вбивства поєднали. Вони здавалися цілковито випадковими. Але, як сказав мсьє Пуаро, такого поняття, як убивця, що чинить злочини безпричинно, не буває. Або він усуває людей, що заважають (навіть зовсім незначним чином) на його шляху, або він убиває за переконанням. Усуває священиків, поліцейських чи повій, бо свято вірить, що їх треба усунути. Сюди це не застосуєш, як мені зрозуміло. Місіс Ашер та Бетті Барнард годі поєднати як членів одного про шарку. Звісно, можна припустити, що тут присутній принцип статі. Обидві жертви були жінками. Більше зможемо сказати хіба після наступного вбивства...

– Заради Бога, Томпсоне, не говоріть так вільно про наступний злочин, – роздратовано промовив сер Лайонел. – Ми робитимемо все можливе, щоб запобігти черговому злочину.

Доктор Томпсон не протестував і гучно висякався. «Робіть як знаєте, – здавалося, дав зрозуміти він. – Якщо ви не сприймаєте факти...»

Помічник комісара звернувся до Пуаро.

– Я бачу, до чого ви ведете, але мені ще не все зрозуміло.

– Я питаю себе, – сказав Пуаро, – що відбувається в думках убивці. Він убиває, зважаючи на літери, *pour le sport*³¹, для власної розваги. Чи це справді так? І якщо це правда, за яким принципом він обирає жертв, окрім *простої абетки*? Якби він убивав лише для власної розваги, то не волів би розголосу, бо в такому разі міг би вбивати безкарно. Проте ні, він прагне – гадаю, з цим усі погодяться, – сколихнути інтерес громадськості, заявити про себе. То яких утисків він зазнав, що призвело до вибору цих двох жертв? І ще таке припущення: чи його мотивом може бути особиста ненависть до мене, Еркюля Пуаро? Чи кидає він мені публічний виклик тому, що, сам цього не відаючи, я колись завдав йому поразки? Чи його лють не є особистою, а спрямована проти *іноземця*? І якщо це так, то, знову ж, що до цього призвело? Яку рану він отримав від рук іноземця?

– Усі ці запитання спонукають до роздумів, – мовив доктор Томпсон.

Інспектор Кром прокашлявся.

– Невже? І поки що, можливо, залишаються без відповіді.

– Попри все, друже, – мовив Пуаро, дивлячись просто на нього, – *саме там, у тих запитаннях, ховається рішення*. Якщо знайдемо точну причину, неймовірну, напевно, для нас, але логічну для нього, чому цей божевільний чинить злочини, тоді нам стане відомо, можливо, хто може стати наступною жертвою.

Кром похитав головою.

– Він обирає їх безпричинно – така моя думка.

– Великодушний вбивця, – промовив Пуаро.

– Що ви сказали?

– Я сказав – великодушний вбивця! Франца Ашера арештували б за вбивство своєї дружини, Дональда Фрейзера арештували б за вбивство Бетті Барнард, якби не попереджувальні листи Абеткаря. Може, він такий м'якосердий, що не спроможний витримати того, що інші постраждають за те, чого не коїли?

– Мені відомі й дивніші випадки, – сказав доктор Томпсон. – Я знав чоловіків, що вбивали по півдюжини людей, але мучилися через те, що одна жертва не померла одразу і їй було боляче. Як би там не було, я не думаю, що це є резонансом для нашого хлопця. Він бере відповідальність за ці злочини заради власної слави й популярності. Це пояснення найбільш влучне.

– Ми так і не прийшли до жодного рішення щодо оприлюднення цієї справи, – сказав помічник комісара.

– Якщо дозволите мені запропонувати, сер, – мовив Кром. – Чому б нам

не зачекати отримання наступного листа? Оприлюдните тоді... екстрені випуски й тому подібне. Це створить трохи паніки в тому місті, яке буде названо, проте застереже всіх людей, чиє ім'я починається на «С», хоча й Абеткаря заохотить. Він зробить усе, щоб добитись успіху. І тоді ми його спіймаємо.

Як мало ми знали тоді про те, що нам готувало майбутнє.

Розділ чотирнадцятий

Третій лист

Я добре пам'ятаю, як прийшов третій лист Абеткаря. Маю сказати, що було вжито всіх попереджувальних заходів для того, щоб не було ніяких зайвих затримок, коли Абеткар відновить свою діяльність. За будинком був закріплений молодий сержант із Скотленд-Ярду, тож, якщо Пуаро й мене не було вдома, його обов'язком було відкривати всю доставлену кореспонденцію та підтримувати зв'язок зі штабом, не гаючи часу.

Із днями, що минали один за одним, у всіх нас зростало напруження. Поведінка інспектора Крома ставала все більш самовпевненою і зверхньою, паралельно з тим, як одна за одною зачіпки, на які він покладав найбільші надії, не давали результату. Поверхневі описи чоловіків, яких, за показами, бачили з Бетті Барнард, нічим не допомогли. Або про різноманітні автомобілі, які помітили в межах Бексгілла та Кудена, відзвітували, або їх неможливо було простежити. Розслідування купівлі залізничних довідників «АВС» спричинило незручності та проблеми для багатьох невинних людей.

Що ж до нас, то щоразу, коли лунало знайоме «стук-стук» поштаря у двері, серця наші гупали швидше від передчуття. Зрештою, так відбувалося зі мною, і, хоча важко в це повірити, проте певен, що такі само відчуття переживав і Пуаро.

Я впевнений, його глибоко стурбувала ця справа. Він відмовився залишати Лондон, виявивши бажання бути на місці в разі надзвичайної ситуації. У ці напружені дні навіть його вуса, не доглянуті своїм власником, обвисли.

Третій лист Абеткаря надійшов у п'ятницю. Вечірню пошту доставили о десятій.

Коли ми почули знайомі кроки й різке «стук-стук», я підвівся й підійшов до скриньки. Пам'ятаю, там було чотири чи п'ять листів. Останній, на який я глянув, був заадресований друкованими літерами.

– Пуаро, – крикнув я... І мій голос затих.

– Він прийшов? Відкривайте його, Гастінгсе. Хутчіш. Кожна мить дорога. Нам потрібно все спланувати.

Я розірвав конверт (цього разу Пуаро не скаржився на мою

неохайність) і витяг друкований аркуш.

– Читайте, – сказав Пуаро.

Я прочитав уголос:

Бідолашний містере Пуаро!

Не так добре ви вправляєтесь із цими маленькими кримінальними справами, як гадали, еге ж? Можливо, ваш час минув? Гляньмо, чи вдасться вам упоратися краще цього разу. Адже цього разу все просто. Чарстон ³², тридцятого. Спробуйте щось із цим зробити! Знаєте, нудно, коли все завжди по-моєму!

Вдалого полювання.

Вічно ваш, Абеткар

– Чарстон, – промовив я, хапаючись за наш власний примірник довідника «АВС». – Гляньмо, де воно.

– Гастінгсе, – різко прозвучав голос Пуаро й зупинив мене. – Коли написано листа? Там стоїть дата?

Я глянув на аркуш.

– Написано двадцять сьомого, – оголосив я.

– Я вас правильно почув, Гастінгсе? Він назвав дату вбивства – тридцятье?

– Саме так. Зараз гляну, це...

– *Bon Dieu*³³, Гастінгсе... ви не зрозуміли? Сьогодні – тридцятье.

Упевненою рукою він вказав на календар на стіні. Я підхопив щоденну газету, щоб переконатися в цьому.

– Але чому... як... – затинаючись, проговорив я.

Пуаро підняв із підлоги розірваний конверт. Щось незвичайне в адресі розмито зафіксувалося в моєму мозку, але я був занадто захоплений тим, щоб довідатися про зміст листа, і присвятив конверту не більше ніж поверхневу увагу.

На той час Пуаро мешкав у Вайтгевен-Меншнс. В адресі було написано: мсьє Еркюлю Пуаро, Вайтгорс-Меншнс, а в кутку було нашкрябано: невідомий у Вайтгорс-Меншнс, ЕС 1, чи у Вайтгорс-Кортс, спробувати – Вайтгевен-Меншнс.

– *Mon Dieu!*³⁴ – пробурмотів Пуаро. – Невже навіть випадок допомагає цьому божевільному? *Vite... vite*³⁵... ми повинні зв'язатись із Скотленд-Ярдом.

За кілька хвилин ми вже розмовляли по телефону з Кромом. Цього разу врівноважений інспектор не відповів: «О, невже?» Замість цього з його

вуст зірвалося приглушене міцне слівце. Він вислухав те, що ми розповіли, потім повісив слухавку для того, щоб отримати міжміське сполучення з Чарстоном якнайшвидше.

– *C'est trop tard*³⁶, – бурмотів Пуаро.

– Ви не можете знати напевно, – запротестував я, хоч і не покладав на це багато сподівань.

Він зирнув на годинник.

– Двадцять хвилин по одинадцятій? До кінця доби година сорок хвилин. Чи можливо, що Абеткар чекатиме так довго?

Я відкрив залізничний довідник, який попередньо взяв із полички.

– Чарстон, графство Девон, – зачитав я, – від Паддінгтона двісті чотири і три четвертих милі. Населення – шістсот п'ятдесят шість осіб. Схоже, невеличке містечко. Звісно ж, нашого хлопця там одразу ж помітять.

– Навіть у такому разі він забере ще одне життя, – пробурмотів Пуаро. – А як щодо потягів? Гадаю, потягом буде швидше, ніж автомобілем.

– Є опівночі... спальний вагон до Ньютон-Еббота... прибуває о 6 : 08 ранку, а потім у Чарстон о 7 : 15.

– Це з Паддінгтона?

– Із Паддінгтона, так.

– Ми ним поїдемо, Гастінгсе.

– Вам не вистачить часу, щоб дізнатися новини до того, як ми відправимось.

– Чи має значення, коли ми отримаємо погані новини, сьогодні ввечері чи завтра зранку?

– У цьому щось є.

Я склав деякі речі у валізу в той час, коли Пуаро знову телефонував до Скотленд-Ярду.

Кілька хвилин по тому він увійшов у спальню й запитав:

– *Mais qu'est ce que vous faites là?*³⁷

– Я пакував для вас речі. Гадав, так зекономимо час.

– *Vous éprouvez trop d'émotion*³⁸, Гастінгсе. Це впливає на ваші руки та на ваш мозок. Чи варто так пакувати пальто? І ще, гляньте, як ви склали мою піжаму. Якщо шампунь розіллється, що з нею трапиться?

– Заради Бога, Пуаро, – залементував я, – тут справа життя та смерті. Чи має значення, що може трапитися з вашим одягом?

– Ви не маєте відчуття виваженості. Ми не можемо сісти на потяг до того, як він відправиться, тож псування одягу аж ніяк не допоможе запобігти вбивству.

Відібравши в мене валізу, він узявся пакувати сам. Пуаро пояснив, що ми беремо листа з конвертом із собою до Паддінгтона. Хтось із Скотленд-Ярду нас там зустріне.

Коли ми прибули на платформу, першим, кого там побачили, був інспектор Кром.

Він відповів на запитання в погляді Пуаро.

– Ще немає ніяких новин. Усі наявні люди – насторожі. Усіх людей, чие прізвище починається на «С», було попереджено по телефону, якщо була можливість. Є шанс. Де лист?

Пуаро віддав його.

Він розглядав його, м'яко лаючись собі під ніс.

– Бісове везіння. За цього хлопця борються зірки в небі.

– Ви не вважаєте, – припустив я, – що це було зроблено навмисно?

– Ні. У нього свої правила... божевільні правила... і він їх дотримується. Завчасне попередження. Він на цьому наголошує. Так він вихваляється. Я подумав... готовий закластися, що цей чоловік п'є віскі «Вайтгорс».

– *Ah, c'est ingénieux, ça!*³⁹ – вигукнув Пуаро, мимоволі виказуючи захоплення. – Він друкує листа, а пляшка стоїть поруч.

– Так воно буває, – промовив Кром. – Усі ми робили щось схоже в якийсь момент, підсвідомо копіювали те, що захоплює око. Він почав писати «Вайт» і завершив «горс» замість «гевен»...

Інспектор, як ми довідалися, також мав намір їхати потягом.

– Навіть якщо завдяки неймовірному везінню нічого не трапиться, ми повинні бути в Чарстоні. Наш убивця – там чи був там сьогодні. Один із наших людей залишається тут на телефонному зв'язку, на випадок, якщо будуть новини.

Саме в той час, коли потяг рушив зі станції, ми угледіли чоловіка, що біг уздовж платформи. Він добіг до віконця інспектора й щось прокричав.

Ми з Пуаро кинулися коридором і постукали у двері купе інспектора.

– У вас є новини... так? – запитав Пуаро.

Кром тихо відповів:

– Усе дуже погано. Знайшли сера Кармайкла Кларка⁴⁰ з розбитою головою.

Сер Кармайкл Кларк, хоча його ім'я не було відомим широкому загалу, був людиною важливою. Свого часу він був знаним спеціалістом із хвороб горла. Завершивши свою кар'єру з чималими статками, він мав можливість присвятити себе одній із пристрастей свого життя – колекції китайського

посуду та порцеляни. За кілька років, успадкувавши вагомий статок від свого пристарілого дядька, він ще й зміг насолоджуватися своєю пристрастю сповна й на цей час був власником однієї з найбільш відомих колекцій китайського мистецтва. Він був одружений, але не мав дітей, мешкав у будинку, який звів для себе біля узбережжя Девона, приїжджав до Лондона лише в рідкісних випадках, наприклад коли проводились якісь важливі розпродажі.

Без сумніву, його смерть, що слідувала за смертю юної Бетті Барнард, надасть газетам найбільшу сенсацію за останні кілька років. Тим паче що був серпень і газетам не вистачало новин.

— *Eh bien*, — сказав Пуаро. — Можливо, оприлюднення зробить те, що не вдавалося зробити власними зусиллями. Уся країна тепер шукатиме Абеткаря.

— На жаль, — мовив я, — саме цього він бажає.

— Правда. Та все-таки це може бути його кінцем. Засліплений успіхом, він може стати необережним... Це те, на що я сподіваюсь... що він сп'яніє від власної хитрості.

— Як це все дивно, Пуаро, — вигукнув я від неочікуваної думки. — Ви знаєте, це перший такий злочин, над яким ми працюємо разом? Усі наші попередні вбивства були... приватними вбивствами, так би мовити.

— Ви маєте рацію, друже. Досі нам випадало працювати зсередини. Важливою була історія жертви. І запитання поставали такі: «Кому була вигідна смерть? Які можливості від цього злочину отримали б люди, що були поруч?» Завжди було «*crime intime*⁴¹». А тут, уперше за час нашої співпраці, маємо холоднокрровне безособистісне вбивство. Убивство ззовні.

Я здригнувся.

— Це жахливо...

— Так. Із самого початку я відчув, коли прочитав першого листа, що тут щось таке погане... лихе...

Він нетерпляче відмахнувся.

— Не треба нервуватись... *Це не гірше, ніж будь-який інший звичайний злочин...*

— Це... Це...

— Хіба гірше вбивати незнайомця чи незнайомців, ніж забирати життя когось, хто близький та дорогий тобі... того, хто тобі довіряє?

— Це гірше, бо це *божєвілля*...

— Ні, Гастінгсе. Це не гірше. Це лише важче.

— Ні, ні. Я з вами не погоджуюсь. Це набагато страшніше.

Еркюль Пуаро вдумливо проговорив:

– Розслідувати мало б бути легше, бо це ж божевілля. Злочин, який учинив хтось хитрий і при здоровому глузді, був би набагато складнішим. Ось якби викрити задум... Ця абеткова справа ніяк не складається. Якби ж мені тільки розгледіти задум... тоді все б стало простим та зрозумілим...

Він зітхнув і похитав головою.

– Ці злочини треба зупинити. Скоро, скоро я мушу побачити істину... Ідіть, Гастінгсе. Поспіть. Завтра багато роботи.

Розділ п'ятнадцятий

Сер Кармайкл Кларк

Чарстон, що лежить між Бріксгемом з одного боку і Пейнтоном та Торкі – з іншого, розташований приблизно посередині дуги району Торбей. Ще років десять тому тут були гольфові поля, а нижче – зелений ландшафт, що тягнувся вниз до моря, лише з кількома фермерськими будинками, що вказували на діяльність людини. Та останніми роками розпочався будівельний бум між Чарстоном і Пейнтоном, і тепер узбережжя вкрито маленьким будиночками й бунгало та новими дорогами.

Сер Кармайкл Кларк придбав шматок землі у два акри з відкритим видом на море. Він звів будинок із сучасним дизайном, білий прямокутник, що милував око. Не враховуючи двох великих галерей, що містили його колекцію, будинок не був громіздким.

Ми прибули близько восьмої. На станції нас зустрів місцевий полісмен і ввів у курс справи.

Як виявилось, сер Кармайкл Кларк мав звичку прогулюватися після вечері. Коли зателефонували з поліції, дець після одинадцятої, стало зрозуміло, що він не повернувся. Оскільки його прогулянка завжди проходила тим самим шляхом, не минуло багато часу, доки пошукова команда знайшла тіло. Смерть настала від сильного удару важким предметом у потилицю. *Просто на тілі лежав обкладинкою вгору розгорнутий довідник «АВС».*

Ми прибули до Комсайду (таку назву мав будинок) по восьмій. Двері відчинив пристарілий дворецький, тремтливі руки та стурбований вираз обличчя якого вказували на те, як сильно вплинула на нього трагедія.

– Доброго ранку, Деверіле, – мовив поліцейський офіцер.

– Доброго ранку, містере Веллс.

– Деверіле, ці джентльмени прибули з Лондона.

– Прошу сюди, джентльмени. – Він провів нас до подовгуватої їдальні, де було накрито сніданок. – Я покличу містера Франкліна.

За кілька хвилин до кімнати ввійшов огрядний русавий чоловік з обпаленим сонцем обличчям.

То був Франклін Кларк, єдиний брат покійного.

Він повадився рішуче та впевнено, як людина, звична до надзвичайних

ситуацій.

– Доброго ранку, джентльмени.

Інспектор Веллс відрекомендував нас.

– Інспектор Кром із відділу карного розшуку, містер Еркюль Пуаро і... е-е... капітан Гайтер.

– Гастінгс, – сухо виправив я.

Франклін Кларк по черзі потис нам руки, супроводжуючи кожне рукостискання пронизливим поглядом.

– Дозвольте запропонувати вам сніданок, – сказав він. – Поговоримо про справи за їжею.

Ми не заперечували й невдовзі віддали належне чудовим яйцям із беконом та каві.

– А тепер до справи, – сказав Франклін Кларк. – Інспектор Веллс загалом пояснив мені суть справи минулого вечора... проте мушу визнати, що мені це здалося найдивнішою оповідкою, яку коли-небудь чув. Невже мені справді доведеться повірити, інспекторе Кром, що мій брат став жертвою маніяка-вбивці, що це вже третє вбивство і що в кожному випадку поруч із тілом залишали залізничний довідник «АВС»?

– Так і є, містере Кларк.

– Але чому? Яку практичну вигоду можна отримати від такого злочину, навіть із найбільш хворою уявою?

Пуаро схвально кивнув.

– Ви одразу ж озвучили головне, містере Франклін, – сказав він.

– На цьому етапі нічого не можна сказати про мотиви, містере Кларк, – промовив інспектор Кром. – Це запитання до психіатра... проте мушу сказати, що маю певний досвід щодо злочинного божевілля й що мотиви в такому випадку зазвичай геть неадекватні. Є бажання виділитися, створити сенсацію для громадськості... власне, стати кимось, радше ніж бути ніким.

– Це правда, мсьє Пуаро?

Кларк здавався скептичним. Його звертання до старшого чоловіка інспектор Кром сприйняв не надто добре й насупився.

– Абсолютна правда, – відповів мій друг.

– У будь-якому разі, така людина не довго уникатиме ув'язнення, – вдумливо проговорив Кларк.

– *Vous croyez?*⁴² Але вони хитрі... *ces gens là!*⁴³ І ви повинні пам'ятати, що *такі люди зазвичай не мають помітних зовнішніх ознак...* Злочинець належить до такого класу людей, повз яких проходиш, не помітивши їх або навіть посміявшись із них!

– Містере Кларк, можете надати мені кілька фактів, будь ласка? –

сказав Кром, втручаючись у розмову.

– Авжеж.

– Ваш брат, як я розумію, почувався вчора добре й був у звичному настрої? Не отримував ніяких неочікуваних листів? Нічого, що б його засмутило?

– Ні. Мушу сказати, що поведився він учора як звичайно.

– Нічим не засмучений і не стурбований.

– Перепрошую, інспекторе. Цього я не говорив. Бути засмученим і стурбованим було для мого бідолашного брата звичним станом.

– Чому так?

– Можливо, вам не відомо, що дружина мого брата, леді Кларк, дуже хвора. Між нами кажучи, вона страждає від невиліковного раку, і залишилося їй недовго. Її хвороба жахливо вплинула на мого брата. Я сам нещодавно повернувся зі Сходу й був шокований змінами в ньому.

Тут із запитанням утрутився Пуаро.

– Якщо припустити, містере Кларк, що вашого брата знайшли б застреленим біля підніжжя скелі... чи застреленим із револьвера, що лежав би поруч. Якою була б ваша перша думка?

– Якщо чесно, я б одразу вирішив, що то було самогубство, – відповів Кларк.

– *Encore!*⁴⁴ – сказав Пуаро.

– Про що ви?

– Про факт, що повторюється. Не має значення.

– У будь-якому разі, то не було самогубство, – сказав Кром із відтінком різкості в голосі. – Що ж, як я розумію, містере Кларк, у вашого брата була звичка ходити на прогулянку кожного вечора?

– Саме так. Завжди ходив.

– Щовечора?

– Власне, коли лив дощ, то ні, природно.

– І всі в домі знали про його звичку?

– Авжеж.

– А поза домом?

– Я не цілком розумію, що ви маєте на увазі «поза домом». Можливо, садівник про це знав, а можливо, й не знав. Мені невідомо.

– А в селищі?

– Якщо говорити точно, то у нас немає селища. Є відділення пошти й будинки в Чарстон-Феррес... але селища чи крамниць немає.

– Гадаю, незнайомця, що тинявся б неподалік, одразу помітили б?

– Навпаки. У серпні в цій місцевості сила-силенна незнайомців. Вони

прибувають щодня з Бріксгема, з Торкі, з Пейнтонa автомобілями, автобусами та пішки. Бродсендс, що знаходиться он там (він указав рукою), дуже популярний пляж, а ще Елбері-Ков... це всім відома красива місцина, і люди їдуть туди на пікніки. На превеликий жаль! Ви не уявляєте, як красиво та спокійно в цій місцевості в червні та на початку липня.

– Тож гадаєте, що незнайомця ніхто не помітив би?

– Ні, якби він не мав вигляд... власне, божевільного.

– Цей чоловік не схожий на божевільного, – впевнено промовив Кром.

– Ви розумієте, про що я, містере Кларк. Той чоловік мав дослідити місцевість раніше й дізнатися про звичку вашого брата прогулюватися щовечора. І ще, до речі, вчора жодний невідомий чоловік не приходив до будинку й не просив побачитись із сером Кармайклом?

– Мені про таке не відомо... та запитаймо Деверіла. Він закалатав дзвоником і поставив запитання дворецькому.

– Ні, сер, ніхто не приходив до сера Кармайкла. І я не помітив нікого, хто б тинявся навколо будинку. І покоївки нічого не помітили, я їх запитував.

Дворецький зачекав якусь мить і запитав:

– Це все, сер?

– Так, Деверіле, можете йти.

Дворецький залишив кімнату, відступивши крок назад біля дверей, щоб пропустити молоду жінку.

Франклін Кларк підвівся, коли вона увійшла.

– Це міс Грей, джентльмени. Секретарка мого брата. Мою увагу одразу привернула надзвичайна скандинавська білявість. У неї було майже безбарвне попелясте волосся, світло-сірі очі й майже прозора світла бліда шкіра, притаманна норвежцям та шведам. Із вигляду дівчині було років двадцять сім, і вона здавалася такою ж діловою, як і миловидною.

– Можу я чимсь допомогти? – запитала вона, коли сіла.

Кларк подав їй чашку кави, від їжі вона відмовилась.

– Ви вели кореспонденцію сера Кармайкла? – запитав Кром.

– Так, усю.

– Гадаю, він не отримував листа чи листів, підписаних «Абеткар»?

– Абеткар? – Вона похитала головою. – Ні, впевнена, що не отримував.

– Він не говорив, що бачив нещодавно когось неподалік під час своїх вечірніх прогулянок?

– Ні. Нічого такого він не говорив.

– А ви самі не помічали ніяких чужинців?

– Не таких, щоб тинялися неподалік. Звісно, в цю пору року багато

людей, так би мовити, блукають у цій місцевості. Завжди можна зустріти когось, хто безцільно прогулюється гольфовими полями чи вздовж узбережжя. Тобто практично кожен, кого тут можна побачити, – чужинець.

Пуаро вдумливо кивнув.

Інспектор Кром попросив відвести його до тих місць, де відбувалися вечірні прогулянки сера Кармайкла. Франклін Кларк повів його за собою крізь панорамне вікно, а міс Грей складала нам компанію.

Ми з нею йшли трохи позаду інших.

– Це все, напевно, стало для вас великим шоком, – сказав я.

– Здається неймовірним. Я вже спала минулої ночі, коли зателефонували з поліції. Я почула голоси внизу і зрештою вийшла запитати, в чому річ. Деверіл і містер Кларк у той момент саме вирушали з ліхтарями.

– О котрій годині сер Кармайкл зазвичай повертався з прогулянки?

– Десять до десятої. Він заходив крізь бічні двері й інколи одразу йшов спати, а інколи заходив до галереї з колекціями. Тому, якби не зателефонували з поліції, його відсутності, напевно, й не помітили б, аж поки не пішли по нього вранці.

– То, напевно, жахливий шок для його дружини?

– Леді Кларк здебільшого тримають під дією морфію. Думаю, що вона перебуває в занадто запамороченому стані, щоб зрозуміти, що коїться навколо неї.

Ми вийшли крізь садові ворота на гольфові поля. Перетнувши ріг поля, пройшли східцями через огорожу на похилу звивисту алею.

– Вона веде до Елбері-Ков, – пояснив Франклін Кларк. – Але два роки тому зробили нову дорогу, що виходить на головну в Бродсендс і до Елбері, то ця алея тепер практично безлюдна.

Ми пішли вниз алеєю. Біля її підніжжя була стежина, що вела поміж ожиною та папороттю вниз до моря. Раптом ми вийшли на зелену галявину з виглядом на море й на пляж із блискучим білим камінням. А навколо – темно-зелені дерева. То було чарівне місце – біле, темно-зелене й сапфірно-блакитне.

– Яка краса! – вигукнув я.

Кларк звернувся до мене з запалом.

– Чи не так? Чому люди воліють їхати закордон на Рив'єру, якщо в них є це?! Свого часу я об'їздив увесь світ і, присягаюся Богом, ніколи не бачив нічого красивішого.

Потім, наче соромлячись свого захоплення, він заговорив менш емоційним тоном:

– Такою була прогулянка мого брата. Він доходив аж сюди, потім назад стежкою, й тоді повертав уже праворуч, а не ліворуч, проходив повз ферму і вздовж полів назад до будинку.

Ми продовжували свій шлях, доки не дісталися місця біля кущів, на півдорозі через поле, де знайшли тіло.

Кром кивнув.

– Доволі легко. Чоловік стояв тут, у тіні. Ваш брат нічого б не помітив, доки не відчув би удару.

Дівчина поруч зі мною затремтіла.

Франклін Кларк мовив:

– Тримайся, Торо. Це страшно, але від фактів не втечеш.

Тора Грей... Це ім'я їй пасувало.

Ми повернулися до будинку, куди віднесли тіло, коли його сфотографували.

Коли ми піднялися широкими сходами нагору, з кімнати вийшов лікар із чорною сумкою в руці.

– Щось можете нам сказати, докторе? – поцікавився Кларк.

Лікар похитав головою.

– Зовсім проста справа. Прибережу технічні подробиці для розтину. В будь-якому разі, він не страждав. Смерть настала миттєво.

Він відступив убік.

– Я піду відвідати леді Кларк.

Із кімнати далі по коридору вийшла доглядальниця, і лікар приєднався до неї.

Ми ввійшли в кімнату, з якої вийшов лікар.

Я довго там не пробув. Тора Грей досі стояла на верхньому майданчику сходів.

На її обличчі був дивний переляк.

– Міс Грей... – Я замовк. – Що трапилось?

Вона глянула на мене.

– Я думала, – мовила вона, – про «D».

– Про «D»? – Я розгублено витріщився на неї.

– Так. Наступне вбивство. Щось треба зробити. Це треба зупинити.

Позаду мене з кімнати вийшов Кларк.

Він спитав:

– Що треба зупинити, Торо?

– Ці жахливі вбивства.

– Так. – Він агресивно випнув підборіддя. – Я хочу поговорити з мсьє Пуаро... Чи впорається Кром?

Він кинув цю фразу досить неочікувано.

Я відповів, що його вважають дуже розумним офіцером.

У моєму тоні, напевно, не пролунало стільки ентузіазму, скільки мало б.

– Його поведінка до біса образлива, – мовив Кларк. – Наче він знає все... І що він знає? Нічого, як я розумію.

Він помовчав кілька хвилин. Потім сказав:

– Я роблю ставку на мсьє Пуаро. Маю план. Та ми про це пізніше поговоримо.

Він рушив уздовж проходу й постукав у ті самі двері, крізь які увійшов лікар.

Якийсь час я вагався. Дівчина стояла дивлячись у нікуди.

– Про що ви замислилися, міс Грей?

Вона звернула погляд на мене.

– Я все гадаю, де він *зараз*... убивця, маю на увазі. Не минуло й дванадцяти годин із того часу, коли все трапилось... Ох! Чи немає справжніх ясновидців, які б могли побачити, де він тепер і що робить...

– Поліція розшукує... – почав я.

Мої прості слова розбили закляття. Тора Грей опанувала себе.

– Так, – мовила вона. – Авжеж.

Тепер і вона зійшла вниз сходами. Я постояв там ще якийсь час, прокручуючи в голові її слова.

Абеткар...

Де він тепер?

Розділ шістнадцятий

(Не від імені капітана Гастінгса)

Містер Александр Бонапарт Каст вийшов разом з іншими глядачами з «Торкі палладіум», де дивився той надзвичайно емоційний фільм «Жоден горобець»⁴⁵...

Він трішки покліпав, вийшовши на полуднєве сонячне світло, і розглянувся навколо себе, наче загублений пес, що для нього було характерно.

І пробурмотів сам до себе:

– А це ідея...

Хлопчики, що продають газети, проходили повз із криками:

– Останні новини... Маніяк-убивця в Чарстоні... Вони несли плакати із написом:

УБИВСТВО В ЧАРСТОНІ. ОСТАННІ НОВИНИ

Містер Каст понишпорив у кишені, знайшов монету й купив газету. Проте не одразу розгорнув її.

Увійшовши на територію «Принсес-Гарденс», він повільно пройшов до критої альтанки, повернутої в бік гавані Торкі. Сів і розгорнув газету.

У ній були великі заголовки:

УБИТО СЕРА КАРМАЙКЛА КЛАРКА

ЖАХЛИВА ТРАГЕДІЯ В ЧАРСТОНІ

СПРАВА МАНІЯКА-УБИВЦІ

А під ними було:

Лише місяць тому Англію шокувало та налякало вбивство молодої дівчини Елізабет Барнард у Бексгіллі. Нагадуємо, що у справі фігурував залізничний довідник «АВС». Такий само довідник було знайдено поруч із тілом сера Кармайкла Кларка. Поліція схильна вважати, що обидва злочини скоїла одна людина. Чи можлива така ситуація, що лютий убивця відвідує по черзі наші приморські курорти?

Молодий чоловік у фланелевих штанах і яскраво-блакитній сорочці від

«Ертекс», що сидів поруч із містером Кастом, завважив:

– Жахлива справа, еге ж?

Містер Каст стрепенувся.

– О, дуже... дуже...

Його руки, як помітив молодий чоловік, так тремтіли, що він ледве тримав газету.

– Ніколи не знаєш, на що здатні ці божевільні, – безпосередньо мовив молодий чоловік. – Вони не завжди схожі на дурнуватих, знаєте. Часто вони здаються такими ж, як от я чи ви...

– Напевно, так і є, – сказав містер Каст.

– Це факт. Інколи їх виводить із рівноваги війна... і вони вже ніколи не стануть такими, як були.

– Я... гадаю, ви маєте рацію.

– Я ненавиджу війни, – мовив молодий чоловік. Його співрозмовник запротестував.

– Я ненавиджу чуму, й сонну хворобу, й голод, і рак... Та вони все одно трапляються!

– Війні можна запобігти, – впевнено мовив молодий чоловік.

Містер Каст засміявся. Він сміявся доволі довго.

Молодого чоловіка це злегка насторожило.

«Він і сам трохи звихнений», – подумав він.

А вголос сказав:

– Перепрошую, сер, ви, напевно, були на війні.

– Був, – мовив містер Каст. – Вона... вона... розтривожила мене. І з головою в мене не все добре з того часу. Болить, знаєте. Жахливо болить.

– О! Прикро це чути, – ніяково промовив молодий чоловік.

– Інколи я ледь розумію, що роблю...

– Справді? Що ж, мені час іти, – мовив молодий чоловік і поспіхом пішов геть. Він знав таких людей, що за кожної нагоди починають говорити про своє здоров'я.

Містер Каст залишився зі своєю газетою.

Він читав і перечитував...

Люди перед ним ходили туди-сюди.

Більшість із них говорила про вбивство.

– Жахливо... гадаєш, до цього причетні китайці? Чи не працювала кельнерка в китайському кафе...

– Власне, на самому полі для гольфу...

– Чув, то було на пляжі...

– ...але ж, любий, ми пили чай в Елбері лише вчора...

– ...авжеж, поліція його впіймає...
– ...його скоро заарештують...
– ...скоріш за все, він – у Торкі... а ця інша жінка, яку вбили, як там їх називають...

Містер Каст дуже акуратно склав газету й залишив її на сидінні. Потім підвівся й повільно пішов у напрямку міста.

Повз нього проходили дівчата, одягнені в біле, й рожеве, й блакитне, в літніх сукнях, і в піжамах, і в шортах. Вони сміялись, іноді хихотіли. Розглядали чоловіків навколо.

Ні на секунду їхні погляди не зупинялися на містері Касті...

Він сів за маленький столик і замовив чай із девонширськими вершками...

Розділ сімнадцятий

Вичікування

Із убивством сера Кармайкла Кларка таємниця Абеткаря сягнула найбільшого розголосу.

Газети були заповнені тільки цим. Повідомляли, що знайдено найрізноманітніші «зачіпки». Було оголошено, що арешти неминучі. Були фотографії всіх людей чи місцин, що навіть віддалено пов'язані з убивством. Були інтерв'ю з кожним, хто погодився його дати. Виникали запитання до парламенту.

Убивство в Андовері не поєднували з двома іншими. У Скотленд-Ярді вважали, що найкращим способом заарештувати вбивцю був цілковитий розголос. Населення Британії перетворилося на армію детективів-аматорів.

У «Дейлі флікер» під впливом великого натхнення написали такий заголовок:

ВІН МОЖЕ БУТИ У ТВОЄМУ МІСТІ!

Пуаро, ясна річ, був у центрі подій. Листи, що він отримав, та їх факсиміле опублікували. Його звинувачували в тому, що він не запобіг злочинам, і захищали тому, що він був близько до того, щоб назвати вбивцю.

Репортери безперестанку діймали його проханнями про інтерв'ю.

«Що сьогодні повідомив мсьє Пуаро».

А за цим йшло півколонки дурниць.

«Мсьє Пуаро оцінює ситуацію як дуже серйозну». «Мсьє Пуаро напередодні успіху».

«Капітан Гастінгс, близький друг мсьє Пуаро, розповів нашому спеціальному представнику...»

— Пуаро, — лементував я. — Благаю, повірте мені. Я нічого такого не говорив.

А мій друг люб'язно відповідав:

— Знаю, Гастінгсе... знаю. Слово сказане та написане — між ними величезна різниця. Існують способи так перевернути речення, що це цілковито змінює початкове значення.

— Я не хочу, щоб ви думали, що я справді сказав...

– Не хвилюйтесь. Все це не має значення. Ці дурниці навіть можуть стати в нагоді.

– Як?

– *Eh bien*, – сказав похмуро Пуаро. – Якщо наш божевільний читає те, що я буцімто сказав сьогодні «Дейлі блог», він може втратити до мене будь-яку повагу як до свого опонента!

Можливо, з моїх слів складається враження, що для розслідування не робилося нічого корисного. Навпаки, Скотленд-Ярд і поліція на місцях у різних графствах невтомно розслідували навіть найменші зачіпки.

Готелі, орендарі помешкань, пансіонати – усюди в радіусі скоєних злочинів детально проводились опитування.

Сотні розповідей від людей з буйною уявою, які «бачили чоловіка, що мав дуже дивний вигляд і заковчував очі» або «помітили чоловіка зі злим обличчям, що крався неподалік», – просіювалося все до останньої подробиці. Ніяка інформація, навіть геть поверхнева, не була проігнорована. Потяги, автобуси, трамваї, залізничний персонал, кондуктори, книжкові крамниці, канцелярські крамниці – все піддавалося невтомним обходам, опитуванням, підтвердженням.

Певну кількість людей затримали й опитували, доки поліція не довідалася все про те, хто де був у ніч злочину.

Загальний результат був не цілковито марним. На певні дані звернули увагу й визначили їх як важливі зачіпки, але без подальших доказів вони ні до чого не привели.

У той час, коли Кром та його колеги невтомно працювали, Пуаро здавався мені навдивовижу розслабленим. Ми сперечалися час від часу.

– Та що ж ви хочете, щоб я зробив, мій друже? У цих рутинних опитуваннях поліція вправніша, ніж я. Завжди... завжди ви хочете, щоб я бігав кудись, як той пес.

– А замість того ви сидите вдома, як... як...

– Як мудра людина! Моя сила, Гастінгсе, – це мій *розум*, а не ноги! Весь час, коли я вам здаюся бездіяльним, я роздумую.

– Роздумуєте? – кричав я. – Чи зараз час для роздумів?

– Так, тисячу разів так.

– Що ви можете отримати від тих роздумів? Ви знаєте всі факти цих трьох справ напам'ять.

– Я не над фактами роздумую, а над способом мислення вбивці.

– Спосіб мислення божевільного!

– Саме так. І тому за одну хвилину його не досягнути. *Зрозумівши, що за людина цей убивця, я зрозумію, хто він.* І я дізнаюся все більше. Після

злочину в Андовері що нам стало відомо про вбивцю? Майже нічого. Після злочину в Бексгіллі? Трохи більше. Після вбивства в Чарстоні? Ще більше. Я починаю бачити... не те, що ви б хотіли бачити... *риси обличчя та форми*, а риси мислення. Мислення, що схильне рухатися й діяти в певному напрямку. Після наступного злочину...

– Пуаро!

Мій друг безпристрасно глянув на мене.

– Так, Гастінгсе, я майже впевнений, що буде ще один. Багато залежить від *la chance*. Досі нашому *inconnu*⁴⁶ щастило. Цього разу везіння може обернутися проти нього. Та в будь-якому разі, після ще одного злочину знатимемо більше. Злочин викриває дуже багато. Спробуйте змінювати свої методи як хочете, але ваші смаки, звички, спосіб мислення й ваша душа викриються вашими вчинками. Деякі ознаки спантеличують, інколи здається, що у справі дві різні людини, та з часом обриси стануть чіткими, *і я знатиму*.

– Хто він?

– Ні, Гастінгсе, не знатиму його імені та адреси! Я знатиму, *що він за людина*...

– А потім?..

– *Et alors, je vais à la pêche*⁴⁷.

Оскільки вигляд я мав доволі приголомшений, він продовжив:

– Розумієте, Гастінгсе, професійний рибалка точно знає, яку муху пропонувати якій рибині. Мені потрібно запропонувати певну муху.

– А потім?

– А потім? А потім? Із вами так само важко, як і зі зверхнім Кромом із його вічним «О, невже?». *Eh bien*, а потім він клюне на приманку й потрапить на гачок, а ми потягнемо за вудку...

– А в цей час люди вмирають направо й наліво.

– Троє людей. А ще є, скільки там... біля ста двадцяти смертей на дорогах щотижня?

– Це зовсім інше.

– Напевно, для тих, хто помирає, все так само. Для всіх інших, родичів, друзів – так, різниця є, але є й одна річ, що тішить мене в цій справі.

– Заради всього святого, розкажіть щось, що може потішити.

– *Inutile*⁴⁸ бути таким саркастичним. Мене тішить, що в цьому випадку навіть тінь провини не впаде на невинних.

– Хіба це не гірше?

– Ні, ні, тисячу разів ні! Немає нічого гіршого за життя в атмосфері

підозр, коли бачиш, як на тебе дивляться очі й любов у них змінюється на страх... Немає нічого жахливішого, ніж підозрювати тих, хто тобі близький і дорогий... Це отрута, міязми. Ні, отруєння життя невинних людей – ми не можемо звинуватити Абеткаря принаймні в цьому.

– Скоро ви його почнете виправдовувати! – гірко мовив я.

– Чому б ні? Він, можливо, вірить у свою праведність. Ми, можливо, симпатизуватимемо його погляду.

– Ну ж бо, Пуаро!

– Прикро! Я вас шокував. Спочатку моя інертність... а потім і мої погляди.

Я похитав головою, не відповідаючи.

– Як би там не було, – мовив Пуаро за кілька хвилин, – у мене є один проект, який вас потішить, оскільки він активний, а не пасивний. І ще він включатиме багато розмов – і жодних роздумів.

Мені не зовсім сподобався його тон.

– Що це? – обережно поцікавився я.

– Розпитування в друзів, родичів і прислуги жертв про все, що їм відомо.

– Ви підозрюєте, що вони щось приховують?

– Ненавмисно. Та розповідь про все, що знаєш, включає в себе *вибірковість*. Якби я вас попросив розповісти про те, як минув ваш день учора, ви, можливо, відповіли б: «Встав о дев'ятій, поснідав о дев'ятій тридцять, їв бекон з яйцями й пив каву, пішов у клуб і т.д.» Ви б не розповіли таке: «Я зламав ніготь і був змушений його обрізати. Покликав, щоб мені принесли воду для гоління. Розлив трохи кави на скатертину. Почистив капелюха й одягнув його». Людина не може розповісти *все*. Тому *обирає*. У час убивства люди обирають те, що *вони* вважають важливим. Однак доволі часто помиляються!

– То як довідатися те, що потрібне?

– Просто, як я щойно сказав, поспілкуватись. Поговорити! Обговорити те, що трапилося, певну людину, певний день, знову і знову, додаткові деталі обов'язково з'являться.

– Які деталі?

– Природно, такі, яких я не знаю й не шукаю. Та минуло вже достатньо часу для того, щоб звичайні речі стали знову важливими. Це суперечить математичним правилам, що в трьох випадках убивства немає жодного факту чи твердження, за яке можна вхопитись. Якісь незначні речі, якісь незначні висловлювання мають бути вказівником! Це наче шукати голку в копиці сіна, я згоден... але *в копиці сіна є голка*... в цьому я переконаний!

Мені це все здавалося розмитим і невизначеним.

– Невже ви не розумієте? Ваш розум не гостріший, ніж у служниці.

Він кинув мені листа, що був акуратно написаний похилим шкільним почерком.

Шановний сер!

Сподіваюся, ви пробачите мені за те, що я дозволила собі вам написати. Я провела багато часу в роздумах відтоді, як трапилися ці два жахливі вбивства, включаючи вбивство моєї тітоньки. Здається, ми всі в одному човні, як то буває. Я побачила фотографію молодої леді в газеті, тої молодої леді, маю на увазі, що є сестрою молодої леді, яку вбили в Бексгіллі. Я взяла на себе сміливість написати їй і сказати, що їду до Лондона знайти роботу з проживанням, і запитала, чи можу я звернутися до неї або її матері. Я сказала, що дві голови краще, ніж одна, і що я не хочу великої платні, а прагну дізнатися, хто той жахливий злочинець, що, можливо, ми краще із цим впораємось, якщо розповімо одна одній, що нам відомо, і з цього щось вийде.

Молода леді відписала дуже чемно і сказала, що вона працює в офісі, а живе в гуртожитку, але порадила написати вам і сказала, що вона теж думала про дещо схоже. Вона сказала, що в нас одна проблема і ми повинні триматися разом. Тож я й пишу вам, сер, щоб повідомити, що приїду в Лондон, це – моя адреса.

Сподіваюсь, я вас не потурбувала.

Із повагою, Мері Дровер

– Мері Дровер, – зауважив Пуаро, – дуже мудра дівчина.

Він узяв ще одного листа.

– Прочитайте це.

Це була записка від Франкліна Кларка, в якій говорилося, що він прямує до Лондона й відвідає Пуаро наступного дня, якщо це буде зручно.

– Не впадайте у відчай, *mon ami*, – сказав Пуаро. – Активні дії ось-ось почнуться.

Розділ вісімнадцятий

Пуаро виголошує промову

Франклін Кларк прибув о третій пополудні наступного дня і взявся просто до суті справи без зайвих слів.

– Мсьє Пуаро, – сказав він, – я незадоволений.

– Слухаю, містере Кларк.

– У мене немає сумнівів, що той Кром дуже вправний поліцейський, але, правду кажучи, він мене дратує. Ця його поведінка, наче він усе знає краще, ніж інші! Я натякнув на дещо, що було в мене на думці, вашому другові, коли він був у Чарстоні, проте мені потрібно було влаштувати всі братові справи й досі я був зайнятий. Гадаю, мсьє Пуаро, що нам не варто бити байдики...

– Гастінгс завжди так каже!

– ...а варто братися за діло. Нам треба приготуватися до наступного злочину.

– Тож ви гадаєте, що наступний злочин станеться?

– А ви так не гадаєте?

– Звісно, гадаю.

– Тоді гаразд. Я хочу організуватись.

– Що саме у вас на думці?

– Я пропоную, мсьє Пуаро, такий собі спеціальний легіон, що працюватиме під вашим керівництвом і складатиметься з друзів та родичів убитих людей.

– *Une bonne idée*⁴⁹.

– Радий, що ви підтримуєте. Виробивши спільний план, я відчуваю, що ми зможемо чогось досягти. Також, коли прийде наступне попередження, якщо ми будемо там, хтось із нас міг би – не кажу, що ймовірно, – впізнати когось, хто був на місці попереднього злочину.

– Я розумію вашу ідею й підтримую її, та пам'ятайте, містере Кларк, що родичі та друзі інших жертв не зовсім із вашого суспільного прошарку. Вони повинні працювати, і хоча їм можуть дати коротку відпустку...

Франклін Кларк перервав його.

– Саме так. Я – єдина людина, яка в змозі оплатити витрати. Не те що я

сам дуже заможний, та мій брат помер багатою людиною і, зрештою, це все перейде мені. Я пропоную, як уже казав, створити спеціальний легіон, члени якого отримають платню за свої послуги, таку саму, яку зазвичай отримують, і також компенсацію за додаткові витрати.

– Кого ви пропонуєте включити до цього легіону?

– Я вже про це думав. Власне, я написав до міс Меган Барнард... якщо бути точним, то це частково її ідея. Я пропоную себе, міс Барнард, містера Дональда Фрейзера, який був заручений із померлою дівчиною. Ще є племінниця жінки з Андовера, міс Барнард знає її адресу. Не думаю, що чоловік тої жінки буде нам корисний – чув, що він полюбляє зазирати в чарку. Також думаю, що родина Барнардів, батько та мати, трохи застарі для активної кампанії.

– Більш ніхто?

– Власне... е-е... міс Грей.

Він трішки зашарівся, вимовляючи її ім'я.

– О! Міс Грей?

Ніхто в усьому світі не міг вкласти такий тонкий відтінок іронії лише в кілька слів краще за Пуаро. Франклін Кларк наче помолодшав років на тридцять п'ять. Раптом він нагадав сором'язливого школяра.

– Так. Розумієте, міс Грей провела поряд із моїм братом понад два роки. Вона знає місцевість і людей навколо та й решту. Мене не було там півтора року.

Пуаро зглянувся над ним і змінив тему розмови.

– Ви були на Сході? У Китаї?

– Так. Перебував у так званому відрядженні, скуповував речі для мого брата.

– Напевно, це дуже цікаво. *Eh bien*, містере Кларк, я цілковито підтримую вашу ідею. Лише вчора я говорив Гастінгсу, що потрібно *відновити контакти* з людьми, що мають до цього стосунок. Потрібно зібрати докупи спогади, порівняти записи, *enfin*⁵⁰ обговорити все, говорити, говорити і знову говорити. Якось незначна фраза може прояснити всю справу.

За кілька днів «спеціальний легіон» зібрався в покоях Пуаро.

Поки вони сиділи, покійно дивлячись на Пуаро, що займав місце, наче головний на нараді директорів, на чолі столу, я розглядав їх по черзі, підтверджуючи чи спростовуючи моє перше враження про них.

Усі троє дівчат вражали – надзвичайна світла краса Тори Грей, темна насиченість Меган Барнард з її дивною непорушністю обличчя, наче в червоношкірого індіанця, й миловидне розумне обличчя Мері Дровер,

охайно вдягненої в чорний жакет і спідницю. Щодо двох чоловіків, Франкліна Кларка, великого, засмаглого і балакучого, та Дональда Фрейзера, зібраного й мовчазного, то вони дуже цікаво контрастували один з одним.

Пуаро, звісно ж, користуючись нагодою, не втримався від невеличкої промови.

– Мадам та мсьє, вам відомо, навіщо ми тут зібрались. Поліція робить усе, що в її силах, щоб піймати злочинця. Я теж, по-своєму. Та, на мою думку, зустріч тих, хто має особисте зацікавлення у справі, а також, дозволю собі сказати, особисті знання про жертв, імовірно, принесуть результати, на які зовнішнє розслідування не може розраховувати.

Маємо три вбивства – літня жінка, молода дівчина, літній чоловік. Лише одна річ об'єднує цих трьох людей – той факт, що *їх убила одна й та сама людина*. Це означає, що *одна й та сама людина була присутня у трьох різних місцях*, де її обов'язково мала побачити велика кількість людей. Про те, що вбивця є людиною з маніакальними проявами на останній стадії, навіть не варто говорити. Те, що його зовнішність та поведінка цього не виказують, теж є беззаперечним фактом. Ця особа – хоча я кажу «він», пам'ятайте, що це може бути і чоловік, і жінка, – володіє жорстокою хитрістю божевільного. Досі йому вдавалося цілковито замінити за собою сліди. Поліція отримала певні поверхневі свідчення, та нічого такого, з чим можна серйозно працювати.

Проте повинні існувати свідчення не поверхневі, а точні. Звернімо увагу на те, що цей убивця не прибув до Бексгілла опівночі й так вдало зустрів на пляжі дівчину, чиє прізвище починалося на «Б»...

– Чи обов'язково про це говорити?

Це сказав Дональд Фрейзер, слова вилетіли з нього, здавалося, від внутрішньої тривоги.

– Про все обов'язково говорити, мсьє, – відповів Пуаро, повертаючись до нього. – Ви тут не для того, щоб турбуватися про свої почуття, відмовляючись думати про подробиці, а для того, щоб, якщо буде потрібно, розбурхати їх, узявшись до справи *au fond*⁵¹. Як я говорив, не випадок надав Абеткарю жертву в особі Бетті Барнард. Повинен був існувати спеціальний вибір із його боку, а отже – попереднє планування. Тобто він мусив попередньо прозондувати місцевість. Були факти, які він для себе готував – найкращий час для вбивства в Андовері, *mise en scène*⁵² у Бексгіллі, звички сера Кармайкла Кларка в Чарстоні. Я, до прикладу, відмовляюся вірити в те, що немає жодних доказів, ані найменших натяків,

які можуть нам допомогти його ідентифікувати. Роблю припущення, що один із вас, а можливо, й усі, *знають те, що їм не відомо, що вони знають*. Рано чи пізно, коли ви краще пізнаєте одне одного, щось вийде на світло, набуде значення, якого ми досі й не уявляли. Це наче велика головоломка – у кожного з вас є *шматочок, який, здавалося б, не має жодного сенсу, та якщо їх об'єднати, то може скластися певна частина загальної картини*.

– Слова! – сказала Меган Барнард.

– Прощу? – Пуаро глянув на неї з запитанням у погляді.

– Усе, що ви говорили. То лише слова. Вони нічого не означають.

Вона промовляла з такою відчайдушною енергією, яку я не зміг не пов'язати з її особистістю.

– Слова, мадемуазель, це лише зовнішня оболонка думок.

– Що ж, я вважаю, головне – сенс, – сказала Мері Дровер. – Справді так вважаю. Часто, коли обговорюєш щось, здається, що все стає зрозумілим. Ти приймаєш якесь рішення й сам не знаєш, коли це трапилось. Розмови призводять багато до чого, так чи інакше.

– Менше слів, більше діла, ось такі розмови хочеться тут почути, – сказав Франклін Кларк.

– А ви як гадаєте, містере Фрейзер?

– Я сумніваюся в практичній дії того, що ви говорите, мсьє Пуаро.

– А ви що думаєте, Торо? – запитав Кларк.

– Вважаю сам принцип обговорення правильним.

– Пропоную, – сказав Пуаро, – усім вам відновити свої спогади про час, що передував убивствам. Можливо, розпочнете ви, містере Кларк.

– Спробую. Зранку того дня, коли вбили Кара, я вийшов до моря. Впіймав вісім макрелей. Красиво там, у затоці. Пообідав удома. Ірландське рагу, пам'ятаю. Спав у гамаку. Чай. Написав кілька листів, прогавив останній збір пошти, поїхав у Пейнтон, щоб їх відправити. Потім вечеря, і, мені не соромно зізнатись, я читав книжку Е. Несбіт, яку любив малим. Потім задзвенів телефон...

– Досить. Тепер згадайте, містере Кларк, чи ви нікого не зустрічали дорогою до моря зранку.

– Багато людей.

– Щось можете про них згадати?

– В біса, нічого.

– Впевнені?

– Що ж... подумаю... пам'ятаю надзвичайно товсту жінку... вона була одягнена в смугасту шовкову сукню, і я задумався навіщо. Із нею було кілька дітей... двоє юнаків із фокстер'єром на пляжі, що кидали для нього

камені... о, так, дівчинка з жовтим волоссям, що пищала, коли купалась... Дивно, як усе повертається... наче проявляється фотографія.

– Вас цікаво слухати. А пізніше того дня? У саду? Дорогою до поштового відділення?

– Садівник поливає рослини... Дорогою до поштового відділення? Мало не переїхав велосипедистку... Дурепа виляла по дорозі й кричала до подруги. Боюся, що це все.

Пуаро звернувся до Тори Грей.

– Міс Грей?

Тора Грей відповіла своїм чистим і енергійним голосом: – Розбирала кореспонденцію з сером Кармайклом вранці... бачила економку. Написала листи, пополудні, здається, шила. Важко згадати. Був звичайний день. Пішла спати рано.

На мій подив, Пуаро далі не розпитував. Він сказав: – Міс Барнард... чи можете ви згадати, коли востаннє бачилися з сестрою?

– Це було десь тижнів за два до її смерті. Я приїжджала на суботу та неділю. Була гарна погода. Ми ходили до басейну в Гастінгсі.

– Про що ви здебільшого говорили?

– Я висловила їй те, що думала, – відповіла Меган.

– І що ще? Про що вона говорила?

Дівчина насупилася, намагаючись згадати.

– Говорила, що їй не вистачало грошей... купила капелюшок та кілька літніх суконь. Трішки про Дона... Також говорила, що їй не подобається Міллі Гіглі... та дівчина з кафе... Ми сміялися, згадуючи Мерріон, власницю кафе... Більше нічого не пам'ятаю...

– Вона не згадувала ніякого чоловіка, перепрошую, містере Фрейзер, з яким мала намір зустрітись?

– Зі мною вона б про таке не говорила, – сухо сказала Меган.

Пуаро звернувся до рудоволосого молодого чоловіка з квадратним підборіддям.

– Містере Фрейзер... прошу вас повернутися думками в часі. Як ви вже говорили, того фатального вечора ви пішли до кафе. Спершу планували чекати там і стежити за Бетті, коли вона вийде. Можете згадати, чи помітили бодай когось за той час, коли там чекали?

– Була велика кількість людей, що прогулювалися вздовж узбережжя. Та не можу нікого згадати.

– Перепрошую, але ви намагаєтесь? Попри те, чим зайнятий мозок, очі механічно помічають інші речі... несвідомо, але точно...

Молодий чоловік уперто повторив:

– Нікого не можу згадати.

Пуаро зітхнув і звернувся до Мері Дровер:

– Здається, у вас є листи від вашої тітки?

– О так, сер.

– Коли прийшов останній?

Мері замислилася на мить.

– За два дні до вбивства, сер.

– Що там писалось?

– Вона писала, що приходив старий чорт і вона послала його до біса, перепрошую за цей вислів, писала, що чекає на мене в середу... то мій вихідний, сер... і сказала, що підемо в кіно. То мав бути мій день народження, сер.

Щось – можливо, думка про невеличке святкування – раптом змусило очі Мері наповнитися сльозами. Вона притамувала в собі плач. Попросила вибачення за це.

– Пробачте, сер. Не хочу мати сміховинний вигляд. Плакати не треба. Просто думка про те, як вона... і я... чекали нашої невеличкої розваги. Мене чомусь це засмутило, сер.

– Я розумію, що ви зараз відчуваєте, – сказав Франклін Кларк. – Завжди саме такі дрібниці згадуються... особливо якісь розваги чи подарунки... щось радісне і звичайне. Пам'ятаю, одного разу я став свідком того, як жінка потрапила під колеса. Вона щойно купила нові туфлі. Бачив, як вона лежить... і розірвана сумка, з якої стирчали ті смішні маленькі босоніжки з високими підборами... Так моторошно... Вони мали такий жалюгідний вигляд...

Меган заговорила з неочікуваним теплом у голосі:

– Правда... жахлива правда. Саме так трапилося після того, як Бетті... померла. Мама купила їй панчішки в подарунок... купила того ж дня. Бідолашна мама, вона була така розбита. Я бачила, як вона над ними плакала. Все повторювала: «Я купила їх для Бетті... я купила їх для Бетті... а вона їх так і не побачила».

Її голос трохи затремтів. Вона нахилилася вперед, дивлячись просто на Франкліна Кларка. Між ними виникла раптова симпатія, як у дочки та батька, що мали спільне горе.

– Розумію, – мовив він. – Цілковито розумію. Саме такі речі особливо боляче згадувати.

Дональд Фрейзер ніяково заворушився в кріслі.

Тора змінила тему розмови.

– Ми не складатимемо планів... на майбутнє? – запитала вона.

– Авжеж, – Франклін Кларк повернувся у свій звичний стан. – Думаю, коли настане час... тобто коли прийде четвертий лист... нам потрібно об'єднати сили. До того моменту, напевно, намагатимемося випробовувати наше везіння кожен окремо. Не знаю, чи є щось, що, на думку мсьє Пуаро, може допомогти розслідуванню.

– Можу дещо порадити, – сказав Пуаро.

– Добре. Запишу. – Він дістав записник. – Продовжуйте, мсьє Пуаро.

– Я припускаю, що кельнерка, Міллі Гіглі, може знати щось корисне.

– А – Міллі Гіглі, – записав Франклін Кларк.

– Пропоную два способи підходу. Ви, міс Меган Барнард, можете спробувати той, який я називаю методом нападу.

– Гадаю, ви вважаєте, що мені такий краще пасує? – сухо запитала Меган.

– Заведіть із дівчиною сварку... скажіть, буцімто ви знали, що вона недолюблює вашу сестру... що ваша сестра все про неї розповіла. Якщо я не помиляюся, це спричинить вплив зустрічних обвинувачень. Вона скаже все, що думає про вашу сестру! Можуть виплисти корисні факти.

– А другий спосіб?

– Можу запропонувати вам, містере Фрейзер, проявити зацікавлення дівчиною.

– Це обов'язково?

– Ні, не обов'язково. Це лише можливий напрямок дій.

– Можна й мені спробувати? – запитав Франклін. – Я... е-е... маю великий досвід, мсьє Пуаро. Подивлюсь, що можна зробити з молодою леді.

– У вас є своя територія, на яку вам варто звернути увагу, – різко мовила Тора Грей.

Обличчя Франкліна трішки похмурніло.

– Так, – сказав він. – Є своя територія.

– *Tout de même*⁵³, не думаю, що наразі є щось, що ви там можете зробити, – заперечив Пуаро. – Що ж до мадемуазель Грей, вона в змозі краще впоратись...

Тора Грей зупинила його.

– Річ у тім, мсьє Пуаро, що я залишила Девон назавжди.

– Так? Я не знав.

– Міс Грей була дуже люб'язна й залишилася, щоб допомогти мені з усім упоратися, – мовив Франклін. – Та, природно, вона воліла б отримати посаду в Лондоні.

Пуаро пильно глянув на них обох.

– Як же леді Кларк? – запитав він.

Я так захопився, оглядаючи рум'янець на щоках Тори Грей, що майже пропустив відповідь Кларка.

– Погано. Між іншим, мсьє Пуаро, я думав над тим, чи не могли б ви знайти час і поїхати в Девон провідати її. Перед моїм від'їздом вона висловила бажання побачитися з вами. Звісно, вона часто не може приймати відвідувачів і по кілька днів, але якби ви ризикнули... за мій рахунок, ясна річ.

– Безумовно, містере Кларк. Скажімо, післязавтра?

– Чудово. Я повідомлю медсестру, вона відрегулює знеболювальне відповідно до цього.

– Щодо вас, моє дитя, – мовив Пуаро, звертаючись до Мері, – гадаю, вам варто, можливо, попрацювати в Андовері. Спробуйте з дітьми.

– Із дітьми?

– Так. Діти не спілкуватимуться з чужинцями. Та вас знають на вулиці, де мешкала ваша тітка. Там гралося багато дітей. Вони могли помітити, хто заходив і виходив із крамниці вашої тітки.

– А як же міс Грей і я? – запитав Кларк. – Тобто якщо я не їхатиму в Бексгілл?

– Мсьє Пуаро, – мовила Тора, – що було на поштовому штампі третього листа?

– Патні, мадемуазель.

Вона, замислившись, промовила:

– SW 15, Патні, так?

– Як не дивно, газети надрукували правильно.

– Здається, це вказує на те, що Абеткар – із Лондона.

– Схоже на те, так.

– Комуś треба його витягти на поверхню, – сказав Кларк. – Мсьє Пуаро, а якби я написав оголошення... щось на кшталт: *«Абеткарю. Терміново, Е. П. до вас наближається. Сотня за моє мовчання. XYZ»*? Не так грубо, можливо, але ви розумієте, що я маю на увазі. Цим можна його викликати.

– Таке можливо... так.

– Може, спонукати його спробувати напасти на мене.

– Гадаю, це дуже небезпечно й нерозумно, – різко мовила Тора Грей.

– Що думаєте, Пуаро?

– Спробувати – не зашкодить. Сам я вважаю, що Абеткар – занадто хитрий, щоб на це відреагувати.

Пуаро ледь усміхнувся.

– Бачу, містере Кларк, ви досі, якщо можна так сказати, не образивши вас, ви досі хлопчур у душі.

Франклін Кларк мав трішки зніяковілий вигляд.

– Що ж, – сказав він, зазираючи у свій записник. – Починаємо діяти.

A – міс Барнард і Міллі Гіглі.

B – містер Фрейзер і міс Гіглі.

C – діти в Андовері.

D – оголошення.

– Не думаю, що це чимсь допоможе, проте буде чим зайнятися, доки чекаємо.

Він підвівся, і за кілька хвилин усі розійшлись.

Розділ дев'ятнадцятий

«...Шведське янголятко»

Пуаро повернувся на своє місце й почав мугикати мелодію.

– Шкода, що вона така розумна, – пробурмотів він.

– Хто?

– Меган Барнард. Мадемуазель Меган. «Слова» – випалила мені. Одразу ж зрозуміла, що те, що я кажу, нічого не означає. Всі інші повірили.

– Я гадав, це було дуже правдоподібно.

– Так, правдоподібно. Та лише вона це помітила.

– То ви не мали на увазі те, що сказали?

– Все, що я сказав, можна було стиснути в єдине коротке речення. Замість цього я безупинно повторював одне й те ж, але лише мадемуазель Меган це зрозуміла.

– Але чому?

– *Eh bien*, щоб підштовхнути справу. Щоб у всіх склалося враження, що багато чого треба зробити! Щоб зав'язалися розмови, так би мовити!

– Гадаєте, це до чогось приведе?

– О, така можливість завжди існує. – Він захихотів. – Посеред трагедії ми починаємо комедію. Чи не так?

– Про що ви?

– Про людську драму, Гастінгсе! Подумайте трохи. Перед нами – люди з трьох різних прошарків, пов'язані спільною трагедією... І відразу починається друга драма, *tout à fait à part*⁵⁴. Пам'ятаєте мою першу справу в Англії? Стільки років минуло! Я тоді поєднав двох людей, які кохали одне одного, простим способом, заарештувавши одного з них за вбивство. Ніщо інше не допомогло б. Життя і смерть йдуть рука об руку, Гастінгсе... Я часто помічав, що вбивство – чудова сваха.

– Невже, Пуаро?! – обурено крикнув я. – Безсумнівно, ніхто з тих людей навіть не думав про таке, але...

– О, мій любий друже! А як же ви?

– Я?

– *Mais oui*, коли вони пішли, хіба ви не повернулися в кімнату, наспівуючи якийсь мотив?

– Але це ще не робить мене байдужим.
– Звісно, але мелодія підказала мені ваші думки.
– Справді?
– Так, наспівувати мелодію надзвичайно небезпечно. Це привідкриває підсвідомість. Мелодія, яку ви мугикали, якщо не помиляюся, з часів війни. *Comme ça*⁵⁵.

Пуаро заспівав неприємним фальцетом:

Іноді люблю брюнетку, іноді білявку,
Та найбільше до душі шведське янголятко.

– Що тут незрозумілого? *Mais je crois que la blonde l'emporte sur la brunette*⁵⁶.

– Дурниці, Пуаро, – вигукнув я, почервонівши.

– *C'est tout naturel*⁵⁷. Ви помітили, як Франклін Кларк раптом поспівчував мадемуазель Меган? Як він нахилився й дивився на неї? А ще помітили, як через це роздратувалася мадемуазель Тора Грей? А містер Дональд Фрейзер, він...

– Пуаро, ви невиправно сентиментальні, – сказав я.

– Це останнє, про що я думав. То ви сентиментальні, Гастінгсе.

Я хотів було гаряче заперечити, та в ту мить відчинилися двері.

На моє превелике здивування, в кімнату увійшла Тора Грей.

– Перепрошую, що повернулася, – сказала вона стримано, – але, мсьє Пуаро, я хочу вам дещо розповісти.

– Звісно, мадемуазель. Сідайте, будь ласка.

Вона сіла і якусь мить вагалася, наче підбираючи слова.

– Тут така справа, мсьє Пуаро. Містер Кларк щойно досить люб'язно дав вам зрозуміти, що я виїхала з Комсайду за власним бажанням. Він дуже хороший і відданий чоловік. Але насправді все не зовсім так. Я була готова залишитися, ще стільки роботи пов'язано з колекцією. Але леді Кларк хотіла, щоб я поїхала! Я можу вибачити її. Вона дуже хвора жінка, їй трохи помутилося в голові від препаратів, які приймає. Це робить її підозрілою та примхливою. Вона зненавиділа мене з незрозумілої причини й наполягла, щоб я виїхала.

Я не міг не захоплюватися сміливістю дівчини. Вона не намагалася прикрасити факти, як учинив би багато хто на її місці, а перейшла просто до суті з дивовижною щирістю. Моє серце наповнилося добротою та співчуттям до дівчини.

– Це прекрасно, що ви прийшли та розповіли це нам, – сказав я.

– Завжди краще сказати правду. – Вона ледь усміхнулась. – Я не хочу ховатися за благородством містера Кларка. Він справжній лицар.

Від її слів віяло теплом. Вона, вочевидь, захоплювалася Франкліном Кларком.

– Ви дуже відверті, мадемуазель, – сказав Пуаро.

– Для мене це був великий удар, – сумно сказала Тора. – Я й не думала, що леді Кларк так мене не любить. Завжди гадала, що я їй подобаюсь. – Вона скривила кислу міну. – Вік живи, вік учись.

Дівчина підвелась.

– Це все, що я хотіла сказати. До побачення.

Я провів її сходами вниз.

– На мій погляд, вона вчинила шляхетно, – сказав я, повернувшись до кімнати. – Сміливості їй не бракує.

– І розрахунку.

– Що ви маєте на увазі?

– Я маю на увазі, що вона вміє заглянути в майбутнє. Я подивився на нього з недовірою.

– Вона справді чудова дівчина, – сказав я.

– І чудово одягається. Креп-марокен та комір зі сріблястого лиса – *dernier cri*⁵⁸.

– Ви мали б народитися кравцем, Пуаро. Я ніколи не помічаю, як одягаються люди.

– Тоді вам слід приєднатися до табору нудистів.

Я саме збирався обуритися, та Пуаро раптом змінив тему:

– Знаєте, Гастінгсе, я не можу позбутися враження, що під час нашої розмови пополудні хтось сказав щось значиме. Дивно, я не можу зрозуміти, що саме... Просто неясне враження... Це нагадало мені щось, що я вже бачив чи чув...

– У Чарстоні?

– Ні, не в Чарстоні... Раніше... Нічого, я ще згадаю. Пуаро глянув на мене (мабуть, я не дуже уважно слухав), розсміявся і знову почав мугикати:

– Вона янгол, хіба ж ні? *Та найбільше до душі шведське янголятко...*

– Пуаро! Ідіть до біса!

Розділ двадцятий

Леді Кларк

Коли ми знову побачили Комсайд, там була атмосфера глибокої та стійкої меланхолії. Почасти, можливо, через погоду – був вологий вересневий день, у повітрі витав запах осені; та почасти це було, без сумніву, через напівпорожній дім. Кімнати внизу, на першому поверсі, були замкнені, віконниці зачинені, а в маленькій кімнаті, куди нас провели, повітря було вологе та затхле.

До нас туди прийшла вправна лікарняна сестра, відгортаючи свої накрохмалені манжети.

– Мсьє Пуаро? – поспішно запитала вона. – Я сестра Кепстік. Я отримала листа від містера Кларка про те, що ви прийдете.

Пуаро поцікавився станом здоров'я леді Кларк.

– Насправді не все так погано, враховуючи обставини.

«Враховуючи обставини», допускав я, означало, що її стан був передсмертним.

– Не можна сподіватися на значне покращення, звісно, але нове лікування трохи полегшило їй життя. Доктор Логан цілком задоволений її станом.

– Але ж це правда, що їй ніколи не стане краще?

– О, ми ніколи так не *кажемо*, – відповіла сестра Кепстік, трохи шокована прямою висловлювання.

– Припускаю, що смерть її чоловіка була для неї страшним ударом?

– Ну, мсьє Пуаро, якщо ви розумієте, про що я, це був не такий сильний удар, як для когось із добрим здоров'ям та при своєму глузді. У тому стані, в якому перебуває леді Кларк, вона сприймає речі трохи туманно.

– Вибачте, що запитую, але вони з чоловіком були дуже прив'язані одне до одного?

– О так, вони були дуже щасливою парою. Він дуже турбувався про неї й сумував, бідолашний чоловік. Це завжди тяжко для лікаря, ви ж розумієте. Він не може тішити себе хибними надіями. Боюся, що на початку це постійно було в його голові.

– На початку? А потім уже не так гостро?

– Людина звикає до всього, чи не так? А в сера Кармайкла була його

колекція. Хобі – це чудова розрада для чоловіка. Він іноді їздив на розпродажі, а потім вони з міс Грей були зайняті складанням нового каталогу та переобладнанням музею за новою системою.

– О так, міс Грей. Вона поїхала чи ні?

– Так, мені дуже шкода, але жінки схильні до фантазій, коли не дуже добре почуваються. І з ними не посперечаєшся. Краще піддатись. Міс Грей дуже перейнялася цим.

– Леді Кларк ніколи не любила її?

– Ні, тобто не те щоб не любила. Насправді я думаю, що вона їй спочатку сподобалась. Але не будемо пліткувати. Моя пацієнтка поцікавиться, про що я розмовляла з вами.

Вона провела нас у кімнату на другому поверсі. Те, що колись було спальнею, тепер перетворилося на веселу з вигляду вітальню.

Леді Кларк сиділа у великому м'якому кріслі біля вікна. Вона була хворобливо худа, і її сіре обличчя мало змучений вигляд людини, яка потерпає від гострого болю. Її погляд був далеким і замріяним, і я зауважив, що її зіниці були розміром із голівку шпильки.

– Це мсьє Пуаро, якого ви хотіли бачити, – сказала сестра Кепстік своїм високим, веселим тоном.

– О так, мсьє Пуаро, – нерозбірливо мовила леді Кларк.

Вона простягнула руку.

– Мій друг капітан Гастінгс, леді Кларк.

– Як ваші справи? Дуже добре, що ви обоє прийшли.

Ми сіли, коли вона вказала непевним жестом. Запала тиша. Леді Кларк ніби занурилась у сон. Та за мить, доклавши певних зусиль, вона повернулася до тями.

– Це щодо Кара, чи не так? Щодо смерті Кара. О так. Вона зітхнула і, все ще ніби в напівсні, похитала головою.

– Ми ніколи не думали, що так станеться. Я була певна, що піду першою... – Вона хвилину чи дві роздумувала. – Кар був дуже сильним, у чудовій формі для його віку. Він ніколи не хворів. Йому було майже шістдесят, але на вигляд ніби п'ятдесят... Так, дуже сильний...

Вона знову поринула в дрімоту. Пуаро, який був добре знайомий з впливом деяких ліків і тим, як вони дають ілюзію нескінченності часу людям, які їх приймають, нічого не сказав.

Леді Кларк раптом мовила:

– Так, добре, що ви прийшли. Я говорила Франкліну. Він сказав, що не забуде переказати вам. Сподіваюся, що Франклін не буде дурнем... Його так легко ввести в оману, попри те, що він багато тинявся по світу.

Чоловіки такі... Вони залишаються дітьми... Франклін, зокрема.

– У нього імпульсивний характер, – сказав Пуаро.

– Так, так... І дуже лицарський. Чоловіки такі нерозумні в цьому сенсі. Навіть Кар. – Її голос затих.

Вона гарячково похитала головою.

– Усе таке затьмарене... Від тіла – самі неприємності, мсьє Пуаро, особливо коли воно бере верх. Стурбована лише тим, мене біль чи ні, нічого більше не має значення.

– Я знаю, леді Кларк. Це одна з драм цього життя.

– Це робить мене такою дурною. Я навіть не пам'ятаю, що хотіла сказати вам.

– Щось про смерть вашого чоловіка?

– Смерть Кара? Так, можливо... Божевільна, бідна істота – я про вбивцю. Це все гамір і швидкість сьогодення – люди не витримують цього. Мені завжди шкода божевільних людей – у голові, мабуть, таке дивне коїться. І потім, коли їх посадять – це, певно, так страшно. Але що ще можна зробити? Якщо вони вбивають людей... – Вона похитала головою від легкого болю. – Ви його ще не схопили? – запитала вона.

– Ні, ще ні.

– У той день він, мабуть, тинявся тут поблизу.

– Там було так багато незнайомих людей, леді Кларк. Це сезон відпусток.

– Так, я забула... Але вони тримаються поблизу пляжів, вони не підходять до будинку.

– У той день ніхто чужий не приходив у дім.

– Хто так каже? – вимогливим тоном запитала леді Кларк.

Пуаро трохи здивувався.

– Слуги, – сказав він. – Міс Грей.

Леді Кларк сказала дуже розбірливо:

– Ця дівчина бреше!

Я піднявся зі свого стільця. Пуаро швидко поглянув на мене.

Леді Кларк продовжувала, говорячи тепер доволі гарячково.

– Я не любила її. Я ніколи не любила її. Кар був про неї високої думки. Постійно говорив, що вона сирота й самотня в цьому світі. Що тут такого, що сирота? Іноді це замасковане благословення. У тебе може бути батько-нероба і мати-п'яниця – тоді тобі буде на що поскаржитись. Казав, що вона така відважна й така справна працівниця. Я смію сказати, що вона робила свою роботу добре! Я не знаю, до чого тут уся ця хоробрість!

– Не хвилюйтеся так, дорогенька, – сказала сестра Кепстік,

втручаючись. – Не треба вам втомлюватись.

– Я швидко відправила її! Франклін мав нахабство припустити, що вона може бути для мене розрадою. Справжньою розрадою для мене! «Що раніше я побачу її востаннє, то краще» – ось як я сказала! Франклін – дурень! Я не хотіла, щоб він плутався з нею. Він дитина! Безголовий! «Я дам їй тримісячну зарплату, якщо хочеш, – сказала я. – Але вона піде. Я не хочу її в домі ні на день більше». Ось чому добре бути хворою – чоловіки не можуть сперечатися з тобою. Він зробив те, що я сказала, і вона пішла. Поїхала як мучениця, я припускаю, – ще миліша та відважніша!

– Ну, дороженька, не збуджуйтеся так. Це нашкодить вам.

Леді Кларк відмахнулась від сестри Кепстік.

– Ви так само помилялися щодо неї, як і всі інші.

– О! Леді Кларк, не треба так говорити. Я справді думала, що міс Грей дуже мила дівчина – така романтична, ніби героїня роману.

– Ви всі виводите мене з себе, – немічно сказала леді Кларк.

– Ну, вона вже поїхала, дороженька моя. Відразу поїхала.

Леді Кларк слабко похитала головою, але не відповіла.

Пуаро запитав:

– Чому ви сказали, що міс Грей – брехуха?

– Тому що так і є. Вона сказала вам, що до будинку не підходили чужі люди, так?

– Так.

– Дуже добре. Я бачила її на власні очі, через вікно, коли вона точно розмовляла з незнайомцем біля входних дверей.

– Коли це було?

– Уранці того дня, коли Кар помер, близько одинадцятої години.

– Який був той чоловік?

– Звичайний на вигляд. Нічого особливого.

– Джентльмен чи торговець?

– Не торговець. Бідно одягнутий. Я не запам'ятала. Її обличчям несподіваним тремтінням пробіг страшний біль.

– Будь ласка, вам треба піти, я трохи втомилась. Сестро.

Ми послухались і пішли.

– Це нетипова історія, – сказав я Пуаро, коли ми повертались у Лондон.

– Про міс Грей та незнайомця.

– Ось бачите, Гастінгсе? Все так, як я вам казав: *завжди є щось, що потрібно з'ясувати*.

– Чому ж тоді дівчина збрехала про це, запевняла, що нікого не бачила?

– Я можу придумати сім різних причин – і одна з них надзвичайно

проста.

– Це шпилька в мій бік? – запитав я.

– Це, можливо, запрошення скористатися вашою винахідливістю. Але вам не варто непокоїтись. Найпростіший спосіб відповісти – це запитати в неї самої.

– Припустімо, вона знову скаже неправду.

– Це було б справді цікаво – і дуже ймовірно.

– Це жахливо – вважати, що така дівчина могла бути співницею божевільного.

– Авжеж, тому я так не вважаю.

Я подумав ще декілька хвилин.

– У симпатичної дівчини зараз тяжкі часи через це, – нарешті мовив я, зітхнувши.

– *Du tout*⁵⁹. Викиньте цю ідею з голови.

– Це правда, – наполягав я, – усі налаштовані проти неї просто через те, що вона симпатична.

– Ви говорите *bêtises*⁶⁰, мій друже. Хто був проти неї в Комсайді? Сер Кармайл? Франклін? Сестра Кепстік?

– Гаразд, леді Кларк гнівалася на неї.

– *Mon ami*, ви сповнені милосердних почуттів до гарних молодих дівчат. Щодо мене, то я співчуваю хворим старим леді. Може бути й так, що леді Кларк була далекоглядною, а її чоловік, містер Франклін Кларк та сестра Кепстік були сліпі, як кроти, – і капітан Гастінгс теж.

– Ви маєте зуб на ту дівчину, Пуаро.

На мій подив, його очі раптом кліпнули.

– Можливо, це тому, що мені подобається поводитись зверхньо з вами, Гастінгсе. Ви завжди, наче справжній лицар, готові прийти на порятунок дамі в біді, симпатичній дамі, *bien entendu*⁶¹.

– Який ви кумедний, Пуаро, – сказав я, не втримавшись від сміху.

– Не можна ж весь час бути трагічним. Усе більше й більше я цікавлюся подіями, які є наслідком цієї трагедії. Ми маємо тут три драми сімейного життя. Перша в Андовері – усе трагічне життя місіс Ашер, її боротьба, її підтримка чоловіка-німця, щира відданість небозі. Лише про це вже можна було б написати роман. Потім Бексгілл – щасливі, безтурботні батько й мати, дві дочки, які так відрізняються одна від одної, – гарненька легковажна лялька й сильна рішуча Меган з її ясным розумом і настирливою жагою до правди. І ще одна постать – урівноважений молодий шотландець, але з пристрасними ревностями й поклонінням

померлій дівчині. І насамкінець, дім у Чарстоні – дружина, що помирає, й чоловік, захоплений своїми колекціями, але з дедалі сильнішими ніжністю та симпатією до чарівної дівчини, яка допомагає йому з таким співчуттям, і потім молодший брат, бадьорий, привабливий, цікавий, з романтичним шлейфом далеких мандрів. Уявіть собі, Гастінгсе, що за звичайного ходу подій *ці три драми ніколи б не торкнулись одна одної*. Вони б продовжували свій хід, не впливаючи одна на одну. Метаморфози та комбінації життя, Гастінгсе, – я ніколи не перестаю захоплюватися ними.

– Уже Паддінгтон, – єдине, що я зміг відповісти. Я відчував, що настав час, щоб хтось таки відкрив гірку правду.

Коли ми прибули до Вайтгевен-Меншнс, нам сказали, що якийсь джентльмен чекає зустрічі з Пуаро.

Я очікував, що то буде Франклін чи, можливо, Джепп, але, на мій подив, це виявився ніхто інший, як Дональд Фрейзер.

Він здавався дуже збентеженим і ще небалакучішим, ніж зазвичай.

Пуаро не тиснув на нього запитаннями про причину візиту, натомість запропонував йому сандвічі та склянку вина.

Доки усе це несли, Пуаро вів розмову, пояснюючи, де ми були, й говорив з добротою та почуттям про хвору жінку.

Лише коли ми покінчили з сандвічами та допили маленькими ковточками вино, він перевів розмову на особисте.

– Ви приїхали з Бексгілла, містере Фрейзер?

– Так.

– Щось вийшло з Міллі Гіглі?

– Міллі Гіглі? Міллі Гіглі? – Фрейзер з подивом повторював це ім'я. – О, та дівчина! Ні, я ще нічого не зробив. Це...

Він замовк, нервово крутячи руками.

– Не знаю, чому прийшов до вас, – вирвалось у нього.

– Я знаю, – сказав Пуаро.

– Ви не можете знати. Звідки?

– Ви прийшли до мене, тому що є щось, що ви мусите комусь розказати. Ви цілком маєте рацію. Я – саме та людина. Говоріть!

Запевнення Пуаро зробили свою справу. Фрейзер подивився на нього з дивним виглядом вдячної покірності.

– Ви так вважаєте?

– *Parbleu*, я впевнений в цьому.

– Мсьє Пуаро, ви знаєте щось про сні?

Це було те, чого я найменше очікував почути від нього.

Пуаро, однак, здавався зовсім не здивованим.

– Так, – відповів він. – Ви бачите сни про...

– Так. Гадаю, ви скажете, що це природно, що мені слід... слід бачити сни про... *це*. Але це незвичайний сон.

– Ні?

– Ні?

– Мені це снилося вже три ночі поспіль, сер... Думаю, я божеволію...

– Розкажіть мені...

Обличчя чоловіка було аж сіре. Його очі вирячились. Фактично він *нагадував* божевільного.

– Сон завжди той самий. Я на пляжі. Шукаю Бетті. Вона загубилась, просто загубилась, розумієте. Я мушу знайти її. Я повинен віддати їй пасок. Я несу його в руці. А потім...

– Так?

– Сон змінюється... Я більше не шукаю. Вона там, переді мною, сидить на пляжі. Вона не бачить, як я підходжу... Це... Я не можу.

– Продовжуйте.

Голос Пуаро був авторитарно твердий.

– Я підходжу до неї зі спини... Вона не чує мене... Я обвиваю пасок навколо її шиї й тягну... тягну...

Агонія в його голосі була жахливою... Я вхопився за бильця крісла... Усе було занадто реальним.

– Вона задихається... Вона мертва... Я задушив її, а тоді її голова відкинулась назад, і я побачив обличчя... І це Меган, не Бетті!

Зблідлий, він нахилився назад і тремтів. Пуаро налив ще склянку вина й передав йому.

– Що це все значить, мсьє Пуаро? Чому це мені сниться? Щоночі?

– Випийте вина, – наказав Пуаро.

Молодий чоловік випив, потім запитав спокійнішим голосом:

– Що це означає? Я... Я ж не вбивав її, правда?

Що відповів Пуаро, я не знаю, бо в той момент почув, як у двері постукав листоноша, і автоматично вийшов із кімнати.

Те, що я вийняв із поштової скриньки, прогнало всю мою зацікавленість надзвичайними відкриттями Дональда Фрейзера.

Я помчав назад у вітальню.

– Пуаро, – крикнув я. – Він прийшов. Четвертий лист.

Пуаро рвучко підвівся, вихопив його з мене, схопив свій ніж для паперу й відкрив. Відтак розгорнув листа на столі.

Ми всі троє читали його разом.

Досі ніяких успіхів? Фу! Фу! Що ви й поліція робите? Добре, добре, хіба ж це не весело? А куди нам вирушати далі за насолодою?

Бідолашний містєре Пуаро. Мені вас так шкода. Якщо спочатку вам не пощастило, то пробуйте, пробуйте, пробуйте ще.

У нас ще досі багато роботи.

Тіпперері? Ні, це буде пізніше. Літера «Т».

Наступний невеличкий інцидент трапиться в Донкастері 11 вересня.

Бувайте.

Абеткар

Розділ двадцять перший

Опис убивці

Думаю, саме в той момент те, що Пуаро називав людським елементом, знову почало зникати з картинки. Скидалося на те, що у нас був період нормальних людських інтересів, бо розум уже не міг витримати цей непідробний жах.

Ми усі відчували неможливість щось робити, доки не прийшов четвертий лист, який відкривав сплановану сцену нового вбивства. Та атмосфера очікування принесла визволення від напруження.

Але тепер, із надрукованими словами, що насміхалися з білого цупкого паперу, полювання почалося знову.

Інспектор Кром прибув невдовзі зі Скотленд-Ярду, а відтак з'вилися Франклін Кларк і Меган Барнард.

Дівчина пояснила, що вона також приїхала з Бексгілла.

– Я хотіла про щось запитати містера Кларка.

Вона здавалася занепокоєною тим, щоб вибачитись і пояснити свій вчинок. Я просто завважив цей факт, не надаючи йому великого значення.

Лист, що було природно, заповнив мій розум, виключивши з нього всі інші думки.

Гадаю, Кром не був надто радий бачити різних учасників цієї драми. Він став украй офіційним і ухильним.

– Я заберу це з собою, містере Пуаро. Якщо вам потрібна копія...

– Ні, ні, не потрібна.

– Які ваші плани, інспекторе? – запитав Кларк.

– Всеохопні.

– Цього разу ми маємо впіймати його, – сказав Кларк. – Мушу сказати вам, інспекторе, що ми створили власну асоціацію, яка працюватиме з цією справою. Легіон зацікавлених сторін.

Інспектор Кром запитав у властивій йому манері:

– Невже?

– Я так розумію, інспекторе, ви не дуже доброї думки про аматорів?

– Навряд чи у вашому розпорядженні такі ж ресурси, правда, містере Кларк?

– У нас особиста мета, а це вже щось.

– Невже?

– Я вважаю, що ваше завдання не буде надто легким, інспекторе. Насправді, я радше думаю, що Абеткар знову обійшов вас.

Кром, як я помітив, часто вдавався до роздратованих промов, якщо інші методи зазнавали невдачі.

– Я не думаю, що цього разу люди матимуть багато підстав критикувати нас, – сказав він. – Той ненормальний надав нам більш ніж достатнє попередження. Одинадцять – це середина наступного тижня. Достатньо часу для розголосу в пресі. Весь Донкастер буде попереджений. Кожна душа, чиє прізвище починається на літеру «Д», буде насторожі – це все тільки на краще. Також ми відправимо в місто велику кількість поліцейських. Це вже організовано за згодою всіх начальників поліції Англії. Вийде весь Донкастер, поліція та цивільні, вийде, щоб спіймати одну людину, – і нам виправдано пощастить, ми маємо впіймати його!

Кларк спокійно сказав:

– Неважко зрозуміти, що ви не цікавитесь спортом, інспекторе.

Кром здивовано подивився на нього.

– Що ви маєте на увазі, містере Кларк?

– Чорт забирай, невже ви не розумієте, що *наступної середи в Донкастері будуть проходити верхогони «Сент-Леджер»*?

Щелепа інспектора провисла від подиву. Вперше в своєму житті він не зміг вимовити звичне: «О, невже?» Натомість він сказав:

– Це правда. Так, це ускладнює справу....

– Абеткар не дурень, навіть якщо й божевільний. Ми всі мовчали хвилину чи дві, уявляючи ситуацію, що склалась. Натомість людей на іподромі – запальна англійська публіка, що обожає спорт, – нескінченні перешкоди.

Пуаро пробурмотів:

– *C'est ingenieux. Tout de même c'est bien imaginé, ça*⁶².

– На мою думку, – сказав Кларк, – убивство станеться на іподромі, можливо, саме під час кінних верхогонів.

На мить його спортивні інстинкти взяли гору, і він поринув у приємні думки...

Інспектор Кром підвівся, прихопивши листа.

– «Сент-Леджер» – це перешкода, – визнав він. – Не пощастило.

Він вийшов. Ми почули голоси в холі. За хвилину зайшла Тора Грей.

Вона схвильовано сказала:

– Інспектор розказав мені, що є ще один лист. Де цього разу?

Надворі йшов дощ. Тора Грей була одягнена в підбите хутром чорне

пальто. Збоку на її золотистій голівці сидів маленький чорний капелюшок.

Вона зверталась саме до Франкліна Кларка і, підійшовши просто до нього та поклавши свою долоню на його плече, чекала відповіді.

— Донкастер, у день верхогонів «Сент-Леджер». Ми взялися до обговорення. Було цілком очевидно, що всі ми планували бути присутніми, але верхогони, без сумніву, ускладнювали плани, які ми склали заздалегідь.

Мене охопило почуття зневіри. Що, зрештою, може зробити ця маленька група з шести людей, якою б не була їх особиста зацікавленість цією справою? Там буде незліченна кількість поліцейських, пильних та напоготові, які спостерігатимуть за усіма ймовірними закутками. Що можуть зробити ще шість пар очей?

Наче у відповідь на мої думки, пролунав голос Пуаро. Він говорив радше як директор школи чи священник.

— *Mes enfants*⁶³, — сказав він. — Ми не повинні розпорошувати сили. Ми повинні підійти до цієї справи послідовно та впорядкувавши свої думки. Маємо шукати правду в собі, а не назовні. Маємо сказати собі, кожен з нас: що мені відомо про вбивцю? І таким чином скласти складний портрет людини, яку збираємося шукати.

— Ми нічого не знаємо про нього, — безпомічно зітхнула Тора Грей.

— Ні, ні, мадемуазель. Це неправда. Кожен із нас знає щось про нього — якби лише ми могли знати, що саме. Я впевнений, що знання є, якби тільки їх здобути.

Кларк похитав головою.

— Ми нічого не знаємо — старий він чи молодий, білявий чи чорнявий! Ніхто з нас ніколи не бачив його й не розмовляв з ним! Ми говорили про все, що знаємо, і не раз.

— Не про все! Наприклад, міс Грей сказала нам, що не бачила й не розмовляла з жодними незнайомцями в день убивства сера Кармайкла Кларка.

Тора Грей кивнула.

— Це цілковита правда.

— Та невже? *Леді Кларк сказала нам, мадемуазель, що зі свого вікна вона бачила, як ви стояли на порозі й розмовляли з якимось чоловіком.*

— Вона бачила, як я розмовляла з незнайомцем? — Дівчина здавалася щиро враженою. Без сумніву, цей чистий, ясний погляд не міг бути нещирим.

Вона похитала головою.

— Леді Кларк, мабуть, помилилась. Я ніколи... О! Цей вигук вирвався зненацька. Її щокі залив рум'янець.

– Тепер я пригадую! Як нерозумно! Я забула про це. Але це було неважливо. Просто один із тих, що приходять продати панчохи, – ви ж знаєте, колишні військові. Вони дуже наполегливі. Потрібно було позбутися його. Я саме йшла через хол, коли він підійшов до дверей. Він заговорив до мене, замість того щоб подзвонити, але мав цілком безневинний вигляд. Думаю, тому я й забула про нього.

Пуаро снував туди-сюди, обхопивши голову руками. Він із запалом щось бурмотів сам до себе, і ніхто нічого не говорив, натомість усі лише пильно дивилися на нього.

– Панчохи, – бурмотів він. – Панчохи... панчохи... панчохи... *ça vient*⁶⁴... панчохи... панчохи... це *motif*. Так... три місяці тому... у той день... і тепер. *Bon Dieu*, я зрозумів!

Він випростався й зосередив на мені гордовитий погляд.

– Ви пам’ятаєте, Гастінгсе? Андовер. Крамниця. Ми піднімаємось нагору. Спальня. На стільці. *Пара нових шовкових панчіх*. І тепер я знаю, що привернуло мою увагу два дні тому. Це були ви, мадемуазель. – Він звернувся до Меган. – Ви говорили про вашу матір, яка плакала, тому що *купила вашій сестрі нові панчохи в день убивства*...

Він обвів нас усіх поглядом.

– Ви розумієте? Це той самий мотив, повторений тричі. Це не може бути збігом. Коли мадемуазель говорила, в мене було відчуття, що те, що вона каже, з чимось пов’язане. Тепер я знаю з чим. Зі словами, сказаними сусідкою місіс Ашер, місіс Фаулер. Про людей, які завжди намагаються *продати* вам якісь речі, – і вона згадала *панчохи*. Скажіть мені, мадемуазель, це правда чи ні, що ваша мати купила ті панчохи не в крамниці, а в когось, хто прийшов до дверей?

– Так... так... справді. Тепер пригадую. Вона казала щось про те, як шкода тих нещасних людей, які ходять і намагаються щось продати.

– Але де зв’язок? – вигукнув Франклін. – Те, що людина прийшла продавати панчохи, нічого не доводить!

– Кажу ж вам, друзі, це не може бути збігом. Три злочини – і щоразу людина продає панчохи й досліджує місце.

Він повернувся до Тори.

– *A vous la parole!*⁶⁵ Опишіть цього чоловіка.

Вона безпорадно подивилася на нього.

– Я не можу... Не знаю, як... Він мав окуляри, думаю... І поношене пальто...

– *Mieux que ça, mademoiselle*⁶⁶.

– Він був сутулим... Я не знаю. Я на нього майже не дивилась. Він не з тих людей, яких помічають...

Пуаро похмуро сказав:

– Ви повністю маєте рацію, мадемуазель. Увесь секрет убивств прихований у вашому описі вбивці, бо, без сумніву, він *був* убивцею! «*Він не з тих людей, яких помічають*». Так, у цьому немає сумніву... Ви описали вбивцю!

Розділ двадцять другий

(Не від імені капітана Гастінгса)

I

Містер Александр Бонапарт Каст сидів непохитно. Він навіть не торкнувся сніданку, який уже захолов на тарілці. Газета прихилена до чайничка, і саме її містер Каст читав із жадібним інтересом.

Раптом він встав, хвилину походив туди-сюди, потім знову опустився на стілець біля вікна. Зі здавленим стогоном він схилив голову на руки.

Він не чув, як відчинилися двері. На порозі стояла місіс Марбері, його домовласниця.

– Я хотіла запитати, містере Каст, чи не бажаєте ви хорошого... Що сталося? Ви погано почуваетесь?

Містер Каст підняв голову.

– Дрібниці. Це все дрібниці, місіс Марбері. Так, я не дуже добре почувуюсь цього ранку.

Місіс Марбері поглянула на тацю зі сніданком.

– Я так і зрозуміла. Ви не торкнулися сніданку. Вам знову дошкуляє голова?

– Ні. Тобто так... Я... Мені просто трохи зле.

– Так, ви вже вибачте. У такому разі ви ж нікуди не збираєтесь іти сьогодні?

Містер Каст різко підвівся.

– Ні, ні. Я мушу йти. Справи. Важливі. Дуже важливі.

Його руки тремтіли. Побачивши Каста таким схвильованим, місіс Марбері намагалася заспокоїти його.

– Гаразд, якщо треба – то треба. Далеко їдете цього разу?

– Ні. Я збираюсь до... – Секунду чи дві він вагався. – Челтнема.

Було щось дивне в тому, як невпевнено він вимовив це слово, тож місіс Марбері здивовано подивилась на нього.

– Челтнем – гарне місце, – сказала вона, підтримуючи бесіду. – Я їздила туди з Брістоля якогось року. Там такі хороші магазини.

– Гадаю, що так.

Місіс Марбері нахилилась доволі незграбно – сутулість не личила їй

фігурі, – щоб підняти газету, яка лежала зім'ята на підлозі.

– Тепер у газетах не пишуть нічого, крім тієї справи про вбивство, – сказала вона, подивившись на заголовки, й поклала газету назад на стіл. – У мене від цього мурашки по тілу. Я таке не читаю. Це все знову нагадує Джека-Різника.

Губи містера Каста ворушились, але не було чути ні звуку.

– Донкастер – це місце, де він збирається скоїти наступне вбивство, – сказала місіс Марбері. – Вже завтра! Скажіть чесно, у вас теж мурашки по тілу, правда? Якби я жила в Донкастері й моє ім'я починалося на літеру «Д», я б сіла в перший-ліпший потяг, ось що я б зробила. Я б не ризикувала. Що ви сказали, містере Каст?

– Нічого, місіс Марбері, нічого.

– Це все кінні верхогони. Без сумніву, він думає, що там для нього буде можливість. Кажуть, туди прямують сотні поліцейських. Але, містере Каст, вигляд у вас справді поганий. Може, краще трохи чогось з'їсти? Правду кажучи, вам не варто подорожувати сьогодні.

Містер Каст випрямився.

– Це необхідно, місіс Марбері. Я завжди був пунктуальним у тому, що стосується призначених зустрічей. Люди повинні, вони повинні мати довіру до вас! Коли я вирішив щось зробити, то роблю. Це єдиний спосіб досягти успіху в... в справі.

– Але якщо ви хворі?

– Я не хворий, місіс Марбері. Просто трохи схвилюваний через... різні особисті справи. Я погано спав. Зі мною справді все гаразд.

Він говорив так рішуче, що місіс Марбері забрала тацю зі сніданком і неохоче залишила кімнату.

Містер Каст витягнув з-під ліжка валізу й почав пакувати речі. Піжама, зубна щітка й мило, запасний комірць, шкіряні капці. Потім, відімкнувши сервант, він перемістив десь із дюжину плоских картонних коробок розміром сім на десять дюймів із полиці у валізу.

Чоловік лише кинув погляд на залізничний довідник на столі, а потім вийшов із кімнати з валізою в руці.

Поставивши її на підлогу в холі, містер Каст одягнув пальто та капелюха. При цьому він так глибоко зітхнув, що дівчина, яка вийшла з сусідньої кімнати, занепокоєно подивилась на нього.

– Щось трапилось, містере Каст?

– Нічого, міс Лілі.

– Ви так зітхнули!

Містер Каст раптом спитав:

– Міс Лілі, ви вірите в передчуття? Погані передчуття?

– Ну, я насправді не знаю... Звичайно, бувають дні, коли просто відчуваєш, що все йде не так, і дні, коли відчуваєш, що все гаразд.

– Зрозуміло, – сказав містер Каст.

Він знову зітхнув.

– Що ж, до побачення, міс Лілі. До побачення. Я знаю, ви завжди були доброю до мене.

– Ну, не прощайтесь так, наче їдете назавжди, – засміялась Лілі.

– Ні, ні, звісно ні.

– Побачимось у п'ятницю, – засміялась дівчина. – Куди їдете цього разу? Знову на узбережжя?

– Ні, ні... у Челтнем.

– Що ж, там теж добре. Але не так само, як у Торкі. Там, мабуть, чудово. Я хочу поїхати туди наступного року на вихідні. До речі, ви, мабуть, були доволі близько від місця вбивства... вбивства за абеткою. Воно сталося, коли ви були там, адже так?

– Ну, так. Але Чарстон за шість чи сім миль звідти.

– Але все одно це, мабуть, було зворушливо! Ви ж могли пройти повз убивцю на вулиці! Могли бути зовсім близько!

– Так, звісно, що міг, – сказав містер Каст зі скривленою гіркою посмішкою, яку помітила Лілі.

– О, містере Каст, поганий у вас вигляд.

– Зі мною все гаразд, все добре. До побачення, міс Марбері.

Він незграбно взяв капелюх, підхопив портфель і поспішно вийшов.

– Дивакуватий старий, – поблажливо сказала Лілі Марбері. – На мою думку, трохи несповна розуму.

II

Інспектор Кром сказав своєму підопічному:

– Дістаньте мені список усіх фірм, що виробляють панчохи, та порозпитуйте їх. Мені потрібен список усіх їхніх агентів, зрозуміло, тих людей, які продають по роз'їздах і настирливо шукають замовлень.

– Це пов'язано з абетковою справою, сер?

– Так. Одна з ідей містера Еркюля Пуаро. – Інспектор говорив зневажливим тоном. – Напевно, нічого з цього не вийде, але не годиться нехтувати жодним шансом, яким би незначним він не був.

– Правда ваша, сер. Містер Пуаро у свій час зробив багато хорошого, але думаю, що зараз він трохи несповна розуму, сер.

– Він шарлатан, – сказав інспектор Кром. – Весь час вигадусь. Заплутусь

людей. Але *мене* не проведеш. А зараз домовимось про Донкастер...

III

Том Гартіган сказав до Лілі Марбері:

– Бачив вашого старого жовніра сьогодні вранці.

– Кого? Містера Каста?

– Каста. Біля Юстона. Як завжди, схожий на мокру курку. Думаю, цей чоловік трохи псих. Треба, щоб хтось наглядав за ним. Спочатку він впустив свою газету, а потім – квиток. Я підняв, а він навіть не помітив, що загубив його. Подякував мені схвильовано, але не думаю, що впізнав мене.

– О, звісно, – сказала Лілі. – Він бачить тебе лише коли ти проходиш повз у холі, причому не завжди.

Вони протанцювали один танець на майданчику.

– Ти чудово танцюєш, – сказав Том.

– Продовжимо, – сказала Лілі й наблизилась ще трохи вперед.

Вони знову протанцювали.

– Ти сказав Юстон чи Паддінгтон? – раптом запитала Лілі. – Я про те, де ти бачив старого Каста.

– Юстон.

– Ти впевнений?

– Звісно, я впевнений. А що?

– Дивно. Я думала, що в Челтнем їдуть із Паддінгтона.

– Так і є. Але старий Каст не їхав у Челтнем. Він збирався в Донкастер.

– У Челтнем.

– У Донкастер. Я знаю, дівчинко! Я ж підняв його квиток, чи не так?

– Але ж він сказав мені, що їде в Челтнем. Я впевнена, що так він сказав.

– О, ти неправильно зрозуміла. Він їхав у Донкастер, це точно. Деяким людям щастить більше, ніж іншим. Я поставив на Світлячка на «Леджері», хотів би побачити, як він мчить.

– Не думаю, що містер Каст поїхав на кінні верхогони, це не схоже на нього. О, Томе, сподіваюся, його не вб'ють. Адже в Донкастері має відбутись абеткове вбивство.

– Із Кастом усе буде добре. Його ім'я починається не на літеру «Д».

– Його могли вбити минулого разу. Він був поблизу Чарстона в Торкі, коли сталось останнє вбивство.

– Невже? Оце так збіг, правда?

Він засміявся.

– Він не був перед тим у Бексгіллі, еге ж?

Лілі насупила брови.

– Він поїхав... Так, я пам'ятаю, що він поїхав, бо забув свій купальний костюм. Мати лагодила його. І вона сказала: «Що ж, містер Каст поїхав учора без свого купального костюма», а я відповіла: «Та що старий купальний костюм, там сталося жахливе вбивство, в Бексгіллі задушили дівчину».

– Гаразд, але якщо йому був потрібний купальний костюм, то він збирався їхати на узбережжя. Послухай, Лілі. – Його обличчя зморщилося від подиву. – А як щодо того, що твій старий і є вбивцею?

– Бідний містер Каст? Він не образить і мухи, – засміялася Лілі.

Вони щасливо затанцювали, в їхніх безтурботних думках не було нічого, крім задоволення від перебування разом.

Однак у їхній підсвідомості щось захвилювалось...

Розділ двадцять третій

11 вересня. Донкастер

Донкастер!

Гадаю, я запам'ятаю 11 вересня на все життя.

Справді, щоразу, коли згадується «Сент-Леджер», я автоматично думаю не про верхогони, а про вбивство.

І коли згадую, на перший план завжди виходить це нудотне відчуття непридатності. Ми були там, на місці, – Пуаро, я, Кларк, Фрейзер, Меган Барнард, Тора Грей і Мері Дровер, але, зрештою, *що ми могли вдіяти?*

У нас жевріла слабка надія впізнати в багатотисячному натовпі обличчя чи постать, яку ледь могли розгледіти один, два чи три місяці тому.

Насправді все було ще більш незвично. З усіх нас єдиною людиною, яка могла б його впізнати, була Тора Грей.

Від напруження її безтурботність зникла. Її спокійна, впевнена поведінка розвіялась. Вона сиділа, заламуючи руки, і, мало не плачучи, незв'язно зверталася до Пуаро.

– Я ніколи на нього не дивилась... Чому? Яка я була дурна. А тепер ви від мене залежите, всі ви... і я вас підведу. Бо навіть якщо я його побачу, то не впізнаю. У мене погана пам'ять на обличчя.

Пуаро, що би він мені не казав і як би жорстко не критикував дівчину, зараз не виказував нічого, окрім доброти. Він був аж занадто делікатний. Мене вразило, що Пуаро не менше, ніж я, співчував красуні в біді.

Він по-доброму поплескав її по плечу.

– Ну-ну, *petite*⁶⁷, без істерики. Нам цього не потрібно. Якщо побачите цього чоловіка, ви його впізнаєте.

– Звідки ви знаєте?

– О, для цього є безліч причин – одна з них, приміром, те, що червоний колір змінює чорний.

– Пуаро, що ви маєте на увазі? – вигукнув я.

– Я говорю мовою гравців. У рулетці протягом тривалого часу може випадати чорний колір, але зрештою колись таки *випаде червоний*. Це математичний закон імовірності.

– Ви маєте на увазі, що удача повернеться до нас?

– Саме так, Гастінгсе. І саме тут гравцеві (а вбивця, зрештою, є тим-таки гравцем, просто вищого рівня, оскільки ризикує не грішми, а життям) часто бракує розумної передбачливості. Бо він виграв і, як гадає, й надалі *продовжуватиме* вигравати! Як гравець не може в потрібний час покинути стіл із повними кишнями, так і вбивця, який *успішно скоїв злочин*, не може *навіть уявити собі можливості невдачі*! Він приписує собі всі заслуги. Але кажу вам, друзі мої, що жоден злочин, яким би ретельно спланованим він не був, не може бути успішним без удачі!

– Чи не заходить це надто далеко? – засумнівався Франклін Кларк.

Пуаро схвильовано замахав руками.

– Ні, ні. Шанси рівні, але все мусить бути на вашу користь. Подумайте! Могло статися так, що хтось зайшов у крамницю місіс Ашер саме в той момент, коли вбивця виходив звідти. Ця людина, можливо, заглянула б за прилавок і, побачивши мертву жінку, або відразу схопила б убивцю, або ж детально описала б його поліції, тож того б негайно заарештували.

– Так, звісно, це можливо, – зізнався Кларк.

– Йдеться про те, що вбивця повинен ризикнути.

– Точно. Вбивця завжди гравець. Як і багато гравців, убивці часто не знають, коли зупинитись. Із кожним злочином він упевнюється у своїх здібностях. Відчуття міри спотворюється. Він не каже собі: «Я розумний і везучий!» Ні, він каже тільки: «Я розумний!» І думка про його кмітливість зростає, а потім, *mes amis*, кулька крутиться й зупиняється – і випадає новий номер, і круп'є виголошує «*Rouge*⁶⁸».

– І ви думаєте, це таки станеться? – нахмурившись, спитала Меган.

– Рано чи пізно це повинно статись! Досі *удача була на боці злочинця* – рано чи пізно вона повинна повернутися до нас. Я вважаю, що вона вже повернулась! Підказка, пов'язана з панчохами, – це тільки початок. Тепер для нього все піде не так! І він почне робити помилки...

– Думаю, ви нас просто розраджуєте, – сказав Франклін Кларк. – Нам усім потрібно трохи заспокоїтись. Відколи я прокинувся, мене просто паралізує відчуття безпорадності.

– Мені видається малоімовірним, що ми можемо зробити щось справді практичне, – сказав Дональд Фрейзер.

Меган вигукнула:

– Доне, не капітулуй так легко.

Трохи зашарівшись, Мері Дровер сказала:

– Я маю на увазі: ніколи не знаєш. Цей підступний лиходій тут, і ви... Зрештою, іноді зустрічаєш людей у найкумедніших ситуаціях.

Я випалив:

– Якби тільки ми могли зробити щось більше.

– Гастінгсе, ви повинні пам'ятати: поліція робить усе можливе. Залучені спеціальні констеблі. Можливо, інспектор Кром і дратує нас, але він дуже здібний офіцер поліції, і полковник Андерсон, головний констебль, також людина справи. Вони вжили всіх заходів для спостереження й патрулювання міста та іподрому. Скрізь будуть поліцейські в цивільному. Також проводиться кампанія в пресі. Громадськість попереджена.

– Думаю, він не наважиться, – безнадійно похитав головою Дональд Фрейзер. – Це ж можна збожеволіти!

– На жаль, – сухо сказав Кларк, – він уже божевільний! Що думаєте, мсьє Пуаро? Він відмовиться від свого задуму чи намагатиметься довести його до кінця?

– Гадаю, він такий одержимий, що спробує дотриматися своєї обіцянки! Не виконати її – це все одно що зізнатись у невдачі, а його божевільний егоїзм ніколи цього не дозволить. Мушу сказати, що доктор Томпсон теж так вважає. Сподіваємося, його схоплять при самій спробі скоїти злочин.

Дональд знову похитав головою.

– Він дуже хитрий.

Пуаро глянув на годинник. Ми зрозуміли натяк. Ще раніше ми вирішили, що робитимемо впродовж дня – вдень патрулюватимемо вулиці, а потім займемо місця в різних частинах іподрому.

Я кажу «ми». Звісно, в моєму випадку від такого патрулювання було мало користі, адже я ніколи не бачив Абеткаря. Однак, оскільки ідея полягала в тому, щоб охопити якомога більшу територію, я зголосився супроводжувати одну з дам.

Пуаро погодився. І боюсь, я помітив вогник у його очах. Дівчата пішли надягати капелюшки. Дональд Фрейзер стояв і дивився у вікно, очевидно, про щось задумавшись. Франклін Кларк глянув на нього, та потім, мабуть, вирішивши, що той надто абстрактний слухач, стишив голос і звернувся до Пуаро.

– Послухайте, мсьє Пуаро. Я знаю, ви були в Чарстоні й зустрічалися з дружиною мого брата. Вона щось сказала, чи, може, натякала... Тобто вона щось узагалі припустила?

Він, зніяковівши, замовк.

Пуаро відповів так невинно, що це викликало в мене сильну підозру.

– *Comment?* Що саме натякнула або припустила дружина вашого брата? Франклін Кларк побуряковів.

– Можливо, ви думаєте, що зараз не час на особисті справи...

– *Du tout!*

– Але я вважаю, що треба говорити прямо.

– Чудовий підхід.

Думаю, цього разу Кларк став підозрювати, що за спокійним обличчям Пуаро щось ховається. Він ледь вимовив:

– Моя невістка дуже приємна жінка, вона завжди мені подобалася, але деякий час вона хворіла, а при такій хворобі дають наркотики і все таке – ну і часто про таких людей можуть подумати всяке різне!

– І?

Тепер, безсумнівно, очі Пуаро замерехтіли.

Але Франклін Кларк, занурений у своє дипломатичне завдання, цього не помітив.

– Це щодо Тори, міс Грей, – сказав він.

– О, то ви говорите про міс Грей? – У голосі Пуаро прозвучало невинне здивування.

– Так. Леді Кларк має певні ідеї. Розумієте, Тора, міс Грей, доволі красива дівчина.

– Можливо, так, – визнав Пуаро.

– А жінки, навіть найкращі з них, трохи їдкі щодо інших жінок. Звісно, Тора була безцінна для мого брата – він завжди казав, що вона була найкращою секретаркою з тих, що в нього були. Він дуже її любив. Але це все було дуже прямо й чесно. Я маю на увазі, що Тора не з тих дівчат...

– Ні? – люб'язно сказав Пуаро.

– Але моя невістка вбила собі в голову... Думаю, це ревність. Не те щоб вона це колись показала. Але після смерті Кара, коли постало питання, щоб міс Грей залишилася, Шарлотта дуже розлютилась. Звісно, це почасти хвороба, морфій і все таке, як каже медсестра Кепстік. Вона каже, що ми не повинні звинувачувати Шарлотту за ці думки.

Він замовк.

– Так?

– Мсьє Пуаро, я просто хочу, щоб ви зрозуміли: тут немає нічого такого. Це просто уява хворої жінки. Ось гляньте, – він понишпорив у кишені, – цього листа я отримав від свого брата, коли був у Малайських Штатах. Я хочу, щоб ви його прочитали, тому що він чітко показує їхні стосунки.

Пуаро взяв листа. Франклін став поруч з ним і, вказуючи пальцем, прочитав деякі уривки вголос:

...справи тут як і зазвичай. Шарлотта майже не відчуває болю. Хотів би

я сказати більше. Можливо, пам'ятаєш Тору Грей? Вона мила дівчина й дуже мене підтримує. Не знаю, що в ці важкі часи робив би без неї. Її співчуття та зацікавлення незмінні. У неї вишуканий смак і чуття на красиві речі, і вона розділяє мою пристрасть до китайського мистецтва. Мені просто пощастило зустріти її. Жодна донька не може бути ближчим чи співчутливішим другом. Її життя було складним і не завжди щасливим, але я радий відчувати, що тут у неї є дім і щира любов.

– Розумієте, – сказав Франклін, – ось що відчував до неї мій брат. Він сприймав її як доньку. І я вважаю несправедливим, що тепер, коли мій брат мертвий, його дружина практично виганяє її з дому! Мсьє Пуаро, насправді жінки – це дияволиці.

– Не забувайте, що ваша невістка хвора, їй боляче.

– Знаю. Я продовжую це собі повторювати. Не можна її засуджувати. І все-таки я вирішив показати вам цього листа. Не хочу, щоб у вас склалося помилкове враження про Тору лише на основі слів леді Кларк.

Пуаро повернув листа.

– Можу вас запевнити, – усміхаючись, сказав він, – що ніколи не дозволю собі скласти помилкове враження лише на основі чийхось слів. Я роблю власні судження.

– Ну, – сказав Кларк, сховавши листа. – У будь-якому разі, радий, що показав вам його. Сюди йдуть дівчата, то нам краще піти.

Коли ми вийшли з кімнати, Пуаро покликав мене.

– Гастінгсе, ви збираєтесь супроводжувати експедицію?

– О так. Я засмучусь, якщо нічого не робитиму.

– Гастінгсе, разом з роботою для тіла є робота для розуму.

– Ну, з цим ви справляєтесь краще за мене, – сказав я.

– Ви безперечно маєте рацію, Гастінгсе. Я правильно припускаю, що ви хочете супроводжувати одну з леді?

– Такий був задум.

– І якій леді ви пропонуєте скласти компанію?

– Ну... Я... я ще не думав.

– Як щодо міс Барнард?

– Вона доволі незалежна, – завагався я.

– Міс Грей?

– Так. Краще вона.

– Думаю, ви, Гастінгсе, дуже нечесні. Для себе ви вже вирішили провести цей день із білявим ангелом!

– О, справді, Пуаро!

– Мені шкода руйнувати ваші плани, але мушу попросити вас супроводжувати когось іншого.

– О, добре. Я думаю, що у вас є слабкість до цієї білявої ляльки.

– Леді, яку ви мусите сьогодні супроводжувати, – це Мері Дровер, і попрошу вас не залишати її на самоті.

– Але, Пуаро, чому?

– Тому що, мій дорогий друже, її прізвище починається з літери «Д». А ми не можемо ризикувати.

Я зрозумів справедливість його зауваження. Спочатку це видавалося надуманим, але потім я усвідомив: якщо Абеткар так затято ненавидить Пуаро, він цілком може бути в курсі наших справ. І в цьому разі ліквідація Мері Дровер може стати його сильним четвертим ударом.

Однак обіцянку я дав і дотримаю її.

Я вийшов, залишивши Пуаро в кріслі біля вікна.

Перед ним була маленька рулетка. Коли я виходив із дверей, він крутнув її й гукнув до мене:

– *Rouge* – це добрий знак, Гастінгсе. На удачу!

Розділ двадцять четвертий

(Не від імені капітана Гастінгса)

Містер Лідбеттер роздратовано щось прохрипів, коли його сусід устав і незграбно спіткнувся біля нього, впустив капелюха на сидіння попереду й нахилився, щоб дістати його.

Усе це в кульмінаційний момент фільму «Жоден горобець» – тієї зіркової, захопливої драми пафосу і краси, яку вже цілий тиждень прагнув подивитися містер Лідбеттер.

Золотоволоса героїня, яку грає Кетрін Ройял (на думку містера Лідбеттера, найкраща актриса в світі), саме дала волю почуттям, обурюючись хрипким голосом:

– Ніколи. Я радше голодуватиму. Але я не голодуватиму. Запам'ятайте ці слова: *Жоден горобець не впаде...*

Містер Лідбеттер роздратовано провів головою справа наліво. Люди! І чому ці люди не могли дочекатися кінця фільму... а взяти й піти саме на цьому зворушливому моменті.

А, це було на краще. Докучливий джентльмен пройшов повз нього й вийшов. Містерові Лідбеттеру стало видно весь екран, і Кетрін Ройял стояла біля вікна в особняку Ван Шрайнер у Нью-Йорку.

А тепер вона сідає в потяг із дитиною на руках... Які цікаві в них в Америці потяги – зовсім не схожі на англійські.

А потім знову Стів у своїй хатині в горах...

Фільм наближався до свого емоційного й напіврелігійного кінця.

Коли ввімкнулося світло, містер Лідбеттер із задоволенням зітхнув.

Він повільно піднявся на ноги, трохи мружачись.

Містер Лідбеттер ніколи не виходив із кінотеатру надто поспішно. Йому завжди потрібна була мить чи дві, щоб повернутися до прозаїчної реальності повсякденного життя.

Він озирнувся. Не так багато людей у цей день, природно. Всі на верхогонах. Містер Лідбеттер не схвалював верхогонів, ані гральних карт, ані випивки чи курива. Це залишало йому більше енергії для насолоди від походу в кіно.

Усі поспішали до виходу. Містер Лідбеттер готовий був слідувати за ними. Чоловік у кріслі навпроти нього спав – плюхнувся у своє крісло.

Містер Лідбеттер обурився від думки, що хтось може спати під час такої драми, як «Жоден горобець». Розгніваний джентльмен звернувся до чоловіка, що спав, витягнувши ноги й загороджуючи дорогу:

– Вибачте, сер.

Містер Лідбеттер підійшов до виходу. Він озирнувся.

Здавалося, позаду була якась метушня. Швейцар... невелика купка людей... Можливо, цей чоловік не спав, а був дуже п'яний...

Він завагався, а потім пішов – і вчинивши так, пропустив сенсацію дня, навіть більшу, аніж ту, що Нот Галф переміг у «Сент-Леджері» при ставках 85 до 1.

Швейцар сказав:

– Думаю, сер, ви маєте рацію... Він хворий... Що... сер, що сталося?

Хтось узяв його за руку і, скрикнувши, розглядав червоний липкий мазок.

– Кров...

У швейцара вирвався притамований крик.

Він помітив кутик чогось жовтого, що виступало з-під сидіння.

– Чорт забирай! – сказав він. – Це ж А... «АВС».

Розділ двадцять п'ятий

(Не від імені капітана Гастінгса)

Містер Каст вийшов із кінотеатру «Регал сінема» й подивився на небо.

Прекрасний вечір... Справді прекрасний вечір...

У голову прийшла цитата з Браунінга: «Бог у небі. Все добре зі світом».

Він завжди любив цю цитату.

Але були часи, дуже часто, коли він відчував, що це неправда...

Він рушив уздовж вулиці й продовжував усміхатися, поки не прийшов до «Чорного лебедя», де зупинився.

Піднявся сходами у свою спальню, в задушливу кімнатку на другому поверсі, вікна якої виходили на потужний двір і гараж.

Коли увійшов до кімнати, усмішка раптом зникла. На рукаві біля манжети була пляма. Він невпевнено торкнувся її: волога й червона – кров...

Його рука опустилася в кишеню, і він щось звідти дістав – довгий тонкий ніж. Лезо теж було липке й червоне...

Містер Каст просидів доволі довго.

Потім, як загнаний звір, обвів поглядом кімнату.

Гарячково провів язиком по губах...

– Це не моя провина, – сказав містер Каст.

Видавалося, наче він із кимсь сперечався – немов школяр благав про щось директора.

Він знову провів язиком по губах...

Знову невпевнено торкнувся рукава пальта.

Оглянув кімнату й зупинився на мийнику.

За хвилину він наливав у раковину воду із старомодного глечика.

Знявши пальто, прополоскав рукав, обережно його віджимаючи...

Тьху! Вода стала червоною...

Постукали в двері.

Він нерухомо застиг.

Двері відчинились. Це була пухкенька молода жінка з глечиком у руці.

– Пробачте, сер. Гаряча вода, сер.

Він спромігся сказати:

– Дякую вам... Я вже помився холодною...

Чому він це сказав? Її погляд зупинився на раковині.

Він несамовито викрикнув:

– Я, я порізав руку...

Запала пауза – так, звісно, дуже довга пауза, перш ніж вона сказала:

– Так, сер.

І вийшла, зачинивши за собою двері.

Містер Каст немов закам'янів.

Він слухав.

Нарешті прийшло...

Були голоси, вигуки, кроки сходами?

Каст не чув нічого, окрім биття власного серця...

Потім ступор раptom минувся і він пожвавився.

Натягнув пальто, навшпиньки підійшов до дверей і відчинив їх. Жодних звуків, окрім знайомого шуму з бару. Чоловік ковзнув сходами вниз...

Нікого. Це була удача. Він зупинився біля підніжжя сходів. Куди тепер?

Каст уже вирішив. Він шмигнув уздовж проходу й вийшов через двері, які вели у двір. Кілька водіїв длубалися в машинах і обговорювали переможців та переможених.

Містер Каст поспішив через двір і вийшов на вулицю. Перший поворот праворуч, потім ліворуч і знову праворуч...

Чи ризикне він піти на вокзал?

Так, там будуть натовпи людей, додаткові потяги. Якщо удача буде на його боці, він зробить усе правильно...

Якщо тільки удача буде з ним...

Розділ двадцять шостий

(Не від імені капітана Гастінгса)

Інспектор Кром слухав емоційну розповідь містера Лідбеттера.

– Запевняю вас, інспекторе, моє серце перестане битися, коли про це думаю. Він, мабуть, увесь сеанс сидів поруч зі мною!

Інспектор Кром, абсолютно байдужий до серця містера Лідбеттера, сказав:

– Дозвольте мені дещо уточнити. Цей чоловік вийшов ближче до кінця фільму...

– «Жоден горобець» із Кетрін Ройял, – автоматично пробурмотів містер Лідбеттер.

– Він проходив повз вас і при цьому спіткнувся...

– Він прикинувся, що спіткнувся, тепер я це розумію. Потім перекинувся через сидіння, щоб підібрати свого капелюха. Мабуть, саме тоді й заколов бідолаху.

– Ви нічого не чули? Крик? Або зойк?

Містер Лідбеттер нічого не чув, окрім хриплого голосу Кетрін Ройял, і його жвава уява вигадала стогін.

Інспектор Кром сприйняв цей стогін за чисту монету й велів йому продовжувати.

– І тоді він вийшов.

– А ви можете його описати?

– Це був дуже великий чоловік. Шість футів як мінімум. Гігант.

– Світлий чи темний?

– Я... Я точно не знаю. Думаю, він був лисий. Мав зловісний вигляд.

– Він не кульгав, еге ж? – запитав інспектор Кром.

– Так, так, тепер, коли ви про це заговорили, думаю, він кульгав. Дуже темно, він, можливо, був змішаної раси.

– Коли востаннє вмикали світло, він сидів у своєму кріслі?

– Ні. Він прийшов, коли фільм уже почався.

Інспектор Кром кивнув, простягнув містеру Лідбеттеру протокол для підпису й позбувся його.

– Це найгірший у світі свідок, – похмуро зауважив він. – Він скаже все що завгодно, якщо його спрямовувати. Цілком зрозуміло, що він не має ані

найменшого уявлення, який на вигляд цей чоловік. Покличмо знову швейцара.

Швейцар, очевидно колишній військовик, увійшов і став струнко, спрямувавши погляд на полковника Андерсона.

– Тепер, Джеймсоне, послухаємо вашу історію.

Джеймсон віддав честь.

– Так, сер. Кінець сеансу, сер. Мені сказали, що джентльмен захворів, сер. Джентльмен розвалився в кріслі за два шилінги й чотири пенси. Інші джентльмени стояли навколо. Мені здалося, що джентльмен мав поганий вигляд, сер. Один із джентльменів, який стояв поруч, торкнувся рукою пальта хворого чоловіка і звернув мою увагу. Кров, сер. Було зрозуміло, що джентльмен мертвий – його зарізали, сер. Мою увагу привернув залізничний довідник «АВС», сер, під сидінням. Бажаючи діяти правильно, я його не торкався, а одразу повідомив поліцію, що сталася трагедія.

– Дуже добре. Джеймсоне, ви вчинили дуже правильно.

– Дякую вам, сер.

– Ви помітили чоловіка, який устав із сидіння за два шилінги та чотири пенси за п'ять хвилин до того?

– Їх було кілька, сер.

– Не могли б ви їх описати?

– Боюся, що ні, сер. Один із них – містер Джеффрі Парнелл. А ще там був молодий хлопець, Сем Бейкер, зі своєю молодого леді. Більше я не помітив нікого особливого.

– Шкода. Джеймсоне, цього досить.

– Так, сер.

Швейцар віддав честь і пішов.

– У нас є медичний висновок, – сказав полковник Андерсон.

– Послухаємо тепер чоловіка, що знайшов його.

Прийшов поліцейський і віддав честь.

– Сер, тут містер Еркюль Пуаро й ще один джентльмен.

Інспектор Кром насупився.

– Ну, добре, – сказав він. – Запросімо краще їх.

Розділ двадцять сьомий

Донкастерське вбивство

Я увійшов слідом за Пуаро і вловив кінець зауваження інспектора Крома.

Він і начальник поліції видавалися стурбованими і пригніченими.

Полковник Андерсон привітав нас кивком голови. – Радий, що ви прийшли, мсьє Пуаро, – чемно сказав він. Думаю, він здогадався, що зауваження Крома долетіло до наших вух. – Бачте, нам знову дали ляпаса.

– Ще одне вбивство Абеткаря?

– Так. Дуже зухвала робота. Чоловік нахилився і вдарив хлопця ножом у спину.

– Цього разу заколов?

– Так, він трохи змінює свої методи, правда? Удар по голові, удушення, тепер ось ніж. Універсальний диявол. Ось медичний висновок, якщо хочете глянути. – І підсунув папери до Пуаро. – Довідник «АВС» лежав на долівці, під ногами мертвого, – додав він.

– Труп опізнали? – запитав Пуаро.

– Так. Цього разу Абеткаря припустився помилки, якщо це вас задовольнить. Померлого чоловіка звали Ерлсфілд – Джордж Ерлсфілд. Перукар за професією.

– Цікаво, – прокоментував Пуаро.

– Може, пропустили літеру, – припустив полковник.

Мій друг із сумнівом похитав головою.

– Прослухаймо наступного свідка? – запитав Кром. – Йому треба додому.

– Так, продовжуймо.

Увійшов джентльмен середніх років, який виразно скидався на жабулакея з «Аліси в Країні див». Він був дуже схвильований, і його голос аж дзвенів від емоцій.

– Це найбільш приголомшлива подія в моєму житті, – прохрипів він. – У мене слабке серце, сер, дуже слабке серце, для мене це могло закінчитися смертю.

– Ваше ім'я, будь ласка, – сказав інспектор.

– Даунз. Роджер Еммануель Даунз.

– Професія?

– Учитель у Гайфілдській школі для хлопчиків.

– Тепер, містере Даунз, розкажіть нам, що сталося.

– Джентльмени, можу коротко вам про це розповісти. Коли закінчився фільм, я піднявся зі свого місця. Місце зліва від мене було порожнім, але на наступному сидів чоловік, мабуть, він спав. Я не зміг пройти повз нього до виходу, оскільки його ноги стирчали в прохід. Тож попросив його дозволити мені пройти. Та він не рухався, і я повторив своє прохання трохи голосніше. Він не реагував. Тоді я взяв його за плече, щоб розбудити. Але тіло осіло, і я зрозумів, що він або непритомний, або серйозно хворий. Я крикнув: «Цей джентльмен захворів. Приведіть швейцара». Прийшов швейцар. Коли я забрав руку з плеча цього чоловіка, то побачив, що вона мокра й червона... Джентльмени, можу вас запевнити – я був приголомшений! Всяке могло статись! Багато років я маю проблеми з серцем...

Полковник Андерсон дивився на містера Даунза з доволі цікавим виразом обличчя.

– Містере Даунз, можете вважати, що вам пощастило.

– Так, сер. Немає навіть серцебиття!

– Містере Даунз, ви не зовсім мене зрозуміли. Ви кажете, що сиділи за два місця?

– Насправді спочатку я сидів на сусідньому місці, поруч з убитим, але потім пересів, щоб бути за порожнім кріслом.

– Ви приблизно такого ж зросту й ваги, як і померлий, так, і у вас на шиї був вовняний шарф, так само як і на ньому?

– Я не розумію... – натягнуто почав містер Даунз.

– Кажу вам, чоловіче, – мовив полковник Андерсон, – ваша удача спіймала вас. Так чи інакше, коли вбивця йшов за вами, він заплутався. Він вибрав не ту спину. Містере Даунз, я з'їм свого капелюха, якщо цей ніж призначався не для вас!

Однак, хоча серце містера Даунза й витримало попередні випробування, воно не змогло витримати ще й цього. Він опустився на стілець і почервонів.

– Води, – зойкнув він. – Води...

Йому принесли склянку. Він сьорбнув, його обличчя знову набуло нормального кольору.

– Для мене? – сказав він. – Чому для мене?

– Схоже на те, – сказав Кром. – Власне, це єдине пояснення.

– Ви хочете сказати, що ця людина, цей виплодок пекла, ця кровожерна

істота, переслідувала мене й чекала на можливість?

– Мушу сказати, що так воно й було.

– Але, о небеса, чому я? – обурився вчитель.

Інспектор Кром боровся зі спокусою відповісти: «А чому ні», але натомість він сказав:

– Боюся, що марно чекати від божевільного пояснення причин своїх учинків.

– Боже, благослови мою душу, – сказав містер Даунз, перейшовши на шепіт.

Він устав. Видавався дуже старим і приголомшеним.

– Джентльмени, якщо я вам більше не потрібний, піду додому. Я не дуже добре почуваюсь.

– Усе гаразд, містере Даунз. Я відправлю з вами констебля, щоб той пересвідчився, що все гаразд.

– О, ні, ні, дякую. Не потрібно.

– Можливо, потрібно, – хрипко сказав полковник Андерсон.

Його погляд ковзнув убік, непомітно ставлячи запитання інспектору. Останній так само непомітно кивнув.

Містер Даунз, тремтячи, вийшов.

– Добре, що він не здогадався, – сказав полковник Андерсон. – Тож їх буде кілька?

– Так, сер. Ваш інспектор Райс вжив заходів. За будинком спостерігатимуть.

– Гадаєте, – запитав Пуаро, – якщо Абеткар дізнається, що помилився, він спробує ще раз?

Андерсон кивнув.

– Це можливо, – сказав він. – Здається, він методичний хлопець, той Абеткар, і засмутиться, якщо щось піде не за сценарієм.

Пуаро задумливо кивнув.

– Хотілося б отримати опис цього хлопця, – роздратовано сказав полковник Андерсон. – Ми, як і раніше, блукаємо в темряві.

– Може, він і з'явиться, – сказав Пуаро.

– Ви так думаєте? Що ж, це можливо. До біса все це, хоч хтось має очі?

– Потерпіть трошки, – сказав Пуаро.

– Ви, здається, дуже впевнені, мсьє Пуаро. Чи є підстави для такого оптимізму?

– Так, полковнику Андерсон. Досі вбивця не помилявся. Значить, скоро він мусить зробити помилку.

– Якщо це все, то продовжуйте, – пирхнув головний констебль, але

його перебили.

– Сер, тут містер Болл із «Чорного лебедя» з молодого жінкою, сер. Він стверджує, що знає те, що може вам допомогти.

– Приведіть їх. Приведіть їх. Нам потрібно щось корисне.

Містер Болл із «Чорного лебедя» був огрядний, малорухливий чоловік, що повільно мислив. Від нього гостро тхнуло пивом. Із ним була пухкенька молода жінка з круглими очима, вона дуже хвилювалась.

– Сподіваюсь, я не завадив і не марную ваш дорогоцінний час, – повільним густим голосом сказав містер Болл. – Але ця дівчина, Мері, вважає, що знає те, що слід розказати вам.

Мері невпевнено хихикнула.

– Ну, дівчинко, що сталося? – запитав Андерсон. – Як вас звати?

– Мері, сер, Мері Страуд.

– Що ж, Мері, розповідайте.

Мері подивилася на свого працедавця.

– Її робота – приносити гарячу воду в чоловічі номери, – прийшов на допомогу містер Болл. – Зараз у нас зупинилося десь із півдюжини чоловіків. Дехто приїхав на верхогони, а дехто просто так.

– Атож, атож, – нетерпляче сказав Андерсон.

– Ну, дівчино, – сказав містер Болл. – Розкажи свою історію. Нічого не бійся.

Мері глибоко вдихнула, зітхнула й почала свою розповідь.

– Я постукала у двері, але відповіді не було, інакше я б не зайшла, поки джентльмен не сказав би «Увійдіть», а позаяк він нічого не сказав, я зайшла, а він там саме мив руки.

Вона зупинилася і глибоко вдихнула.

– Продовжуй, моя дівчинко, – сказав Андерсон. Мері скося глянула на свого господаря і, ніби отримавши порцію натхнення від його повільного кивка, продовжила розповідь.

– «Сер, ваша гаряча вода», – сказала я, – «і я таки стукала». Але він сказав: «О, я вмився холодною», тому, природно, я подивилася в раковину, і, хай допоможе мені Бог, сер, там все було червоне!

– Червоне? – різко запитав Андерсон.

Утрутився Болл.

– Дівчина сказала, що він зняв пальто і тримав його за рукав, який увесь був мокрий. Так, люба?

– Так, сер, це так.

Вона продовжувала:

– І його обличчя, сер, воно видавалося дивним, надзвичайно дивним. У

мене аж мурашки по тілу.

– Коли це було? – різко запитав Андерсон.

– Приблизно чверть по п'ятій, я так думаю.

– Три години тому, – огризнувся Андерсон. – Чому ви не прийшли відразу?

– Я не одразу про це дізнався, – сказав Болл. – Аж поки не почув новину, що скоєно ще одне вбивство. А потім дівчина почала кричати, що в раковині могла бути кров, я запитав її, про що вона, і вона розповіла. Ну, мені це видалося неправдою, тож я сам пішов нагору. В кімнаті нікого не було. Я порозпитував, і один із хлопців у дворі сказав, що бачив, як чоловік потайки виходив, і за описом це був той самий чоловік. Тому я сказав дружині, що Мері треба піти в поліцію. Їй це не сподобалося, тобто Мері не сподобалось, і я пообіцяв піти з нею.

Інспектор Кром узяв аркуш паперу.

– Опишіть цього чоловіка, – сказав він. – Швидко, як зумієте. Ми не можемо втрачати часу.

– Середньої статури, – сказала Мері. – Сутулий і в окулярах.

– Його одяг?

– Темний костюм і капелюх-гомбург. Доволі обшарпані.

Вона мало що могла додати до цього опису.

Інспектор Кром не дуже й наполягав. Скоро почали телефонувати, але ні інспектор, ні начальник поліції не були надто оптимістичні.

Інспектор Кром випитав ще, що коли чоловік крався через двір, то не мав ні сумки, ні валізи.

– Є шанс, – сказав він.

У «Чорний лебідь» відправили двох полісменів.

Містер Болл аж надувся від гордості та власної важливості, а Мері, трохи заплакана, пішла за ним.

За десять хвилин повернувся сержант.

– Я привіз журнал реєстрації, сер, – сказав він. – Ось підпис.

Ми стовпилися навколо. Почерк був дрібний і кострубатий – такий читати нелегко.

– А. Б. Кейс – чи все-таки Кеш⁶⁹? – запитав головний констебль.

– Однозначно А.В.С., – значуще сказав Кром.

– А як щодо багажу? – запитав Андерсон.

– Одна велика валіза, сер, повна картонних коробок.

– Коробки? Що в них?

– Панчохи, сер. Шовкові панчохи.

Кром повернувся до Пуаро.

– Вітаю, – сказав він. – Ви мали рацію.

Розділ двадцять восьмий

(Не від імені капітана Гастінгса)

I

Інспектор Кром був у своєму кабінеті в Скотленд-Ярді. Телефон на столі задеренчав, і він підняв слухавку.

– Це Джейкобс, сер. Тут прийшов молодий чоловік. Гадаю, вам варто послухати його історію.

Інспектор Кром зітхнув. Щодня до нього приходило в середньому двадцять осіб із важливою інформацією про Абеткаря. Дехто з них був несповна розуму, але деякі – адекватні люди, які щиро вважали, що інформація таки цінна. Обов'язком сержанта Джейкобса було просіювати ці розповіді – виявляти важливу інформацію і спрямовувати її до свого начальника.

– Дуже добре, Джейкобсе, – сказав Кром. – Посилайте його сюди.

За кілька хвилин у двері інспектора постукали й з'явився сержант Джейкобс, який привів високого симпатичного молодого чоловіка.

– Це містер Том Гартіган, сер. Він хоче розказати вам щось, що може мати стосунок до справи Абеткаря.

Інспектор привітно підвівся й потиснув руку.

– Доброго ранку, містере Гартіган. Сідайте. Ви курите? Хочете цигарку?

Том Гартіган незграбно сів і з деяким благоговінням дивився на того, кого він про себе називав однією з важливих персон. Зовнішність інспектора трохи його розчарувала. Той мав вигляд цілком звичайного чоловіка!

– Отже, – сказав Кром. – У вас є що нам розказати, що, гадаєте, може стосуватися справи. То кажіть.

Том нервово почав розповідати.

– Звісно, це може нічого не означати. Це тільки моя думка. Можливо, я просто марную ваш час.

Інспектор Кром непомітно зітхнув. Скільки часу він витрачає, щоб підбадьорити людей!

– Ми це з'ясуємо. Містере Гартіган, давайте нам факти.

– Справа така. У мене є молода леді, розумієте, а її матір здає кімнати. Це по дорозі до Кемден-Тауна. На третьому поверсі вже рік проживає чоловік на прізвище Каст.

– Каст, так?

– Так, сер. Такий собі чоловічок середнього віку, доволі нерішучий і м'який, я б сказав, трохи не від світу цього. Така людина й мухи не образить – і я ніколи б не подумав, що з ним щось не так, якби не дещо дивне.

Трохи розгублено Том описав свою зустріч із містером Кастом на вокзалі в Юстоні та випадок із квитком, що впав.

– Бачите, сер, ставтеся до цього як хочете, це досить смішно. Лілі – це моя молода леді, сер, – вона була впевнена, що він сказав Челтнем, і її матір теж. Вона каже, що виразно пам'ятає, як він про це говорив того ранку, коли пішов. Звісно, тоді я не звернув на це уваги. Лілі, моя молода леді, сказала, що сподівається, що він не зустріне того Абеткаря, який саме збирався в Донкастер, а потім додала, що це радше збіг, тому що на момент вчинення останнього злочину він був у Чарстоні. Потім заради сміху я спитав її, чи раніше він не бував у Бексгіллі, і вона відповіла, що не знає, де він був, але точно знає, що на узбережжі. І тоді я сказав їй, що було б не дивно, якби він і виявився тим Абеткарем, але вона відповіла, що містер Каст і мухи не образить, – оце і все. Ми про це не думали. Принаймні, я про це не думав, сер. Я зацікавився тим Кастом і подумав, що, зрештою, хоч він і видається простаком, та може бути трохи божевільним.

Том зітхнув, а потім продовжив. Тепер інспектор Кром уважно слухав.

– А тоді після вбивства в Донкастері, сер, у всіх газетах була інформація, що розшукується якийсь А. Б. Кейс чи Кеш, а далі йшов опис, який повністю підходив. У перший же вечір я зайшов до Лілі й запитав її, які ініціали в містера Каста. Спочатку вона не могла пригадати, але її мама згадала. Сказала, що це однозначно А. Б. Потім ми намагалися з'ясувати, чи був Каст в Андовері на момент першого вбивства. Ну, як ви розумієте, сер, не дуже легко пригадувати, що було три місяці тому. Це був добрячий шмат роботи, але зрештою ми це з'ясували, тому що в місіс Марбері є брат, який 21 червня приїхав із Канади навідати її. Він прибув несподівано, і вона хотіла, щоб він переночував, тож Лілі запропонувала, щоб, оскільки містера Каста не було, Берт Сміт ліг на його ліжко. Але місіс Марбері не погодилася і сказала, що це буде нечесно щодо її квартиранта, а вона завжди воліла діяти по-чесному. Але ми правильно визначили дату, оскільки в той день корабель Берта Сміта прибув у Саутгемптон.

Інспектор Кром дуже уважно слухав, робив деякі нотатки.

– Це все? – запитав він.

– Це все, сер. Сподіваюся, ви не думаєте, що я роблю з мухи слона.

Том злегка почервонів.

– Зовсім ні. Ви зробили правильно, що прийшли сюди. Звісно, ймовірність дуже мала – ці дати можуть бути просто збігом, як і подібність імен. Але я неодмінно поспілкуюся з містером Кастом. Він зараз удома?

– Так, сер.

– Коли він повернувся?

– У вечір убивства в Донкастері, сер.

– Що він робив відтоді?

– В основному нікуди не виходив. І видавався дуже дивним, за словами місіс Марбері. Він купує багато газет – виходить зранку й купує ранішні, а потім затемна знову виходить і купує вечірні газети. Місіс Марбері каже, що він багато розмовляє сам із собою. Вона думає, що він стає дедалі дивнішим.

– Яка адреса цієї місіс Марбері?

Том дав йому адресу.

– Дякую вам. Думаю, протягом дня я туди навідаюсь. І гадаю, що вам не потрібно казати, щоб ви були обережні, коли зустрінетеся з Кастом.

Він підвівся й потиснув хлопцеві руку.

– Можете бути цілком задоволені, ви правильно зробили, що прийшли до нас. Гарного вам дня, містере Гартіган.

– Ну, сер? – запитав Джейкобс, зайшовши в кімнату за кілька хвилин. – Думаєте, це щось варте уваги?

– Це багатообіцяльне, – сказав інспектор Кром. – Тобто, якщо факти саме такі, як розповів цей хлопець. Досі нам не щастило з виробниками панчіх. Щось у нас уже було. До речі, дай мені цю папку з чарстонською справою.

Кілька хвилин він дещо шукав.

– Ах, ось воно. Між заявами в поліцію Торкі. Молодий чоловік на ім'я Гілл. Каже, що після фільму «Жоден горобець» він виходив із «Торкі палладіум» і помітив чоловіка, що повадився підозріло. Він розмовляв сам із собою. Гілл почув, як той сказав: «Це ідея». «Жоден горобець» – це той фільм, що йшов у «Регалі» в Донкастері.

– Так, сер.

– У цьому може щось бути. З одного боку, начебто нічого такого – але цілком можливо, що думка про скоєння наступного злочину прийшла до нього саме тоді. О, бачу, ми маємо ім'я й адресу Гілла. Його опис цього чоловіка нечіткий, але він добре в'яжеться з описами Мері Страуд і Тома

Гартігана...

Він задумливо кивнув.

– Ми вже близько, – сказав інспектор Кром, доволі необережно, оскільки сам він завжди був не дуже емоційний.

– Будуть якісь вказівки, сер?

– Візьміть кількох людей, щоб спостерігали за цією адресою в Кемден-Тауні, але я не хочу злякати нашу пташку. Мені треба переговорити з помічником комісара. Тоді, я думаю, було б непогано привезти сюди Каста і спитати, чи він часом не хоче зробити заяву. Все вказує на те, що він готовий розколотись.

Надворі Том Гартіган зустрівся з Лілі Марбері, яка чекала його на набережній.

– Усе гаразд, Томе?

Том кивнув.

– Я зустрівся з самим інспектором Кромом. Із тим, який відповідає за цю справу.

– Який він?

– Трохи тихий і манірний – не таким я уявляв собі детектива.

– Людина типу лорда Тренчарда⁷⁰, – з повагою сказала Лілі. – Такі бувають дуже величаві. Ну, що він сказав?

Том коротко переказав розмову.

– То вони думають, що це справді він?

– Вважають, що це можливо. У будь-якому разі, вони приїдуть і поставлять йому кілька запитань.

– Бідний містер Каст.

– Дівчинко, недобре говорити «бідний містер Каст». Якщо він справді Абеткар, то скоїв чотири страшні вбивства.

Лілі зітхнула й похитала головою.

– Це жахливо, – зауважила вона.

– Тепер хочеш перекусити? Подумай: якщо ми маємо рацію, моє ім'я буде в газетах!

– О, Томе, справді?

– Думаю, що так. І твоє теж. І твоєї матері. І я наслідуюся сказати, що ваше фото теж там буде.

– Ох, Томе. – Лілі в екстазі стиснула його руку. – А поки що перекусимо щось у «Корнер-Гауз»?

Лілі стиснула його руку ще міцніше.

– Ходімо!

– Гаразд... півхвилини. Мені треба подзвонити з вокзалу.

– Кому?

– Дівчині, з якою я збиралася зустрітись.

Вона перебігла через дорогу й за три хвилини наздогнала його, вся розпашіла.

– Ну, Томе. – Лілі взяла його за руку. – Розкажи мені більше про Скотленд-Ярд. А другого ти бачив?

– Якого ще другого?

– Бельгійського джентльмена. Того, якому пише Абеткар.

– Ні. Його там не було.

– Ну, розкажи мені про це. Що сталося, коли ти потрапив усередину? Із ким ти говорив? Що сказав?

II

Дуже обережно містер Каст поклав слухавку.

Він повернувся до дверей, де стояла місіс Марбері, яка з цікавістю пожирала його очима.

– Містере Каст, вам не дуже часто телефонують?

– Ні... е-е-е... ні, місіс Марбері. Нечасто.

– Сподіваюся, це не погані новини?

– Ні. – Яка наполеглива жінка. Він побачив заголовки в газеті, яку тримав.

Народилися... Одружилися... Померли...

– Моя сестра народила хлопчика, – випалив він. Він, у якого ніколи не було сестри!

– О Боже! Що ж, упевнена, це чудово. («А за всі ці роки він жодного разу не згадав про сестру, – подумала вона. – Хіба ж не типовий чоловік!») Скажу вам, я здивувалася, коли жінка покликала до телефону містера Каста. Просто спочатку мені здалося, що це був голос моєї Лілі – ну дуже схожий, але більш бундючний, якщо ви розумієте, про що я. Такий високий. Що ж, містере Каст, мої вітання. Це перший чи у вас уже є маленькі племінники і племінниці?

– Це єдиний, – сказав містер Каст. – Єдиний, який у мене є, і... е-е... думаю, мені час іти. Мене просять приїхати. Гадаю, якщо поспішу, ще встигну на потяг.

– Містере Каст, ви надовго? – спитала місіс Марбері, коли він біг сходами нагору.

– О ні, два-три дні, і все.

Він зник у спальні. Місіс Марбері пішла на кухню, сентиментально думаючи про малюка.

Раптом її свідомість стрепенулась.

Учора ввечері Том із Лілі вираховували дати! Намагаючись визначити, чи містер Каст часом не є той страшний монстр, Абеткар. Просто через його ініціали та через ще декілька збігів.

– Не думаю, що вони серйозно мали це на увазі, – заспокоювала вона себе. – Тепер, сподіваюся, їм буде соромно за себе.

Якимсь дивним чином вона не могла пояснити, чому заява містера Каста про те, що його сестра народила дитину, успішно розсіяла всі сумніви місіс Марбері щодо сумлінності її мешканця.

– Сподіваюся, їй не надто важко, бідоласі, – подумала місіс Марбері, прикладаючи праску до щоки, перш ніж прасувати шовкову комбінацію Лілі.

Її думки знову повернулися до новонародженого.

Містер Каст тихо зійшов сходами вниз із валізою в руці. Якусь хвилину він дивився на телефон.

Ця коротка розмова відлунювала в його голові.

– Ви містер Каст? Думаю, ви хотіли б знати, що до вас може прийти інспектор зі Скотленд-Ярду...

Що він відповів? Він не міг пригадати.

– Дякую, дякую, люба... ви дуже добрі...

Щось таке.

Навіщо вона йому зателефонувала? Вона могла просто здогадатись? Чи хотіла переконатися, що під час візиту інспектора він буде вдома?

Але як вона дізналася, що приїде інспектор? Та її голос... Вона приховала голос від своєї матері...

Скидалося на те... скидалося на те, що вона знала... Але, звісно, якби знала, вона б не...

Хоча вона могла б. Жінки дуже дивні. Несподівано жорстокі та несподівано добрі. Він бачив, як одного разу Лілі випустила мишу з мишоловки.

Добра дівчина...

Добра, гарна дівчина...

Він зупинився в холі біля вішалки з парасольками й пальто.

Чи повинен він?

За нього все вирішив легкий шум...

Ні, немає часу...

Може вийти місіс Марбері...

Він відчинив двері, вийшов і зачинив їх за собою...

Куди?

Розділ двадцять дев'ятий

У Скотленд-Ярді

Знову нарада.

Помічник комісара, інспектор Кром, Пуаро та я.

Помічник комісара говорив:

– Мсьє Пуаро, ви дали добру пораду перевірити продаж панчіх.

Пуаро розвів руками.

– Усе на це вказувало. Цей чоловік не міг бути звичайним агентом. Він продавав напряду, а не працював із замовленнями.

– Інспекторе, тут усе зрозуміло?

– Думаю, що так, сер. – Кром зазирнув у папку. – Мені попрацювати над місцями й датами?

– Так, будь ласка.

– Я перевірів Чарстон, Пейнтон і Торкі. Є список людей, до яких він ходив і пропонував панчохи. Треба сказати, що він ґрунтовно все продумав. Зупинявся в «Пітті», невеликому готелі біля вокзалу Торр. У ніч убивства повернувся в готель о 10 : 30. Міг сісти на поїзд з Чарстона о 9 : 57, який приїжджає в Торр о 10 : 20. На вокзалі чи в поїзді не помітили нікого, хто відповідає його опису, але в ту п'ятницю була дартмутська регата і поїзди з Кінгзвера були переповнені.

У Бексгіллі так само. Зупинився в «Глоуб» під своїм прізвищем. Пропонував панчохи десь у десяти місцях, включно з місіс Барнард і «Рудим котом». Покинув готель раннього вечора. Повернувся в Лондон наступного ранку близько 11 : 30. В Андовері та сама процедура. Зупинявся у «Фезерз». Запропонував панчохи місіс Фаулер, сусідці місіс Ашер і ще півдюжині інших людей на вулиці. Пара панчіх місіс Ашер, яку я отримав від її племінниці (прізвище Дровер), ідентична з партією Каста.

– Наразі добре, – сказав помічник комісара.

– Діючи за отриманою інформацією, – сказав інспектор, – я відправився за адресою, яку дав мені Гартіган, але виявив, що Каст вийшов із дому приблизно півгодини перед моїм приходом. Як мені сказали, він отримав телефонне повідомлення. Це сталося з ним уперше – так мені сказала його господиня.

– Спільник? – припустив помічник комісара.

– Навряд чи, – сказав Пуаро. – Дивно, хіба що... Ми всі зацікавлено подивилися на нього, поки він мовчав.

Проте він похитав головою, й інспектор продовжив.

– Я ретельно обшукав кімнату, в якій він проживав. Цей обшук розвіює всі сумніви. Я знайшов блок паперу для записів, аналогічний тому, на якому були написані листи, велику кількість панчішних виробів. А в комірчині, де зберігалися панчохи, – пакунок таких самих форми й розміру, але там виявилися не панчохи, а вісім нових залізничних довідників «АВС»!

– Доказ однозначний, – сказав помічник комісара.

– Я виявив ще дещо, – сказав інспектор, і його голос став майже тріумфальним. – Виявив це тільки сьогодні зранку, сер. Ще не встиг доповісти. У його кімнаті не було ножа.

– Було б останньою дурістю принести його назад, – зауважив Пуаро.

– Зрештою, він – людина неадекватна, – зауважив інспектор. – У будь-якому разі, мені спало на гадку, що він, можливо, приніс ніж, а потім зрозумів, як небезпечно ховати його (як указав мсьє Пуаро) у своїй кімнаті, і знайшов якесь інше місце. Яке місце в будинку він найімовірніше обере? Я відразу ж знайшов його. Вішалка в холі – ніхто і ніколи не пересуває вішалку. Насилу я відсунув її від стіни – і ось він!

– Ніж?

– Ніж. Не сумніваюся в цьому. Засохла кров усе ще на ньому.

– Хороша робота, Крімє, – схвально сказав помічник комісара. – Тепер нам потрібна єдина річ.

– Яка?

– Він сам.

– Ми схопимо його, сер. Не переживайте.

Тон інспектора був упевнений.

– Що скажете, мсьє Пуаро?

Пуаро почав виходити з задуми.

– Що?

– Ми говорили, що це тільки питання часу, коли ми затримаємо цього чоловіка. Ви згодні?

– О, так. Без сумніву.

Його тон був таким абстрагованим, що інші зацікавлено подивилися на нього.

– Мсьє Пуаро, вас щось турбує?

– Є дещо, що дуже сильно мене турбує. Це причина. Мотив.

– Але, мій дорогий друже, цей чоловік божевільний, – нетерпляче

сказав помічник комісара.

– Я розумію, що має на увазі мсьє Пуаро, – сказав Кром, прихильно прийшовши на допомогу. – Він цілковито має рацію. Повинна бути якась нав'язлива ідея. Думаю, що ми знайдемо корінь проблеми в загостреному комплексі меншовартості. Також це може бути манія переслідування, а якщо так, то він міг асоціювати це з мсьє Пуаро. У нього може бути ілюзія, що мсьє Пуаро – це детектив, найнятий спеціально, щоб вистежити його.

– Гм, – сказав помічник комісара. – Цей сучасний жаргон. У мої часи, якщо чоловік був божевільним, то він був божевільним, і ми не шукали наукових термінів, щоб пом'якшити це. Я думаю, що сучасний лікар запропонував би помістити таку людину, як Абеткар, у притулок, розповідаючи йому, яким хорошим чоловіком він був протягом останніх сорока п'яти днів, а потім відпустити його, як відповідального члена суспільства.

Пуаро всміхнувся, але не відповів.

Збори закінчились.

– Ну, – сказав помічник комісара. – Як ви й кажете, Крімє, схопити його – це лише питання часу.

– Ми б уже затримали його, – сказав інспектор, – якби у нього не був вигляд звичайної людини. Ми вже достатньо потурбували цілком невинних громадян.

– Цікаво, де він перебуває зараз, у цю хвилину, – сказав помічник комісара.

Розділ тридцятий

(Не від імені капітана Гастінгса)

Містер Каст стояв біля овочевого магазину.
Він дивився через дорогу.
Так, це тут.
Місіс Ашер. Газетний кіоск і тютюнова крамниця...
У порожньому вікні була вивіска.
«Здається в оренду».
Порожній...
Неживий...
– Вибачте, сер.
Дружина продавця овочів хотіла дістати з вітрини кілька лимонів.
Він попросив вибачення, відійшов.
Повільно почовгав назад на головну вулицю міста... Це було складно,
дуже складно, тепер, коли в нього не залишилося грошей...
Цілий день він нічого не їв і від цього почувався дивно й легко...
Глянув на газетний заголовок у вітрині кіоску.
Справа Абеткаря. Убивця ще на волі. Інтерв'ю з мсьє Еркюлем Пуаро.
Містер Каст промовив сам до себе:
– Еркюль Пуаро. Цікаво, чи він знає...
І пішов далі.
Недобре стояти й дивитися на вітрину...
Він думав:
– Я не можу далі так жити...
Нога за ногою... що за дивна річ – хода...
Нога за ногою – смішно.
Дуже смішно...
Але в будь-якому разі людина – це смішна тварина...
І він, Александр Бонапарт Каст, був особливо смішний. Завжди був...
Люди постійно сміялися з нього...
Він не міг їх звинувачувати...
Куди йти? Він не знав. Він підійшов до кінця. Більше ні на що не
дивився, лише на свої ноги.
Нога за ногою.

Підвів голову. Перед ним світло. І літери...

Поліцейський відділок.

– Це смішно, – сказав містер Каст. Він хихикнув. Потім зайшов усередину. А тоді раптом похитнувся і впав.

Розділ тридцять перший

Еркюль Пуаро ставить запитання

Був ясний листопадовий день. Доктор Томпсон і старший інспектор Джепп прийшли ознайомити Пуаро з результатом слухань у поліцейському суді у справі «Корона проти Александра Бонапарта Каста».

У Пуаро був невеликий бронхіт, тож сам він не зміг прийти на слухання. На щастя, він не наполягав на тому, щоб я склав йому компанію.

– Передано до суду, – сказав Джепп. – Такі справи.

– Хіба це не дивно, – запитав я, – що на цьому етапі пропонується захист? Я думав, що ув'язнені завжди притримують захист на потім.

– Це звичайний хід, – сказав Джепп. – Припускаю, що молодий адвокат Лукас вирішив, що він швидко з цим упорається. Зрештою, він робить усе можливе. Божевілля – ось єдиний можливий захист.

Пуаро знизав плечима.

– Божевілля – не виправдання. Тюремне ув'язнення на догоду Його Величності навряд чи краще за смерть.

– Певно, Лукас вважає, що є шанс, – сказав Джепп. – Із першокласним алібі щодо вбивства в Бексгіллі справу можна ослабити. Не думаю, що він зрозумів, які вагомі наші докази. Хай там як, Лукас намагається бути оригінальним. Він молодий і хоче вразити публіку.

Пуаро звернувся до Томпсона.

– Лікарю, а ви що думаєте?

– Про Каста? Правду кажучи, навіть не знаю. Він напрочуд добре прикидається адекватним. Звісно, він епілептик.

– Яка дивна розв'язка, – сказав я.

– Його епілептичний напад в андоверському поліцейському відділку? Так, це була гідна театральна завіса драми. Абеткар завжди добре розраховував свої ефектні вчинки.

– А можна вчинити злочин і не знати про це? – запитав я. – Здається, в його спростуваннях є дешиця правди.

Доктор Томпсон ледь усміхнувся.

– Ви не повинні сприймати це театральне «Богом клянусь». Я думаю, що Каст прекрасно знає, що це він скоїв убивства.

– Особливо коли це так емоційно виголошують, – сказав Кром.

– Що стосується вашого запитання, – продовжував Томпсон, – абсолютно можливо, що епілептик у стані сомнамбулізму вчиняє якісь дії й геть нічого про них не знає. Але загальноприйнятою є думка, що такі дії не повинні «протистояти волі людини в активному стані».

Він завів мову про великий і малий епілептичні напади і, правду кажучи, геть мене збентежив, як це часто буває, коли вчена людина розповідає про свій предмет.

– Проте я не підтримую теорії, що Каст скоїв ці злочини, не усвідомлюючи, що він робить. У це можна було б повірити, якби не листи. Листи розбивають цю теорію. Вони вказують на навмисність і ретельне планування злочину.

– І ми досі не маємо пояснення цих листів, – сказав Пуаро.

– Це вас цікавить?

– Природно, оскільки вони були адресовані мені. А щодо листів Каст не каже геть нічого. Поки не розгадаю причини, чому листи були написані мені, я не відчую, що справу розкрито.

– Так, з вашого погляду це слушно. Адже, здається, немає ніяких підстав уважати, що цей чоловік щось задумав проти вас?

– Жодної.

– Я можу зробити припущення. Ваше ім'я!

– Моє ім'я?

– Так. Очевидно, з примхи його матері (едіпів комплекс, я не здивуюся!) Каст отримав двійко дуже голосних імен: Александр і Бонапарт. Ви бачите підтекст? Александр вважається непереможним, він прагнув завоювати якомога більше земель. Бонапарт – великий імператор Франції. Він хоче супротивника – супротивника, можна сказати, свого рівня. Ось ви – Еркюль, себто могутній Геркулес.

– Докторе, ваші слова змушують задуматись. Вони сприяють виникненню ідей...

– О, це лише припущення. Ну, мені треба йти.

Доктор Томпсон вийшов. Джепп залишився.

– Вас хвилює його алібі? – запитав Пуаро.

– Зовсім трохи, – зізнався інспектор. – Зауважте, я йому не вірю, тому що знаю: це неправда. Але розбити його – це подвійне очко. У цього чоловіка, Стрейнджа, жорсткий характер.

– Опишіть його мені.

– Йому років сорок. Жорсткий, упевнений у собі, впертий гірничий інженер. На мою думку, саме він наполіг, щоб його покази вислухали зараз. Він хоче поїхати в Чилі. Сподівається, що все можна вирішити тут і

зразу.

– Це один із найупевненіших людей, яких я бачив, – сказав я.

– Це тип людини, який не визнаватиме своїх помилок, – задумливо сказав Пуаро.

– Він наполягає на своїй історії, і він не з тих, кого можна засипати запитаннями. Присягається, що познайомився з Кастом в готелі «Вайткросс» в Істборні ввечері 24 липня. Йому було самотньо й хотілося з кимсь поговорити. Як я бачу, Каст просто ідеальний слухач. Він не перебивав! Після вечері вони з Кастом грали в доміно. Схоже, Стрейндж – знавець доміно, і, на його подив, Каст теж пристрасний гравець. Дивна ця гра – доміно. Люди сходять із розуму за нею. Вони можуть грати годинами. Мабуть, Стрейндж із Кастом так і робили. Каст хотів було йти спати, але Стрейндж навіть чути про це не хотів, присягався, що вони грали як мінімум до опівночі. Саме так і було. Вони розійшлися десять хвилин по дванадцятій. І якщо Каст був у готелі «Вайткросс» в Істборні до десяти хвилин на першу, то 25-го він не міг задушити Бетті Барнард на пляжі в Бексгіллі між опівніччю й першою годиною.

– Авжеж, проблема здається неподоланною, – задумливо сказав Пуаро.
– Безсумнівно, це змушує задуматись.

– Кром має про що подумати, – сказав Джепп.

– Цей чоловік, Стрейндж, дуже впевнений?

– Так. Він упертий диявол. І важко зрозуміти, де тут хиба. Припустімо, Стрейндж помиляється і той чоловік не Каст – тоді з якого дива він назвався Кастом? І почерк у книзі реєстрацій готелю точно його. Не можна сказати, що він мав спільника: вбивці-психи не мають спільників! Дівчину вбили пізніше? Лікар був доволі твердий у своїх свідченнях, і в будь-якому разі Касту знадобився б певний час, щоб вийти непоміченим із готелю в Істборні й потрапити в Бексгілл – туди близько чотирнадцяти миль...

– Так, це проблема, – сказав Пуаро.

– Звісно, за великим рахунком це не має значення. Ми взяли Каста на донкастерському вбивстві – закривавлений плащ, ніж, – тут немає лазівки. Жоден суд присяжних не виправдає його. Але це псує гарну справу. Він скоїв убивство в Донкастері. Скоїв убивство в Чарстоні. Скоїв убивство в Андовері. Тоді, чорт візьми, він повинен був скоїти вбивство і в Бексгіллі. Але я не розумію як!

Джепп похитав головою і встав.

– Тепер це ваш шанс, мсьє Пуаро, – сказав він. – Кром блукає в тумані. Напружте свої клітини, про які ми так багато чули. Поясніть нам, як він це зробив.

Джепп пішов.

– Ну що, Пуаро? – спитав я. – Ваші маленькі сірі клітинки відповідають рівню завдання?

Пуаро відповів запитанням на запитання.

– Гастінгсе, ви вважаєте справу закінченою?

– Власне кажучи, так. Ми взяли того чоловіка. І маємо більшість доказів. Потрібно лише оздобити це все.

Пуаро похитав головою.

– Справу завершено! Справу! Справа – це людина, Гастінгсе. Поки ми не дізнаємося все про цю людину, таємниця буде захищена так само глибоко, як і раніше. Лише тому, що завели його в тупик, ми ще не перемогли!

– Ми знаємо про нього достатньо.

– Ми взагалі нічого про нього не знаємо! Нам відомо, де він народився. Відомо, що він воював і отримав легке поранення в голову і що через епілепсію його демобілізували. Відомо, що протягом майже двох років він винаймав кімнату в місіс Марбері. Відомо, що він був тихим і скромним – таких людей ніхто не помічає. Відомо, що він придумав і втілював дуже хитру схему систематизованих убивств. Відомо, що він припустився неймовірних промахів. Відомо, що він убивав без співчуття і геть безжально. Ми також знаємо, що він був доволі люб'язним, щоб не перекладати провину на інших за злочини, які скоїв. Якби він хотів безперешкодно вбити – це ж легко змусити інших людей страждати за свої злочини. Невже ви не розумієте, Гастінгсе, що цей чоловік – клубок суперечностей? Дурний та хитрий, безжалісний і великодушний – та все ж мусить бути той *домінантний чинник, який примирює ці дві натури*.

– Звісно, якщо ви розглядаєте його з погляду психології, – почав я.

– Що ще в цьому випадку було з самого початку? Весь час я намацував шлях – намагався віднайти вбивцю. І тепер розумію, Гастінгсе, що не знаю його взагалі! Я спантеличений.

– Жага влади, – почав я.

– Так, це могло би багато чого пояснити... Але мене це не задовольняє. Є дещо, що я хочу знати. Чому він скоїв ці вбивства? Чому він обрав саме цих людей?

– За принципом абетки, – почав я.

– Чи Бетті Барнард була єдиною людиною в Бексгіллі, чиє ім'я починається з «Б»? Бетті Барнард – у мене є одна думка... Це має бути правдою, це має бути правдою. Але якщо це так...

Якийсь час він мовчав. Мені не хотілося його переривати.

Насправді, думаю, я заснув.

Прокинувся, коли Пуаро поклав руку мені на плече.

– Ви мусите пам'ятати, – лагідно сказав він. – *Mon cher* Гастінгсе, мій добрий генію.

Я був дуже збентежений цим раптовим знаком поваги.

– Це правда, – наполягав Пуаро. – Завжди, завжди ви мені допомагаєте... Ви приносите мені удачу. Ви надихаєте мене.

– Як я надихнув вас цього разу? – запитав я.

– Поки я ставив собі запитання, згадав вашу репліку – ця репліка абсолютно зрозуміла. Хіба я не казав вам колись, що ви є генієм у констатації очевидного? Саме очевидним я знехтував.

– І що це за чудова моя репліка? – запитав я.

– Вона робить усе ясным, як кристал. Я бачу відповіді на всі свої запитання. Привід для вбивства місіс Ашер (щоправда, його я вже давно розгледів), привід для вбивства сера Кармайкла Кларка, привід для вбивства в Донкастері й, нарешті, надзвичайно важливий привід для листів до Еркюля Пуаро.

– Не були б ви такі люб'язні пояснити? – запитав я.

– Не зараз. Мені необхідно трохи більше інформації. Її я можу отримати від нашого «спеціального легіону». І коли матиму відповідь на одне запитання, то піду й зустрінуся з Абеткарем. Нарешті ми зустрінемося особисто – Абеткар і Еркюль Пуаро, два супротивники.

– А потім? – запитав я.

– А потім, – сказав Пуаро, – ми поговоримо! Запевняю вас, Гастінгсе: для тих, кому є що приховувати, немає нічого небезпечнішого, аніж розмова! Слова, як одного разу сказав мені старий мудрий француз, – це вигадка людини, щоб перешкодити їй думати. Це також певний спосіб виявити те, що вона бажає приховати. Людина, Гастінгсе, не може встояти перед спокусою розкрити себе й виразити свою індивідуальність у розмові. Щоразу вона себе видає.

– І що, як ви очікуєте, вам розкаже Каст?

Еркюль Пуаро всміхнувся.

– Брехню, – сказав він. – І з неї я вичислю правду!

Розділ тридцять другий

І впіймати лиса

Протягом наступних кількох днів Пуаро був дуже зайнятий. Він загадково зникав, дуже мало розмовляв, сам до себе хмурився й безперестанку відмовлявся задовольнити моє природне зацікавлення стосовно видатних здібностей, які, на його думку, я проявив у минулому.

Мене не було запрошено супроводжувати його в загадкових приїздах і від'їздах – факт, через який певною мірою я обурювався.

Наприкінці тижня, однак, він повідомив про намір вирушити в Бексгілл та околиці й запропонував мені поїхати з ним. Я, не вагаючись, залюбки погодився.

Однак запрошення, як я виявив, стосувалося не лише мене. Члени нашого «особливого легіону» також були запрошені.

Вони були такі ж заінтриговані діями Пуаро, як і я. І все-таки до кінця дня принаймні я збагнув, куди хиляться думки Пуаро.

Спершу він відвідав містера й місіс Барнард і отримав від жінки точний звіт щодо того, коли саме містер Каст приходив до неї та що саме сказав. Потім Пуаро пішов у готель, де Каст зупинявся, і отримав детальний опис від'їзду того чоловіка. Як я можу судити, його розпитування не виявили ніяких нових фактів, проте Пуаро виглядав цілком задоволеним.

Потім він попрямував на пляж – на місце, де знайшли тіло Бетті Барнард. Тут він кілька хвилин ходив кругами, уважно вивчаючи гальку. У цьому я бачив мало сенсу, оскільки приплив накривав це місце двічі на день.

Однак до цього часу я знав, що дії Пуаро, якими безглуздими б вони не здавалися, зазвичай диктуються ідеєю.

Потім він пішов із пляжу в найближчу точку, де могла б бути припаркована машина. Звідти знову вийшов туди, де чекали автобуси перед відправкою із Бексгілла в Істборн.

Зрештою він завів усіх нас у кафе «Рудий кіт», де ми випили трохи несвіжого чаю, який подала повненька кельнерка Міллі Гіглі.

У плавному галльському стилі він зробив їй комплімент щодо форми щиколотки.

– Ноги англійців завжди занадто худі! Але ви, мадемуазель, маєте

ідеальну ногу. Вона має форму, вона має щиколотку!

Це неабияк розвеселило Міллі Гіглі, але дівчина попросила не продовжувати. Вона знала, які ті французькі джентльмени.

Пуаро не завдавав собі цього разу клопоту, щоб виправити її помилку стосовно його національності. Він лише так пристрасно глянув на неї, що я був вражений, майже шокований.

– *Voilà*²¹, – сказав Пуаро, – я закінчив у Бексгіллі. Тепер їду в Істборн. Одне маленьке розслідування там – і все. Немає необхідності всім вам мене супроводжувати. Тим часом повертаймось у кафе і вип’ємо коктейль. Цей чай «Карлтон» був огидний!

Коли ми попивали свої коктейлі, Франклін Кларк із цікавістю сказав:

– Гадаю, ми можемо вгадати, за чим ви полюєте? Ви маєте намір зруйнувати те алібі. Але я не розумію, чим ви такі задоволені. У вас немає жодних нових фактів.

– Немає – це правда.

– Що ж тоді?

– Майте терпіння. Усе з часом стане на свої місця.

– Ви здаєтеся цілком задоволені собою.

– Нічого досі не суперечило моїй маленькій ідеї – ось чому.

Його обличчя стало серйозним.

– Мій друг Гастінгс якось розповідав мені, що в молодості грав у гру, яка називалася «Правда». Це була гра, в якій кожному почергово ставили три запитання, і на два з них треба було відповісти правдиво. Третє можна було визнати недійсним. Запитання, безумовно, були напрочуд нескромні. Але для початку кожен повинен був присягнутись, що він справді говоритиме правду й нічого окрім правди.

Він зупинився.

– То й що? – спитала Меган.

– *Eh bien*, я хочу зіграти в цю гру. Однак немає необхідності ставити всі три запитання. Одного буде достатньо. Одне запитання кожному з вас.

– Звісно, – нетерпляче мовив Кларк. – Ми відповімо на будь-яке.

– Але я хочу, щоб це було насправжки. Чи всі ви клянетеся говорити правду?

Він так серйозно це говорив, що інші, спантеличені, самі стали серйозними. Вони всі присягнулись так, як він того вимагав.

– *Воп*, – виснував Пуаро. – Починаймо.

– Я готова, – сказала Тора Грей.

– А, леді спершу... Та цього разу це не про ввічливість. Ми почнемо інакше.

Він повернувся до Франкліна Кларка.

– Що, *mon cher*, містере Кларк, ви думаєте про капелюшки, які цього року носили леді в Аскоті?

Франклін Кларк витріщився на нього.

– Це жарт?

– Звісно ні.

– Це ваше серйозне запитання?

– Саме так.

Кларк почав усміхатись.

– Ну, мсьє Пуаро, насправді я не їздив у Аскот, але з того, що міг бачити, коли проїжджали машини, жіночі капелюшки для Аскота були ще кумедніші, ніж ті, які вони носять зазвичай.

– Химерні?

– Доволі химерні.

Пуаро всміхнувся й повернувся до Дональда Фрейзера.

– Коли у вас була відпустка цього року, мсьє?

Тепер настала черга Фрейзера витріщатись.

– Моя відпустка? Перші два тижні серпня.

Раптом його обличчя затремтіло. Я подумав, що запитання нагадало йому втрату дівчини, яку він кохав.

Однак Пуаро, здається, небагато уваги приділив його відповіді. Він повернувся до Тори Грей, і його голос ледь змінився. Він напружився. Його запитання було різким і чітким.

– Мадемуазель, у випадку смерті леді Кларк чи вийшли б ви заміж за сера Кармайкла, якби він запропонував?

Дівчина зірвалася на ноги.

– Як ви смієте ставити мені таке запитання? Це... це образливо!

– Мабуть. Але ви присягнули говорити правду. *Eh bien*, так чи ні?

– Сер Кармайкл був надзвичайно добрим до мене. Він ставився до мене майже як до доньки. І саме такі почуття до нього в мене – прихильність і вдячність.

– Пробачте, але це не відповідь. «Так» або «ні», мадемуазель.

Вона завагалась.

– Відповідь, звісно, ні!

Він не прокоментував.

– Дякую, мадемуазель.

Він повернувся до Меган Барнард. Обличчя дівчини було дуже блідим. Вона важко дихала, наче збиралась із силами для випробовування.

Голос Пуаро прозвучав наче удар батоном.

– Мадемуазель, на який результат мого розслідування ви сподіваєтесь?
Ви хочете, щоб я виявив правду чи ні?

Вона гордо підняла голову. Я був певен у її відповіді. Меган, я знав, була фанатично одержима правдою.

Її відповідь була чіткою – і вона приголомшила мене.

– Ні!

Ми всі аж підстрибнули. Пуаро нахилився, вивчаючи її обличчя.

– Мадемуазель Меган, – сказав він, – ви можете не хотіти правди, але, *ma foi*⁷², ви вмієте говорити її!

Він рушив до дверей, та потім, пригадавши, повернувся до Мері Дровер.

– Скажіть мені, *mon enfant*, чи є у вас молодий чоловік?

Мері, яка виглядала занепокоєною, здригнулася й почервоніла.

– О, містере Пуаро. Я... я ще... я не впевнена.

Він усміхнувся.

– *Alors c'est bien, mon enfant*⁷³.

І оглянувся за мною.

– Ходімо, Гастінгсе, мусимо вирушати в Істборн. Машина вже чекала, і незабаром ми їхали узбережжям по дорозі, яка вела крізь Певенсі до Істборна.

– Чи можна вас щось запитати, Пуаро?

– Не зараз. Робіть власні висновки стосовно того, чим я зараз займаюсь.
Я знову затих.

Пуаро, який здавався задоволеним собою, мугикав якусь пісеньку. Коли ми проїжджали через Певенсі, він запропонував зупинитись і оглянути замок.

Повертаючись до машини, ми на хвилину зупинилися біля дітей – дівчат-скаутів молодшого віку, як я здогадався з їхнього одягу, – які співали пісеньку різкими немилозвучними голосами...

– Що це вони співають, Гастінгсе? Я не можу вловити слів.

Я прислухався і зрештою розібрав приспів:

Лиса впіймати,
В коробці тримати
Й ніколи не відпускати.

– Лиса впіймати, в коробці тримати й ніколи не відпускати! – повторив Пуаро.

Його обличчя раптом стало похмурим і суворим.

– Це дуже жахливо, Гастінгсе. – Він хвилину мовчав. – Ви тут полюєте

на лисів?

– Я – ні. Я ніколи не міг собі дозволити полювання. І не думаю, що в цьому краї багато полюють.

– Я маю на увазі в Англії загалом. Дивний спорт. Чекають біля нори – а тоді кричать «ату», чи не так? – і починається гонитва через поля, через живоплоти й канави, а лис біжить, інколи він заплутує слід, та собаки...

– Гончі!

– ...та гончі йдуть по сліду, нарешті вони його ловлять, і він помирає – швидко й жахливо.

– Я думаю, що це справді звучить жахливо, але насправді...

– Лис насолоджується цим? Не кажіть *les bêtises*, мій друже. *Tout de même*⁷⁴ краще швидка жорстока смерть, ніж те, що співали ці діти... Бути закритим у коробці назавжди... Ні, це недобре.

Він похитав головою. Тоді мовив, змінивши тон:

– Завтра я відвідаю того чоловіка, Каста, – і додав водієві: – Назад у Лондон.

– Хіба ви не їдете в Істборн? – вигукнув я.

– Навіщо? Я знаю достатньо для своєї мети.

Розділ тридцять третій

Александр Бонапарт Каст

Я не був присутнім під час бесіди, яка відбулася між Пуаро й тим дивним чоловіком – Александром Бонапартом Кастом. Завдяки зв'язкам із поліцією й особливим обставинам справи Пуаро без жодних труднощів отримав у Міністерстві внутрішніх справ ордер, але цей ордер не поширювався на мене. Та й, зрештою, було необхідно, на думку Пуаро, щоб бесіда відбулася повністю приватно – двоє чоловіків віч-на-віч.

Однак він надав мені такий детальний звіт того, що відбувалося між ними, що я виклав це на папері з такою впевненістю, наче насправді був при цьому.

Здавалося, що містер Каст знітився. Його сутулість була більш помітною. Пальці злегка перебирали складки пальто.

Деякий час, я гадаю, Пуаро не розмовляв.

Він сидів і дивився на чоловіка навпроти.

Атмосфера стала спокійною, розважливою...

Це мав бути момент граничного напруження – зустріч двох супротивників у довгій драмі. На місці Пуаро я б відчував неабияке хвилювання.

Пуаро, однак, був більш ніж прагматичний. Його поглинуло намагання справити певне враження на чоловіка навпроти.

Нарешті він обережно мовив:

– Ви знаєте, хто я?

Другий похитав головою.

– Ні, ні, видко, не знаю. Якщо ви не містера Лукаса – як це називають – підлеглий, то, мабуть, прийшли від містера Мейнарда?

(Мейnard і Коул були адвокатами захисту.)

Його тон був увічливий, але не дуже зацікавлений. Він здавався поглинутим якимось власною внутрішньою абстракцією.

– Я Еркюль Пуаро...

Пуаро промовив слова дуже м'яко... і спостерігав за ефектом.

Містер Каст трохи підняв голову.

– О, так?

Він сказав це так природно, як міг би сказати інспектор Кром, але без

чванливості.

Потім, хвилину по тому, Каст повторив свою репліку.

– О, так? – мовив він, і цього разу його тон був іншим, у ньому таївся пробуджений інтерес. Він підняв голову і глянув на Пуаро.

Еркюль Пуаро зустрівся з ним поглядом і злегка раз чи двічі кивнув.

– Так, – сказав він, – я той, кому ви писали листи.

Відразу контакт було зруйновано. Містер Каст швидко опустив очі й заговорив роздратовано й неспокійно.

– Я ніколи вам не писав. Ті листи були не від мене. Я не раз це говорив.

– Я знаю, – сказав Пуаро. – Але якщо не ви їх писали, тоді хто?

– Ворог. У мене, безумовно, є ворог. Вони всі проти мене. Поліція, всі... всі проти мене. Це велетенська змова.

Пуаро не відповів.

Містер Каст мовив:

– Рука кожного була проти мене, завжди.

– Навіть коли ви були дитиною?

Здавалося, що містер Каст роздумує.

– Ні, ні, не зовсім тоді. Моя мама дуже захоплювалася мною. Але вона була амбіційна, страшенно амбіційна. Саме тому дала мені ті чудернацькі імена. У неї була якась абсурдна ідея, що я зроблю щось грандіозне, геніальне. Вона завжди закликала мене заявити про себе – розмовляючи про силу волі... кажучи, що кожен може бути господарем своєї долі... вона казала, що я міг би зробити все!

Він хвилину мовчав.

– Звісно, вона помилялась. Я це доволі швидко зрозумів. Я не був тим, хто може піти далеко в житті. Завжди коїв дурниці – робив із себе посміховисько. І я був несміливий, боявся людей. Мені було погано в школі. Дізнавшись мої імена, хлопці дражнили мене... Мені погано давалася наука, ігри, робота – все.

Він похитав головою.

– Лише добре, що бідна мама померла. Вона була б розчарована... Навіть у комерційному коледжі я був тупим – найдовше вчився друкувати й стенографувати. Та все ж я не *почувався* тупим – якщо ви розумієте, що я маю на увазі.

Він благально глянув на співбесідника.

– Я знаю, що ви маєте на увазі, – сказав Пуаро. – Продовжуйте.

– Просто було відчуття, що всі інші *думають*, що я тупий. Це дуже паралізує. Так само було потім в офісі.

– І пізніше, вже на війні? – підказав Пуаро.

Раптом обличчя містера Каста засяяло.

– Знаєте, – сказав він, – мені подобалася війна. Так справді було. Я вперше почувався таким само, як інші. Ми всі були в такому ж становищі. І я був не гіршим за будь-кого.

Його усмішка зникла.

– А потім я отримав те поранення в голову. Дуже незначне. Але виявилось, що в мене напади... Я, звісно, завжди знав, що були випадки, коли я не повністю усвідомлював те, що роблю. Провали, розумієте. І, звісно, раз чи двічі падав. Але я справді не думаю, що їм варто було звільняти мене через це. Ні, не думаю, що це було правильно.

– А потім? – запитав Пуаро.

– Я отримав місце службовця. Звісно, під час війни можна було отримати добрі гроші. Та й після війни не все було аж так погано. Звісно, менша зарплата... я не просувався. Мене завжди обминало підвищення по службі. Стало дуже важко – справді дуже важко... Особливо коли почалася криза. Сказати вам правду, я заледве зводив кінці з кінцями (а службовцю треба виглядати презентабельно), коли отримав пропозицію на цю панчішну роботу. Зарплата й комісійні!

Пуаро м'яко сказав:

– Але ви ж усвідомлюєте, що фірма, яка, як ви стверджуєте, найняла вас, заперечує цей факт?

Містер Каст знову став схвильованим.

– Це тому, що вони у змові, вони вочевидь змовилися, – продовжував він. – У мене є письмові свідчення – письмові свідчення. Я маю їхні листи, де мені дають інструкції щодо того, в які місця мені їхати, і список людей, яких навідати.

– Не *письмові* свідчення, а *надруковані*.

– Це одне й те ж. Природно, що у великій фірмі оптові постачальники друкують свої листи.

– Хіба ви не знаєте, містере Каст, що друкарську машинку можна визначити? Усі ті листи були надруковані на одній і тій самій машинці.

– Що з того?

– І та машинка була ваша власна – її знайшли у вашій кімнаті.

– Фірма прислала її мені на початку моєї роботи.

– Так, але ці листи були отримані *пізніше*. Отже, скидається на те, що *ви друкували їх самі й відправляли їх собі?*

– Ні, ні! Це частина змови проти мене!

Раптом він додав:

– Крім того, їхні листи *були б* написані машинкою одного типу.

– Одного *типу*, але фактично не тією самою машинкою.

Містер Каст уперто повторив:

– Це змова!

– І довідники «АВС», які було знайдено в буфеті?

– Я нічого про них не знаю. Я думав, що це все були панчохи.

– Чому ви відмітили ім'я місіс Ашер у тому першому списку людей із Андовера?

– Тому що я вирішив почати з неї. Потрібно звідкись починати.

– Так, це правда. *Потрібно звідкись починати.*

– Я не те мав на увазі! – сказав містер Каст. – Я не те мав на увазі, що думаєте ви!

– *Але ви знаєте, що я маю на увазі?*

Містер Каст не сказав нічого. Він тремтів.

– Я цього не робив! – сказав він. – Я цілком безневинний. Це все помилка. Згадайте про другий злочин – той, що в Бексгіллі. Я грав у доміно в Істборні. Ви повинні це визнати!

Його голос тріумфував.

– Так, – сказав Пуаро задумливо ніжним голосом. – Але так легко, хіба ні, помилитися на один день? А якщо ви вперта, самовпевнена людина, така, як містер Стрейндж, то ніколи не розглядатимете можливості помилки. Ви будете дотримуватися того, що сказали... Він саме така людина. А в журналі реєстрації в готелі дуже легко записати неправильну дату, коли підписуєтесь, – мабуть, у той час ніхто не помітить.

– Я грав у доміно того вечора!

– Ви дуже добре граєте в доміно, мабуть.

Містера Каста це трохи схвилювало.

– Я... я... Думаю, так.

– Ця гра поглинає, вона вимагає майстерності?

– О, вона справді захоплива! Ми колись часто грали в Сіті, в обідню пору. Ви були б здивовані з того, як доміно об'єднує незнайомих людей.

Він усміхнувся.

– Пригадую одного чоловіка. Я його ніколи не забував через те, що він мені сказав. Ми просто розговорилися за чашкою кави й почали грати в доміно. І за двадцять хвилин я почувався так, наче знав цього чоловіка ціле життя.

– Що саме він вам сказав? – запитав Пуаро.

Обличчя містера Каста затьмарилось.

– Це мене налякало, неприємно налякало. Говорив він про долю, написану на руках. І показав мені свою руку з лініями, які показували, що

він двічі ледве врятується від утоплення, – і він справді двічі заледве врятувався. А потім глянув на мою і сказав мені дивовижні речі. Сказав, що перед смертю я буду одним із найвідоміших людей в Англії. Сказав, що про мене буде говорити ціла країна. Але він сказав, він сказав...

Містер Каст зупинився, завагавшись...

– Так?

Від погляду Пуаро віяло спокійним магнетизмом. Містер Каст глянув на нього, потім убік, потім знову на нього, наче зачарований кролик.

– Він сказав... Він сказав, що, схоже, я помру жорстокою смертю. І зі сміхом додав: «Видається, наче ви помрете на ешафоті». А тоді розреготався і сказав, що це лише жарт...

Раптом він притих. Він не дивився на Пуаро, його очі бігали туди-сюди...

– Моя голова... Я дуже страждаю через свою голову... головний біль, інколи геть нестерпний. І потім, є випадки, коли я не знаю... коли не знаю...

Він дав волю почуттям.

Пуаро нахилився вперед. Він говорив дуже тихо, але з великою впевненістю.

– *Але ви таки знаєте, правда, – сказав він, – що скоїли вбивства?*

Містер Каст підвів очі. Його погляд був простий і прямий. Він уже не опирався. Він здавався на диво спокійним.

– Так, – мовив він, – я знаю.

– Але я маю рацію, хіба ні? *Ви не знаєте, чому скоїли їх?*

Містер Каст похитав головою.

– Ні, – сказав він. – Не знаю.

Розділ тридцять четвертий

Пуаро пояснює

Ми сиділи, напружені й уважні, слухаючи, як Пуаро остаточно роз'яснює справу.

– Увесь час, – сказав він, – я переймався в цій справі запитанням: *чому?* Днями Гастінгс сказав мені, що справу завершено. Я відповів йому, що справою була *людина*. Проблемою була *не таємниця вбивств, а таємниця Абеткаря*. Чому він вважав за необхідне скоїти ці вбивства? Чому він вибрав мене своїм супротивником?

Сказати, що чоловік просто втратив глузд – це не відповідь. Стверджувати, що людина коїть божевільні вчинки тому, що вона божевільна, просто нерозумно. Божевільна людина така ж логічна й поміркована у своїх діях, як і нормальна, – *враховуючи її своєрідний, схиблений погляд*. Приміром, якщо людина наполягає на тому, щоб вийти на вулицю без нічого, окрім пов'язки на стегнах, то її поведінка здається вкрай чудернацькою. Та щойно ви дізнаєтеся, що *ця людина твердо переконана, що вона є Махатмою Ганді*, як її поведінка стає повністю обґрунтованою й логічною.

У цьому випадку необхідно уявити собі розум, організований так, *щоб логічно й обґрунтовано здійснити чотири або більше вбивств і заздалегідь сповістити про них листами до Еркюля Пуаро*.

Мій друг Гастінгс скаже вам, що з того часу, як я отримав першого листа, я був засмучений і стурбований. Мені одразу здалося, що з листом щось не так.

– І ви мали рацію, – сухо сказав Франклін Кларк.

– Авжеж. Але тоді, на початку, я припустився серйозної помилки. Я дозволив своєму відчуттю – моєму дуже гострому відчуттю про цього листа – залишитися простим уявленням. Я ставився до цього наче до інтуїції. В обґрунтованому логічному розумі немає місця для інтуїції – геніального здогаду! *Можна* вгадати, звісно, – і здогад є або правильним, або неправильним. Якщо правильним – ти називаєш це інтуїцією. Якщо неправильним – зазвичай більше про це не говориш. Але те, що часто називається інтуїцією, є насправді *враженням, яке базується на логічному висновку або досвіді*. Коли експерт відчуває, що з картиною, меблями чи

підписом на чекові щось не так, він насправді базує це відчуття на безлічі маленьких знаків і нюансів. У нього немає потреби розглядати їх детально – його досвід унікає цього. Чистий результат – це *певне враження, що щось не так*. Але це не *здогад*, а враження, яке базується на *досвіді*. *Eh bien*, я визнаю, що не оцінив першого листа так, як слід було. Він просто дуже мене стривожив. Поліція розцінила його як розіграш. Сам я сприйняв його серйозно. Я був переконаний, що вбивство станеться в Андовері так, як і було сказано. Як ви знаєте, вбивство *таки* сталось. На тому етапі не було ніяких засобів, як я добре розумів, дізнатися, хто був тією людиною, яка здійснила цей вчинок. Єдиний шлях, що був відкритий для мене, – спробувати зрозуміти, що за людина могла це скоїти. Дещо було мені відомо. Лист, спосіб скоєння злочину, жертва. Що треба було виявити: мотив злочину, мотив листа.

– Публічність, – запропонував Кларк.

– Звісно, комплекс неповноцінності пояснює це, – додала Тора Грей.

– Це, звісно, була очевидна деталь, щоб за неї вхопитись. Але чому *я*? Чому *Еркюль Пуаро*? Більша публічність могла бути забезпечена надсиленням листів у Скотленд-Ярд. Ще більша – надсиленням їх у газету. Газета могла б і не надрукувати першого листа, але до того часу, як станеться другий злочин, Абеткарю була б забезпечена вся можлива публічність, яку може дати преса. Чому тоді Еркюль Пуаро? Чи було це з якоїсь *особистої* причини? У листі проскочила легка упередженість до чужинців – але недостатня, щоб прояснити справу. Тоді прийшов другий лист – і відтак було вбито Бетті Барнард у Бексгіллі. Тепер стало очевидним (як я й підозрював), що вбивства триватимуть в алфавітному порядку, але факт, який здавався остаточним для більшості людей, залишив незмінним головне запитання в моїй голові. Чому *потрібно* було Абеткарю скоювати ті вбивства?

Меган Барнард заговтузилася в кріслі.

– Чи немає такої речі, як... як пристрасть до крові? – сказала вона.

Пуаро повернувся до неї.

– Ви маєте рацію, мадемуазель. Є така річ. Пристрасть убивати. Але це не зовсім вписувалось у факти нашої справи. Маніяк-убивця зазвичай прагне вбити *стільки жертв, скільки можливо*. Це *прагнення*, яке постійно повторюється. Велика ідея такого вбивці – *заховати сліди*, не *рекламувати* їх. Якщо ми розглянемо чотири обрані жертви – чи бодай три з них (бо про містера Даунза й містера Ерлсфілда я знаю дуже мало), то зрозуміємо, що, *захотівши*, убивця міг би розправитися з ними, не накликаючи на себе жодних підозр. Франц Ашер, Дональд Фрейзер, Меган Барнард чи,

ймовірно, містер Кларк – це люди, яких поліція запідозрила б, навіть якби вона не змогла отримати прямих доказів. Про невідомого маніяка й не подумали б! Чому тоді вбивця відчував необхідність привернути увагу до себе? Чи була необхідність залишати на кожному тілі копію залізничного довідника «АВС»? Чи була то *манія*? Чи був то якийсь комплекс, пов'язаний із *залізничним довідником*? Я виявив, що цілком немислимо на цій стадії *збагнути хід думок убивці*. Авжеж, це не могло бути благородство? Страх відповідальності за злочин був перекинутий на безневинного? Хоча я не міг відповісти на головне запитання, однак усе-таки відчував, що дізнався дещо про вбивцю.

– Що ж саме? – запитав Фрейзер.

– Почнімо з того, що він мислить списками. Його злочини були скоєні в алфавітному порядку – це очевидно було важливим для нього. З іншого боку, він не перебирав жертвами: місіс Ашер, Бетті Барнард, сер Кармайл Кларк дуже відрізнялись одне від одного. Не було принципу статі, принципу віку – і це мені здавалося дуже дивним фактом. Якщо людина вбиває бездумно – це зазвичай тому, що вона прибирає кожного, хто стоїть у неї на дорозі чи дратує її. Але *алфавітний список показав, що тут не цей випадок*. Інший тип убивці зазвичай обирає *певний тип жертви* – майже завжди протилежної статі. Було щось безсистемне в Абеткаря, що, мені здавалося, не узгоджувалось із алфавітним принципом. Я дозволив собі зробити невеликий висновок. Вибір довідника «АВС» вказував на те, що я назвав би *мисленням залізничника*. Це більше поширено серед чоловіків, ніж серед жінок. Маленькі хлопчики полюбують потяги більше, ніж маленькі дівчатка. Це також могло бути знаком, так би мовити, нерозвинутого розуму. Але «хлопчачий» мотив усе-таки переважав. Спосіб убивства Бетті Барнард дав мені деякі інші ознаки. Він підказав багато цікавого. (Пробачте, містере Фрейзер.) По-перше, її задушили власним паском, тобто її майже напевне вбив хтось, із ким була в дружніх або пристрасних стосунках. Коли я дещо дізнався про її характер, у мене в голові вимальовувалася певна картина. Бетті Барнард була кокеткою. Їй подобалась увага симпатичних чоловіків. Отже, Абеткар, щоб переконати її вийти з ним, повинен був мати певну долю привабливості – *le sex appeal*⁷⁵! Він мусив бути здатним, як кажете ви, англійці, «підчепити». У нього мав бути певний шарм! Я уявляю сцену на пляжі так. Чоловік захоплюється її поясом. Вона його знімає, він грайливо обмотує його навколо її шиї – каже, мабуть: «Я задушю тебе». Це все дуже грайливо. Вона хіхікає... а він затягує...

Дональд Фрейзер зірвався на ноги. Він був аж багрянний.

– Мсьє Пуаро, заради Бога!

Пуаро зупинив його:

– Авжеж. Я більше не кажу нічого. Це закінчилось. Ми переходимо до наступного вбивства – сера Кармайкла Кларка. Тут убивця повертається до свого першого методу – удару по голові. Той самий абетковий принцип, але мене трохи турбує один факт. Щоб бути послідовним, убивця має обрати міста в певному порядку. Якщо Андовер – сто п'ятдесят п'ята назва на літеру «А», тоді злочин «В» має бути теж 155-й. Або 156-й, а «С» – 157-й. Тут знову здавалося, що міста обрані у *випадковий* спосіб.

– Чи це не тому, що ви маєте в цьому питанні певні упередження, Пуаро? – запропонував я. – Ви самі напрочуд систематичні та впорядковані. Це у вас майже хвороба.

– Ні, це *не* хвороба! *Quelle idée!*⁷⁶ Але я допускаю, що, може, надмірно наголошую на цьому факті. *Passons!*⁷⁷ Злочин у Чарстоні дав мені дуже мало додаткової інформації. Нам не пощастило з цим, оскільки лист, який провіщав його, не одразу знайшов адресата, отже, не можливо було зробити жодних приготувань. Але до того часу, коли було оголошено про злочин «D», була організована колосальна система захисту. Мусило бути очевидним, що Абеткар більше не міг сподіватись уникнути покарання за свої злочини. Мало того: саме на цьому етапі підказка з панчохами потрапила в мої руки. Було абсолютно зрозуміло, що присутність на місці злочину чи поруч із ним особи, яка продає панчохи, не може бути випадковістю. Отже, продавець панчіх мусить бути вбивцею. Я можу сказати, що його опис, такий, як дала мені міс Грей, не вповні збігається з моїм власним уявленням про чоловіка, який задушив Бетті Барнард. Однак швидко пройду наступними етапами. Було скоєне четверте вбивство – чоловіка, якого звали Джордж Ерлсфілд. Припускалося, що це помилково – замість чоловіка на прізвище Даунз, який був тієї самої статури й сидів поруч із жертвою в кіно. *А тепер нарешті приходить черга приливу.* Події грають проти Абеткаря, замість того щоб зіграти йому на руку. Його помітили, вистежили й нарешті заарештували. Справа, як каже Гастінгс, завершена! Так, завершена – для громадськості. Чоловік у тюрмі та зрештою, без сумніву, відправиться у Бродмор. Більше не буде вбивств. Вихід! Кінець! Спочивай з миром. *Але не для мене!* Я не знаю нічого – геть нічого! Ні чому, ні *навіщо!* І є ще один ганебний факт: у того чоловіка, Каста, є алібі на ніч злочину в Бексгіллі.

– Це постійно мене турбує, – сказав Франклін Кларк.

– Так. І мене це турбує. Оскільки алібі, схоже, *справжнє*. Але воно не

може бути справжнім, якщо не... І тепер ми підходимо до двох цікавих міркувань. Припустімо, друзі, що Каст скоїв *три* злочини – «А», «С» і «D», але *не* скоїв злочин «В».

– Мсьє Пуаро. Це не...

Пуаро поглядом змусив Меган Барнард затихнути.

– Заспокойтесь, мадемуазель. Я за правду, так! Із мене досить брехні! Припустімо, кажу я, *що Абеткар не скоював другого злочину*. Це сталось, як пам'ятаєте, вранці 25-го – у день, коли той прибув для скоєння злочину. Припустімо, що хтось випередив його? Що б він зробив у такому разі? Скоїв би *нове* вбивство чи затаївся і *прийняв те, що вже сталось, як свого роду жахливий подарунок?*

– Мсьє Пуаро! – сказала Меган. – Це нереальна думка! Усі злочини *мусила* скоїти одна людина!

Він не звернув на неї уваги й неухильно продовжував:

– Така гіпотеза заслуговує на увагу, оскільки пояснює один факт – *невідповідність між особистістю Александра Бонапарта Каста* (який ніколи б не підчепив жодної дівчини) *й особистістю вбивці Бетті Барнард*. А вже відомо, що вбивці-початківці *використовували* злочини, скоєні іншими людьми. Наприклад, не всі злочини Джека-Різника скоїв Джек-Різник. Поки що все йде нормально. Але потім я зіткнувся з певною складністю. На час убивства Барнард *ніякі факти про абеткові вбивства не були відомі загалу*. Убивство в Андовері викликало мало зацікавлення. Про розгорнутий залізничний довідник навіть не було згадано в пресі. Таким чином, виходить, що, хто б не вбив Бетті Барнард, він *мусив мати доступ до фактів, відомих лише певним людям* – мені, поліції та почасти родичам і сусідам місіс Ашер. Ці думки завели мене в глухий кут.

Обличчя, спрямовані до Пуаро, теж були вражені. Спантичені й здивовані.

Дональд Фрейзер задумливо сказав:

– Поліціанти, зрештою, теж люди. І чоловіки вони симпатичні...

Він зупинився, запитально дивлячись на Пуаро.

Той злегка похитав головою.

– Ні, усе простіше. Я казав вам, що було ще одне міркування. Припустімо, що Каст *не* був відповідальний за вбивство Бетті Барнард. Припустімо, що *хтось інший* вбив її. Чи міг би той інший бути відповідальним за *інші вбивства також?*

– Але це не має сенсу! – вигукнув Кларк.

– Невже? Потім я зробив те, *що повинен був зробити спочатку*. Я наново дослідив листи, які отримав. Адже від початку я відчував, що з

ними було щось не так, як експерт із живопису знає, що картина несправжня... Спершу я припускав, не надто розмірковуючи, що неправильним у них було те, що їх написав божевільний. Однак тепер я проглянув їх знову – і цього разу дійшов геть іншого висновку. Неправильним у них був той *факт, що їх написала цілком здорова людина!*

– Що? – вигукнув я.

– Саме так! Вони неправильні – *тому що вони були підробкою!* Вони лише претендували на те, щоб називатись «листами божевільного» – душевнохворого вбивці, але насправді ними не були.

– Це не має сенсу, – повторив Франклін Кларк.

– *Mais si!*⁷⁸ Треба лише поміркувати. Яка мета написання листів? Зосередити увагу на авторові, звернути увагу на вбивства! *En vérité*, на перший погляд, не здавалося, що це має якийсь сенс. А потім мені прояснилось. Усе це було потрібно для того, щоб зосередити увагу на кількох убивствах – на *групі* вбивств... Чи це не ваш великий Шекспір сказав: «Ви не можете бачити дерев за дровами».

Я не став виправляти помилкову цитату Пуаро. Я намагався збагнути його міркування. І, здається, дещо почав розуміти. А він тим часом продовжив:

– Де найважче помітити шпильку? У подушечці для шпильок. Коли окреме вбивство найменш помітне? Тоді, коли воно – одне з *серії пов'язаних убивств*. Мені довелося мати справу з надзвичайно розумним, винахідливим убивцею – безрозсудним, сміливим і скрупульозним шахраєм. *Не* містером Кастом! Він ніколи не міг би скоїти ті вбивства! Ні, я мав справу з зовсім іншим типом людини – це чоловік із хлоп'ячою вдачею (свідченням цього є немовби школярська витівка з листами та залізничний путівник), привабливий для жінок, безжалісний, зі зневагою до людського життя. Саме такий чоловік неодмінно помітний в *одному* зі злочинів! Подумаймо: коли когось убито, які запитання ставить поліція? Можливість. Де кожен був у момент злочину? Мотив. Хто має користь зі смерті покійного? Якщо мотив і можливість є доволі очевидними, як у цьому випадку має діяти потенційний убивця? Підробляти алібі – це до якоїсь міри підтасовувати *час*? Але це завжди ризикований вчинок. Наш убивця подумав про більш фантастичний захист. Створити *душевнохворого* вбивцю! Мені тепер треба було лише перевірити всі злочини і знайти ймовірно винну людину. Злочин в Андовері? Найбільш імовірним підозрюваним був Франц Ашер, але я не міг уявити, як Ашер продумує й реалізовує таку детально розроблену схему, й не бачив, як він планує умисне вбивство. Злочин у Бексгіллі? Дональд Фрейзер був варіантом. Про

це свідчить його розум, спритність і системний склад розуму. Але його мотивом для вбивства коханої могла бути лише ревність – а ревнивці не схильні до того, щоб попередньо щось готувати. Я також дізнався, що у Фрейзера була відпустка на *початку* серпня, що унеможливорює будь-який його стосунок до злочину в Чарстоні. Далі переходимо до злочину в Чарстоні – і опиняємося на більш перспективному полі. Сер Кармайкл Кларк був надзвичайно заможним чоловіком. Хто успадковує гроші? Його дружина при смерті, і хоч вона має пожиттєве право на їх використання, та потім вони переходять до *його брата Франкліна*.

Пуаро поволі обертався, аж поки його очі не зустрілися з очима Франкліна Кларка.

– Тоді я був цілком упевнений. Чоловік, якого я довгий час вимальовував у думках, *був тим самим чоловіком, якого я знав як людину. Абеткар і Франклін Кларк були однією й тією ж людиною!* Сміливий авантюрний характер, мандрівне життя, вболівання за Англію, яке іноді проявлялось у глузуванні з іноземців. Приваблива вільна й невимушена манера – для нього немає нічого легшого, ніж підчепити дівчину в кафе. Методичний склад розуму – одного дня він тут складав план дій, позначаючи пункти як А, В, С; і нарешті, хлопчачий склад характеру, про який згадувала леді Кларк, проявний навіть у його літературних смаках: я з'ясував, що в бібліотеці є книжка *«Діти залізниці»* Е. Несбіт. І я не мав більше сумнівів: Абеткарем, чоловіком, який писав листи і скоював убивства, був *Франклін Кларк*.

Кларк раптом вибухнув сміхом.

– Геніально! А як щодо нашого друга Каста, якого впіймали з закривавленими руками? Як щодо крові на його пальті? І ножа, якого він ховав у своєму помешканні? Він може заперечувати, що скоїв злочини...

Пуаро перебив:

– Ви помиляєтесь. Він визнає факт.

– Що? – Кларк справді здавався переляканим.

– О, так, – м'яко сказав Пуаро. – Я ще навіть не встиг із ним поговорити, як уже знав, що Каст *вірить у те, що він винний*.

– І навіть це не задовольнило мсьє Пуаро? – сказав Кларк.

– Ні. Бо щойно я його побачив – *і вже знав, що він не міг бути винним!* У нього немає ні нервів, ні сміливості, ні, я можу додати, *розуму*, щоб спланувати все це! Увесь час я усвідомлював подвійну особистість убивці. Тепер бачу, в чому вона полягає. У справу були втягнені двоє людей – справжній убивця, хитрий, винахідливий і сміливий, та *псевдовбивця*, дурний, нерішучий, який легко піддається впливу. Атож, легко піддається

впливу – саме в цьому й полягає загадка містера Кларка! Для вас, містере Кларк, не було достатньо розробити план *серії* вбивств, щоб відвернути увагу від *єдиного* злочину. Вам також потрібен був цап-відбувайло. Гадаю, ця ідея вперше з'явилася в вашій голові як результат випадкової зустрічі в міській кав'ярні з цією дивною особою з величними іменами. У той час ви обдумували плани вбивства свого брата.

– Справді? І чому?

– Тому що ви були серйозно стривожені майбутнім. Я не знаю, чи ви це усвідомили, містере Кларк, але ви зіграли мені на руку, коли показали листа, якого написав вам брат. У ньому він дуже чітко показав свою любов і захоплення міс Торою Грей. Його ставлення, можливо, було батьківським – чи він принаймні хотів так думати. Та все ж була справжня загроза того, що після смерті вашої невістки він у своїй самотності звернеться до цієї красивої дівчини за співчуттям і розрадою. Це могло би закінчитись – як часто трапляється зі старшими чоловіками – тим, що він із нею одружиться. Ваш страх був підсилений тим, що ви знали міс Грей. Я маю на увазі те, що ви добре, хоч і трохи цинічно, вмієте оцінювати людські характери. Ви розцінили, правильно чи неправильно, що міс Грей є типом молодой жінки, яка «прагне отримати користь». І не сумнівались, що вона вхопиться за можливість стати леді Кларк. Ваш брат був напрочуд здоровим і енергійним чоловіком. Могли бути діти, і ваш шанс успадкувати братове багатство зник би. Мені здається, що ви все своє життя розчаровані. Ви як перекотиполе, та назбирали дуже мало моху – грошей. І дуже заздрили братовому багатству.

Отже, я повторюю, що, коли ви прокручували в думках різноманітні сценарії, саме зустріч із містером Кастом дала вам ідею. Його величні імена, його розповідь про епілептичні напади й частий головний біль, його непримітна постать і дрібна особистість справили враження, що його можна використати як знаряддя, необхідне вам. У вашій голові з'явився цілий алфавітний план: ініціали Каста й факт, що ім'я вашого брата починалося з «С» й мешкав він у Чарстоні, були центром схеми. Ви навіть зайшли так далеко, що натякнули Кастові на його можливий кінець – хоча навряд чи сподівалися, що той натяк принесе аж такі багаті плоди! Ваші приготування були зразковими. Ви замовили на ім'я Каста й надіслали йому велику партію панчішно-шкарпеткових виробів, при цьому доклали й кілька довідників «АВС» у схожій посилці. Ви написали йому від імені тієї самої фірми й запропонували добру платню та комісійні. Ваші плани були так добре складені наперед, що ви надрукували всі листи, які були надіслані згодом, і *тоді презентували йому машинку, на якій вони були*

надруковані.

Тепер вам треба було підшукати дві жертви, чиї імена починаються відповідно з літер «А» і «В», які живуть у місцях, що теж починаються з цих літер. Ви натрапили на Андовер як доволі зручне місце, й попередня розвідка скерувала вас обрати магазин місіс Ашер місцем першого злочину. Її ім'я було чітко написане над дверима, і, дослідивши, ви виявили, що вона зазвичай сама в крамниці. Її вбивство потребувало нахабства, відваги й достатньої удачі.

Для літери «В» ви повинні були змінити тактику. Самотні жінки в магазинах імовірно були попереджені. Мені слід уявити собі, що ви відвідували кілька кафе й магазинів чаю, сміючись і жартуючи з дівчатами, й вишукували, чиє ім'я починалося з потрібної вам літери. І в Бетті Барнард ви знайшли саме той тип дівчини, якого шукали. Ви погуляли з нею раз чи двічі, пояснюючи їй, що ви одружений чоловік і що через це прогулянки мусять відбуватись у дещо таємний спосіб.

Потім ваші попередні плани були завершені й ви взялися до роботи! Відправили Кастові список Андовера, направляючи його туди в певну дату, й надіслали першого листа Абеткарю мені.

У призначений день ви поїхали в Андовер і вбили місіс Ашер – нічого не трапилося, що могло б зруйнувати ваші плани.

Убивство №1 було успішно здійснене.

Для другого вбивства ви дотрималися запобіжних заходів, скоївши його насправді *за день до того*. Я впевнений, що Бетті Барнард була вбита задовго до опівночі 24 липня.

Тепер ми переходимо до вбивства № 3 – фактично, з вашого погляду, *справжнього* вбивства.

І тут повністю заслужена похвала Гастінгсу, який зробив просте й очевидне зауваження, на яке ніхто не звернув уваги.

Він зауважив, що третій лист затримався навмисне!

І мав рацію!

У цьому єдиному простому факті лежить відповідь на запитання, яке бентежило мене так довго. Чому листи адресувалися спершу Еркюлю Пуаро, приватному детективу, а не поліції?

Помилково я уявляв собі якусь особисту причину. Зовсім ні! Листи були надіслані мені, тому що суть вашого плану полягала в тому, щоб один із них *був неправильно адресований і затримався*, – але ви не можете влаштувати так, щоб затримався лист, адресований у Департамент кримінального розслідування Скотленд-Ярду! Для цього необхідно мати *приватну* адресу. Ви обрали мене як добре знану людину, яка, без сумніву,

занесе листи в поліцію, – і також своїм доволі обмеженим розумом раділи з того, що взяли гору над іноземцем.

Ви адресували свій конверт дуже розумно: Вайтгевен – Вайтгорс – цілком природна помилка. Лише Гастінгс досить проникливий, щоб ігнорувати тонкощі та йти просто до очевидного.

Звісно, *малося на увазі*, що лист затримається! Поліція стане на слід, *лише коли вбивство уже буде скоєне*. Нічна прогулянка вашого брата забезпечила вам можливість. І страх перед Абеткарем виявився таким великим, що нікому не спала на думку можливість вашої провини.

Після смерті брата, звісно, ваша мета була здійснена. Ви більше не бажали вбивати. З іншого боку, якщо вбивства зупиняться без причини, комусь може прийти на думку натяк на правду.

Ваш цап-відбувайло, містер Каст, так успішно зжився зі своєю роллю «невидимки» – тому що чоловік він непоказний, – що досі ніхто не помітив, що одну й ту саму особу бачили на місці трьох убивств! На ваше роздратування, навіть його візит у Комсайд не було помічено. Об'єкт геть вивітрився з голови міс Грей.

Завжди сміливий, ви вирішили, що має статися ще одне вбивство, але цього разу слід повинен бути добре помітним.

Місцем подій ви обрали Донкастер.

Ваш план був дуже простий. Цілком природно, що ви самі будете на сцені. Містера Каста відішле в Донкастер фірма. Ваш план полягав у тому, щоб іти за ним і покластися на випадок. І все вдалось. Містер Каст пішов у кіно. Це було надзвичайно просто. Ви сиділи за декілька місць від нього. Коли він піднявся, щоб вийти, ви зробили те ж саме. Вдали, що зашпортнулися, нахилились і закололи чоловіка, який дрімав у передньому ряду, підклали довідник «АВС» йому на коліна, а відтак зуміли зіштовхнутися з містером Кастом у дверях, витерши об його рукав ніж і засунувши його Касту в кишеню.

Ви й не прагнули обрати жертву, чиє ім'я починається з «Д». Будь-хто годився! Ви гадали – і цілком слушно, – що це вважатиметься *помилкою*. Там недалеко серед глядачів, без сумніву, буде хтось, чиє ім'я починається з «Д». Вважатимуть, що він мав би бути жертвою.

А тепер, мої друзі, розгляньмо справу з погляду фальшивого Абеткаря – містера Каста.

Злочин в Андовері нічого для нього не означає. Він шокований і здивований злочином у Бексгіллі – адже він сам був там приблизно в той час! Тоді стається злочин у Чарстоні й галас у газетах. Абетковий злочин в Андовері, коли він був там, абетковий злочин у Бексгіллі, а тепер ще один

поблизу... Три злочини – *і він був на місці кожного з них*. Люди, які страждають від епілепсії, часто мають прогалини в пам'яті... А Каст, як відомо, нервовий, він дуже невротична людина й надзвичайно піддавався впливу.

Тоді він отримує наказ поїхати в Донкастер.

Донкастер! І наступний абетковий злочин повинен бути в Донкастері. Він, певно, відчував, що це доля. У нього здають нерви, йому здається, що господарня підозріло на нього дивиться, і він каже їй, що їде в Челтнем.

А насправді їде в Донкастер, тому що це його обов'язок. Пополудні він їде в кіно. Можливо, дрімає хвилину-другу.

Уявіть його відчуття, коли, повернувшись у готель, він виявляє, *що на рукаві його пальта кров і в кишені закривавлений ніж*. Усі його невиразні передчуття сприймаються як незаперечні факти.

Він – він сам – є вбивця! Пригадує свої головні болі, провали в пам'яті. І цілком упевнений: *він, Александр Бонапарт Каст, є маніяком-убивцею*.

Його поведінка після того – це поведінка загнаної тварини. Він повертається в свою найману кімнату в Лондоні. Він там у безпеці – звісно. Вони думають, що він був у Челтнемі. Ніж усе ще в нього – так чинити, звісно, геть по-дурному. Він ховає його за вішаком у передпокої.

А відтак його попереджують, що йде поліція. Це кінець! Вона *знає!*

Загнана тварина вдається до останньої втечі...

Я не знаю, чому він поїхав у Андовер, – думаю, це хворобливе бажання подивитися на місце, де було скоєно злочин – злочин, який *він* скоїв, хоча нічого про це не пам'ятає...

У нього не залишилося грошей, він виснажений... Ноги ведуть його за власним бажанням у поліцейський відділок.

Але навіть загнаний у кут звір буде боротись. Містер Каст вірить у те, що він скоїв убивства, але наполегливо продовжує відстоювати свою невинність. І відчайдушно тримається за алібі під час другого вбивства. Принаймні в цьому його не звинуватять.

Як я й кажу, коли я його побачив, то вже знав, що він *не* вбивця, та й моє ім'я нічого *йому не говорило*. Я також зрозумів, що він *вважав* себе вбивцею.

Після того як він визнав переді мною свою вину, я вкотре переконався, що моя теорія правильна.

– Ваша теорія, – сказав Франклін Кларк, – це абсурд!

Пуаро похитав головою.

– Ні, містере Кларк. Ви були в безпеці *так довго, доки вас ніхто не підозрював*. Як тільки вас *запідозрили*, отримати докази стало легко.

– Докази?

– Так. Я знайшов у шафі в Комсайді палицю, яку ви використали в убивствах в Андовері та Чарстоні. Звичайна палиця з товстою опуклою ручкою. Але в деревині було зроблено заглибину й залито туди розплавлений свинець. Вашу фотографію серед півдюжини інших обрали двоє людей, які бачили, як ви виходили з кінотеатру, коли вважалося, що ви перебуваєте на іподромі в Донкастері. Декілька днів тому вас упізнали в Бексгіллі, Міллі Гіглі та дівчина з придорожного ресторану «Вогняна квасолька», куди ви водили вечеряти Бетті Барнард того фатального вечора. І, нарешті, найбільш згубне зі всього: *ви проігнорували найелементарнішу обережність*. Ви залишили відбиток пальця на друкарській машинці Каста, до якої, якщо ви невинні, *ніколи б не торкались*.

Хвилину Кларк сидів нерухомо, а потім сказав:

– *Rouge, impair, manque!*⁷⁹ Ви виграли, мсьє Пуаро! Але було варто спробувати!

Із неймовірною швидкістю він вийняв із кишені пістолет і підніс до голови.

Я скрикнув і мимоволі здригнувся, чекаючи на звук пострілу.

Але пострілу не було – барабан невинно клацнув. Кларк здивовано витріщився на пістолет і вилаявся.

– Ні, містере Кларк, – сказав Пуаро, – ви, мабуть, помітили, що в мене сьогодні новий служник – мій друг, злодій-професіонал. Він вийняв ваш револьвер із кишені, розрядив його й повернув, а ви цього й не помітили.

– Ви клятий іноземець-вискочка, – вигукнув Кларк, багряний від гніву.

– Так, так, саме так ви зараз почуваетесь. Ні, містере Кларк, ніякої легкої смерті для вас не буде. Ви сказали містеру Касту, що мало не потонули. Знаєте, що це означає? Що ви народилися для іншої смерті.

– Ви...

Він не зміг нічого сказати. На його обличчі читалася лють, а кулаки були грізно стиснуті.

Із сусідньої кімнати з'явилися два детективи зі Скотленд-Ярду. Одним із них був Кром. Він підійшов і вимовив свою заповітну формулу: «Я попереджую вас: усе, що ви скажете, може бути використане як свідчення».

– Він уже сказав достатньо, – мовив Пуаро і звернувся до Кларка. – Ви сповнені англійської, острівної переваги, але для себе я вважаю ваш злочин зовсім не англійським злочином, не чесним, не *спортивним*...

Розділ тридцять п'ятий

Фінал

I

Пробачте, що розповідаю вам це, але коли за Франкліном Кларком зачинилися двері, я істерично засміявся.

Пуаро трохи здивовано дивився на мене.

– Це тому, що ви йому сказали, що його злочин був неспортивним, – ледве мовив я.

– Так воно й є. Це огидно – не лише вбивство брата, а й жорстокість, яка прирекла нещасну людину на живу смерть. *Лиса впіймати, в коробці тримати й ніколи не відпускати!* Це не *le sport*!

Меган Барнард глибоко зітхнула.

– Я не можу в це повірити, не можу. Це правда?

– Так, мадемуазель. Жахіття закінчилось.

Вона глянула на нього й почервоніла.

Пуаро повернувся до Фрейзера.

– Мадемуазель Меган постійно переслідував страх, що то ви вчинили другий злочин.

Дональд Фрейзер тихо сказав:

– Яюсь я й сам так думав.

– Через ваш сон? – Він підійшов ближче до молодого чоловіка і притишив голос. – Ваш сон має цілком природне пояснення. Це тому, що ви бачите, як образ однієї сестри вже блідне у вашій пам'яті, а його місце зайняла інша сестра. Мадемуазель Меган замінює свою сестру у вашому серці, але оскільки вам нестерпно думати, що ви так швидко стали невірним померлій, ви прагнете задушити цю думку, вбити її! Ось пояснення вашого сну.

Фрейзер глянув на Меган.

– Не бійтеся забути, – м'яко сказав Пуаро. – Вона не була аж так варта того, щоб пам'ятати її. У мадемуазель Меган ви здобудете одне на сотню – *un coeur magnifique*⁸⁰!

Очі Дональда Фрейзера засяяли.

– Я вірю вам.

Ми усі скупчилися навколо Пуаро, ставлячи запитання, з'ясовуючи той чи інший момент.

– А як щодо запитань, Пуаро? Тих, які ви нам усім ставили? Чи був у них якийсь зміст?

– Деякі з них були *simplement une blague*⁸¹. Але я дізнався те, що хотів знати, – що Франклін Кларк був у Лондоні, коли було відправлено першого листа. А також я хотів побачити його обличчя, коли запитував мадемуазель Тору. Це заскочило його зненацька. Я бачив лють і ненависть у його очах.

– Ви навряд чи поберегли мої почуття, – сказала Тора Грей.

– Я не думаю, що ви дали мені правдиву відповідь, мадемуазель, – сухо мовив Пуаро. – А тепер і ваша друга ставка провалилась. Франклін Кларк не успадкує гроші свого брата.

Вона різко підвела голову.

– Чи є в мене ще потреба залишатися тут, щоб мене зневажали?

– Жодної, – сказав Пуаро і ввічливо відчинив перед нею двері.

– Той відбиток пальця усе підтвердив, Пуаро, – задумливо мовив я. – Він просто вибухнув, коли ви це сказали.

– Так, вони корисні – відбитки пальців.

Він додав задумливо:

– Я вставив це, щоб порадувати вас, мій друже.

– Але Пуаро, – вигукнув я, – хіба це не було *правдою*?

– Зовсім ні, *mon ami*, – сказав Еркюль Пуаро.

II

Я мушу згадати про візит до нас Александра Бонапарта Каста кілька днів після того. Потиснувши Пуаро руку й намагаючись дуже непослідовно й безуспішно подякувати йому, містер Каст сказав:

– Ви знаєте, газета фактично запропонувала мені сотню фунтів – *сотню фунтів* – за короткий відгук про моє життя та історію. Я... я справді не знаю, що мені з цим робити.

– Я би не приймав сотню, – сказав Пуаро. – Будьте твердим. Кажіть, що ваша ціна – п'ятсот. І не обмежуйте себе однією газетою.

– Ви справді думаєте, що я міг би...

– Мусите усвідомити, – усміхаючись, мовив Пуаро, – що ви дуже відома людина. Практично найвідоміша нині людина в Англії.

Містер Каст ще більше зібрався з духом. У нього на обличчі засяяв

промінь радості.

– Ви знаєте, я думаю, ваша правда! Відомий! У всіх газетах. Я скористаюся вашою порадою, мсьє Пуаро. Гроші будуть доречні, дуже доречні. Я трошки відпочину... А потім хочу зробити гарний весільний подарунок Лілі Марбері – мила дівчина, справді мила дівчина, мсьє Пуаро.

Пуаро підбадьорливо поплескав його по плечі.

– Ви цілком маєте рацію. Насолоджуйтесь життям. І ще одне: як щодо візиту до окуліста? Ті головні болі, мабуть, викликані тим, що вам потрібні нові окуляри.

– Ви думаєте, так могло бути весь час?

– Авжеж.

Містер Каст тепло потиснув йому руку.

– Ви чудова людина, мсьє Пуаро.

Пуаро, як зазвичай, не знехтував компліментом. Йому навіть не вдалося мати скромний вигляд.

Коли містер Каст гордо вийшов, мій старий друг усміхнувся мені.

– Ну, Гастінгсе, ми знову їздили на полювання, хіба ні? *Vive le sport*⁸².

1

Мій друже (*фр.*). (*Тут і далі прим. пер.*)

2

Який жах! (*фр.*)

3

Хіба ні? (*фр.*)

4

Це правда (*фр.*).

5

Чимало (*фр.*).

6

Вишукане (*фр.*).

7

Витончене (*фр.*).

8

Поки що ні (*фр.*).

9

Як? (*фр.*)

10

Дякую (*фр.*).

11

Точно (*фр.*).

12

Закуски (*фр.*).

13

Інтимний (*фр.*).

14

Ну так (*фр.*).

15

До скорої зустрічі (*фр.*).

16

О Боже (*нім.*).

17

Бідна жінка! (*фр.*)

18

Так, мабуть, тут (*фр.*).

19

Обстановку (*фр.*).

20

Ну так (*фр.*).

21

Чорт (*фр.*).

22

Будь-яку (*фр.*).

23

Будьте обережні (*фр.*).

24

Психіатрична лікарня для злочинців.

25

Не те (*фр.*).

26

Для жінки (*фр.*).

27

Зовсім ні (*фр.*).

28

У добрий час (*фр.*).

29

Трохи (*фр.*).

30

Ну так (*фр.*).

31

Заради спорту (*фр.*).

32

Назва «Churston» починається з літери «С», третьої літери англійської абетки.

33

Боже милосердний (*фр.*).

34

Боже мій! (*фр.*)

35

Швидко... швидко (*фр.*).

36

Надто пізно (*фр.*).

37

Ну, що ви тут робите? (*фр.*)

38

Виявляється, ви надто емоційні (*фр.*).

39

О, це геніально! (*фр.*)

40

Англійською ім'я, прізвище та назва будинку, де жив Кларк, починаються з «С».

41

Інтимний злочин (*фр.*).

42

Гадаєте? (*фр.*)

43

Ці люди! (*фр.*)

44

Знову! (*фр.*)

45

Вигаданий фільм, алюзія на цитату з Біблії («Чи ж не п'ять горобців продають за два гроші? Та проте перед Богом із них ні один не забутий» (Лк 12 : 6), переклад І. Огієнка).

46

Незнайомцю (*фр.*).

47

А потім я піду рибалити (*фр.*).

48

Не обов'язково (*фр.*).

49

Чудова ідея (*фр.*).

50

Зрештою (*фр.*).

51

По суті (*фр.*).

52

Обстановка (*фр.*).

53

Тим не менш (*фр.*).

54

Повністю інша (*фр.*).

55

Як оця (*фр.*).

56

Думаю, блондинка перемагає брюнетку (*фр.*).

57

Це цілком нормально (*фр.*).

58

Останній писк моди (*фр.*).

59

Зовсім ні (*фр.*).

60

Дурниці (*фр.*).

61

Зрозуміло (*фр.*).

62

Це геніально. Що б там не було, непогано придумано (*фр.*).

63

Діти мої (*фр.*).

64

Це підходить (*фр.*).

65

Вам слово! (*фр.*)

66

Детальніше, мадемуазель (*фр.*).

67

Маленька (*фр.*).

68

Червоний (*фр.*).

69

Англійською ці прізвища починаються на «С», третю літеру алфавіту.

70

Г'ю Монтею Тренчард (1873—1956) – славетний британський воєначальник, вважається «батьком британських військово-повітряних сил». Також у 1931—1935 рр. очолював поліцію Лондона. (*Прим. ред.*)

71

Ну ось (*фр.*).

72

Клянусь честю (*фр.*).

73

Ну гаразд, дитя моє (*фр.*).

74

Однаково (*фр.*).

75

Сексуальної привабливості (*фр.*).

76

Що за ідея! (*фр.*)

77

Досить про це! (*фр.*)

78

Навпаки! (*фр.*)

79

Червоне, непарне, промах! (*фр.*)

80

Добре серце (*фр.*).

81

Просто жарт (*фр.*).

82

Хай живе спорт! (*фр.*)